

Сьогочасна часописна мова на Україні.

Од редакції.

Поміщаючи цю статтю високоповажного нашого письменника, І. С. Нечуя-Левицького, ми мусимо наперед сказати, що не цілком поділяємо погляди автора, які висловлюються їм. Ми думаємо, що стежка, по якій мусить пійти оброблювання нашої книжної української мови, зовсім інакше повинна буде установитись; але тепер ми з великою охотою містимо статтю шановного автора вже через одно те, що в їй є багато дуже цінних уваг, не кажучи про те, що взагалі варто почути думки наших поважних письменників про таку пекучу справу, як виховання рідної літературної мови. Після того як надрукується уся стаття, ми залишаємо за собою право висловити і наши думки, а також дуже радо помістимо і другі статті по цьому-ж таки питанню, аби вони були на підставі научно-об'єктивній, та щоб були написані *sine ira*.

Друкуємо цю статтю без усяких одмін, зберігаючи навіть деталі правопису автора.

Ред.

На Україні в останній рік вперше почали видаватися українські газети й журнали. Слив усі вони пишуться галицькою книжною мовою, буцім би то вже виробляною, та ще й галицьким не Кулішевим, а Желихівським правописом, котрий чомусь зветься фонетичним неначе всімішки. Усі часописи завзялись завести галицьку мову, як книжну, і на Україні, навіть накладають їй давнішим письменникам, перероблюють при виданнях і в часописах їх чисту українську мову.

З цієї причини ми маємо на думці роздивитись, з яких елементів склалась книжна галицька мова, і чи варта вона того, щоб, занедбавши українську народню мову, заводять їй в українському письменстві.

ЯНВАРЬ. 1907.

1

Галицька книжна мова складалась з двох елементів: з народної галицької мови та книжної мови старого Києва. Галицька народня говірка дуже стара, як стара мова й поліська, північна, на черніговському, пінському та білостоцькому поліссі. Як відомо, народня стародавня мова найдовше держиться не в осередку нації, а на окраїнах, та ще й в горах, та в далеких болотяних пущах і нетрах, де люде мало йїднаються між собою й сусїдами. В горяних краях люде не далеко ходять, недалеко йїздять, мало йїднаються з другими людьми, що живуть або за високими горами, або за болотяними околичними місцями, як у нас на Поліссі, не чують инчої мови в дальших місцинах, окрім своєї. І через те то в нашого народа в Карпатах і попід Карпатами і в поліських пущах довше додержалась усяка старовина і в звичаях, і в піснях та колядках, як додержались великоруські «биліни» в Олонецькому та Архангельському краї, додержалась там стародавня мова с старими формами. На Венгерські Русі і в Карпатах і в наш час мова ще скидається на церковно-славянську. На Венгерські Русі кажуть: я бих робив (я б робив); мій газда поїхав на поле та там вже три дні *упражняєся* (Гнатюк. Етногр. матер.). В Карпатах та в Галичині животіють такі дивовижні для нас старі форми, як от: бузем (есмь), бувесь, здаєсь, були сьмо, були сте, суть і т. д. Є там ще й тепер багато стародавніх слів, як от: плащеніца (спідниця), ділованне (стеля, баркан; Криниця, с. Шляхтова, останнє україн. село в Карпатах) і т. д. неначе ці слова взяті з актів XVI або XVII віку. В Карпатах і в Галичині додержавсь давній *юсз*: курче, лоше, ек (як), насінне, покоління. Це є на кінці народ вимовляє не як *мяке* с, а *якось* неясно й чудно: не то є, не то ю, і міні вчулось, що воно білше схоже на ю, бо воно щось середнє між *е* та *ю*, щось схоже на французьке—*eu*: реп, деух. В Галичині кажуть: ходилисьмо, булисьте; мі, ті, сі, мя, тя, ся, го (його), му (йому) сли (если), як і на Поліссі кажуть: мо так, а мо й ні; тра йти, і. т. д. Там додержались стародавні падіжі—піль, весіль, проваль; род. і предл. падіжі схожі с польськими і. т. д. І в самому порядковї слів, в синтактичному звязковї йїх зосталось чимало стародавнього, для нас теж чудного, як от: він вернув домів

(вернувся додому), він стремить до науки, чекає на мене (жде мене). Це все нагадує такі чудернацькі для нас тепер фрази в актах XVI віку, як от: *бачучи есмо* високі послуги князя (Грам. 1552 г. Житецький. О переводах евангелія на малорус. язык. 1906 г. Петер.). Така остача стародавньої мови, така синтактика позоставалась подекуди ще й досі і на Україні, в українських піснях: „Як ізвівши, на коника сівши, будь здорова, любая розмова!“ (Чубінський. V т.); „Як тій зозулі в саду куючи, так ваші сестриці там горюючи“. Та й часом і тепер трапляється така чудна синтактика в розмові на Україні: замість — в мене болить голова — кажуть: міні болить голова. Або в хотинських піснях: „Болить мене дуже“. „Моя нагаечка *хатою забренила*“ (Київ. Стар. 1905 г. Бессараб. п'єсни хотинск. уѣзда). Як запевняє д. Житецький, Миклосіч знаходив в такі синтактиці остачу давнього славянського дательного самостійного падіжа там, де стоїть причастна форма.

При такі народні стародавні мові в Галичині, додержалась сливинь до нашого часу й стара книжна київська мова XVII та XVIII віку. Ломоносов забрав наукові й вищі книжні слова с тієї мови і припаяв їх до великоруської міської мови. А трохи згодом Катерина II звеліла в Київомогиланській Академії вимовлять по-великоруський ту київську мову, як от: *ѣ, ъ, и*, і без клопоту „обрусеніє“ вже було готове в школах, бо трохи згодом давня київська книжна мова в школах і в книжках на Україні все набіралась ярого колорита великоруського. Котляревський, схаменувшись, побачив, що давня наша книжна мова, загарбана Ломоносовим, переробилась на російську книжну мову, що верхній, вищий етаж мови вже взято в Петербург, і... догадався, що треба знов починать с початку: заводить народню українську мову в книжки. В Галичині нічого такого не трапилось: давньої мови Іонна Вишенського, Лазаря Барановича та інших письменників XVII віка ніхто не зачіпав, і вона zostавалась і животіла в книжках. Маркіян Шашкевич 1838 р. покинув ту стару дивовижну мову, але стара, чи так звана москвофільська партія не кидала її й не кидає й до останнього часу та помаленьку перероблює її на великоруську книжну мову, як колись в Росії

переробив її Ломоносов. Стара партія робила це доброхіть, а потім згодом робила це систематично через намову, а може й... намогу та й грошову підмогу великоруських славянофілів. С тієї книжньої галицької мови вироблявся якийсь перевертень мови, відомий під прізвиськом—«язычіе», котре Пипін в свої статті назвав: «Особый русскій языкъ». Молода галицька народницька партія не згодилась прийняти таке «язычіе» і заходила на вертат стару київську мову XVII та XVIII в. на свою народню мову, на галицьку, теж стародавню говірку, а не на українську. Стародавня книжня «славяно-малоруська» мова, як зве її д. Житецький, була покладяна на стародавню народню галицьку й карпацьку говірку. От і вийшла сьогочасна книжня галицька мова молоді народньої партії, котра виробилась з двох стародавніх джерел. Старий книжний елемент таки взяв перевагу,— і вийшла знов книжня мова, котра дуже скинулась на мову стародавніх актів і етимологією й синтактикою. Велика сила польських слів, нахаланих може й незумисне, а просто од звички, механічно, надає ці мові ще більше схожисті с старою книжньою київською славяно-українською мовою.

Вийшло теж якесь українське новоязичіє, перемішане с стародавніми народніми словами та синтактикою, й стародавніми книжними формами мови. Хіба ж оце не стародавня синтактика в ці сьогочасні галицькі книжні мові? «Ся пісня... дісталася до М. Драгоманова (досталась М. Драгоманову) (Записки Наук. Т. Ім. Шев. 1906 р. т. II ст. 6); «Роздівляючи ті варіанти, бачимо»... (роздівляючись на ті варіанти... стр. 57)... «сотворення культурних засобів для його подвигнення з вікового занепаду... заборона тяжила над українським словом»... (т. I. 1906 р.). «Жигмунт наслідком скарги селян... на державця свого, заборонив йому надужить (зловживаннів, зловжиткі—взлоупотребленій) (т. I ст. 93). «З сказаного до тепер виходило б»... (стр. 73)... за се жадали заплатити *готівкою* (польск. готівка), а не квітанціями» (ст. 74). «Будувалась Дніпрова фльотиля, як також головню треба було спровадити Дніпром *коло 3 мільонів* штук дерева» (ст. 75). «В сій звязі належало б *увзгляднити* також польські народні пісні, та їх ритмічна форма *остає* (зостається)

й доси науково непросліжена, а набересь їх разом більше як *два тисячі* (т. I ст. 10)». «Марко рішається скоро, *паде* перед нею на коліна (навколішки) і присягає» (т. I ст. 54). Се місто (Самбір) більше. Воно ж столицею нашого карпацького підгірря» («Зь потоку життя». Опов. галицького пісьмен. Чайківського, ст. 51). Ця усяка галицька стародавня синтактика схожа на стародавню галицьку московфільську: приміром, в давні карпатсько-руські газети «Карпатъ» сімдесятих років, замічена мною така фраза: «Дѣвка Марія О. вчера на концертѣ отиграла красно вальсъ от Іоанна Штрауса»; або вона схожа на великоруську XVIII віка: «весьма непристойно, чтобы оныя злостновымышленныя пассажи і мерзостныя составленія въ нашемъ государствѣ для соблазна неразсудительнаго народа *происходились* (Указ Румянцову 1737 року. Записки Н. Т. т. I). На 8 й 9 стор. Записок Товар. Ім. Шевченка трапляються такі фрази: «сеі думки боронить між иньшими Перетцъ» (цієї думки держиться, за цю думку встоює... й Перетц; але чп так треба розуміть, чи треба розуміть, що він її забороняє, — я цього й сам напевно не можу сказати); «а коли вже переймлене сконтатує ся» (переймання—заимствование—буде доказано); «матеріяли (пісні) все ж еще за скупі (дуже скупі)»: «Шафранов *обговорює* ритмичний склад великоруських пісень (судить, ганить, лає пісні, а не розглядає); „протягом сімох днів весілля так мало співали“ (в протязі сімох днів). Такі слова, як зупиняючися, бігчи (бігти), паде, окремо, позаяк, також, кільки кроків (ступнів) ступні і т. д., для нас дуже чудні. Чудно для нас, що галичани скрізь починають додаткові мислі (придат. предлож.) не с слова *котрий*, а з слова *який*, як в польській мові: „...полковник Сінявін, який сього не зробив“... (стор. 81). З цього слова—*який*—так само починаються й додаткові мислі в польській мові, а через її вплив і в старих козацьких та литовських актах, тим часом як в великоруській й в усіх сврочейських мовах вживається в цьому місці слово—*котрий*. Так передніше писали і на Україні¹⁾, Окрім того, скрізь поставляні галицькі та й польські родит. падіжі м. ч.: *ождань, завдань, надужить* (злоупотребленій, зловжитків)

¹⁾ В українській народній мові і в піснях в таких місцях вживається слово—*котрий*, а не *який*: „Ходімо до пана! Пан розсудить,—*котра* буде пара“. (Київ. С. 1903 г. стр. 319. Пісні вол. г. дубенск. у.).

весіль (стор. 206); а рядом з ними—такий род. п., як *відворів* (?). І ці падежі чудні, неначе з одтятим хвостом. або зовсім куці. Галицьке—від (од) та ще в приставках: відбувся, відсікти і т. д.—для нашої публіки і чудне, й навіть сьмішне.

На капітальні праці проф. Грушевського «Історія України» теж одбилась актова мова, як вона поклала сьлід на мові й відомаго историка Сергія Соловйєва. Мова проф. Грушевського так-само стала підхожа під книжню галицьку мову, а не під українську народню. При виданні «Історії України» доконче треба змінити і галицькі старі форми мови; вченне, сей, від, отсе і деякі етимологічні форми і подекуди синтактику, бо на Україні широка публіка не спроможеться їй читати. А це була б велика шкода, бо таку капітальну працю доконче треба розповсюдити в публіці як можна ширше.

Через ці два складові елементи, з котрих складається сьогочасна галицька книжня мова, вийшло, наприклад, те, що нам українцям трудно читати галицькі книжки. Записок наукового товариства імени Шевченка на Україні *ніхто* не читає (та й не читатиме,) окрім хіба вчених, котрі читають усякові стародавні акти й звикли до стародавньої мови тіх актів. І небіжчик Кониський, і я—давали «Записки» таким людям, що читали навіть «Літературно-Науковий Вістник», але вони вертали книжки й казали, що «Записок» читати неможна...

Оцю ж книжню сьогочасну мову молодчої народницької галицької партії й перейняла українська демократична, чи, як вона себе зве, радикальна партія з галицьких часописів та журналів і пересадилася їй на ґрунт народньої української мови в своїх часописах та журналах, подекуди навіть з їй синтактикою й с силою польських та галицьких слів, ще й с правописом не кулішевим, а з желихівським, галицьким, с стародавніми церковно-славянськими апострофами і з желихівським *иже*—і.

Але люде цієї партії не зауважили на те, що на Україні народній ґрунт живої мови инчий, має свої опрічності, свої опрічні прикмети в етимології й синтактиці, що на Україні публіка инча. заздалегідь не приготовляна до галицької книжньої мови, зовсім не звикла до такої мови. Партія зробила цю справу нагло, раптом, пішла з часописами прожогом, протопном, зовсім

не вважаючи на публіку, мов наглий тучний дощ. і... наробила загалом українському письменству багато шкоди: одхилила од його широку публіку, одхилила навіть багато націоналістів, котрі вже потроху щиро пригортались до його, зацікавлані й повістярами й українським театром і, загалом сказавши, значним розвитком українського письменства в останні часи. Перечитавши наші часописи та журнали, придивившись до їх мови, я, кажучи по щирі правді, сам був збентежений й засмучений такою несподіванкою.

Років з 20 передніше, коли ще виходила давня «Правда» й «Зоря», деякі галицькі вчені й пісменики вже зуміли підвести свою галицьку мову під українські форми, повикидали, що було в неї старого, різкого й чудного, повставляли натомість українські форми і писали зовсім чистою гарною українською мовою. Це сталося с тієї причини, що в тих журналах друковались раз-ураз великі українські повісті, писали в тіх журналах сливе самі українці. Чистою доброю українською мовою вже писав Ол. Огоновський, писали проф. Пулюй, Ол. Барвінський, з молодчих д. Маковей, а найбільше чистою мовою пише й тепер проф. Студінський. «Історію руської літератури» Ол. Огоновського читатиме на Україні й широка публіка; «Нові і перемінні зьвізди» проф. Пулюя читають в нас навіть люде неприхильні до українського письменства. В нас на Україні читатиметься й «Історія Русі» Ол. Барвінського. Гімназичні програми д. Барвінського й йнчих вчителів українських гімназій, надруковані в галицькій «Зорі», написані такою чистою українською мовою, що я колись спитав д. Барвінського, як він був у мене, чи не виправляв часом мови тіх программ Конисський? Але Конисський їх не виправляв. Виходе, що галичанам нетрудно виправить свою стародавню письменську мову в книжках, аби їх добра воля.

Але од того часу, років з десять назад, як у нас на Україні стало вольніше видавать книжки, наші українці перестали друкувать свої утвори в Галичині. В Галичині тоді вже почали видаваться газети, газетки й журнали. Це була велика новина в наші літературі, та ще й газетки й журнальчики були ліберальні, навіть трохи скинулись на радикальні. Молоді українці само по собі доставали їх і накинулись з жадобою на їх. Га-

зетки були написані хоч недоладною, але вже літературною мовою. Вийшло так, що молоді галицькі письменники зовсім одбились од української мови. Наші видання до їх не доходили, бо були надто дорогі. А зате ж наші молодчі люде начитались галицьких газет так, що по мові зовсім погаличанились, неначе так завзято падкували коло цієї справи, що аж повиучували ті газети й журнали й їх мову напам'ять...

Окрім того галицька ліберальна чи, як вона себе зве, радикальна молода партія змовилась з українською радикальною партією, щоб зробити галицьку, вже буцім-то готову, виробляну літературну мову загальною й для Галичини й для України, й завести в українському письменстві і галицьку письменську мову, й галицькі форми мови, як загальні письменські книжні форми, ще й галицький желихівський правопис. В ці партії були люде, котрі ніколи навіть і не писали українською мовою, але брали спіл в заведенні галицької письменської мови на Україні і, потаєнці од авторів, перероблювали видавані ними українські книжки на галицький лад. І от київське видавництво «Викъ» почало видавать рядок виданнів передніших українських письменників, і, потай од авторів, зміняло в їх книжках деякі українські форми на галицькі, підроблюючи їх і підводячи під галицькі форми. В 1903 році воно видало свій «Літературный Збірникъ» вже с такими галицькими формами, як от: покоління, листе, мужичче, мені, сей, отсе, сю і т.д. З цієї книжки й починається *макароничний* період письменства. Думаючи, що вже ґрунт для обгаличення українського письменства готовий, «Викъ» пустив серію книжечок і для народа с такими ж, вже в наш час мертвими на Україні ненародніми формами, щоб провести свою галицьку систему до самого споду, до коріння, й помаленьку зовсім викоренить українські форми в книжках. Один з молодих письменників так таки й казав міні, що якби видавать с такими старими формами книжки для народа, то народ змінив би свої українські форми і знов вживав би отакі старі форми: листе, насінне, мені, сей і т.д. До «Вика» обізвавалось петербурське «Благотворительное Общество» і почало систематично рядок видання книжок для народа теж з галицькими деякими формами. В Одесі оповістили, що видава-

тиметься альманах «Багатте» (а не Багаття). Це ще були квіточки, а от згодом з'явилися і ягідкі тієї системи.

Торік несподівано в Росії, після страшної колотнечі, в цензурі якось трохи одлигло: одразу на Україні з'явилися газетки й навіть журнальчики. І сталося щось наддивовижу дивне: усі ці українські газетки були написані галицькою мовою, пеначе їх писали й видавали не українці, а заходжі галичани...

В Петербурзі оповістили видання журналу такими словами: «Орган українського пролетаріату 5 аркушів друку... *передплата* з' пересилкою... *помешканне* № 60...» В ці оповістці третина слів польських. Оповіщено потім, що в Катеринославі виходитиме «Запорожж-є», а не Запорожж-я. Врешті в кінці 1905 року вийшов в Лубнях перший № «Хлібороба» для народу. Газета, окрім передової статі в № 1, була видана гарною простою народньою мовою, хоч подекуди траплялись польсько-галицькі падіжі: для народу (для народа), в ХІХ століттю (столітті). Незабаром потім вийшла в Києві «Громадська Думка» вже не для народу, а для вищої верстви, для панів. Беру я 2 № газети й читаю. Трапляються скрізь такі місьця, пеначе їх писав якийсь галичанин, а не киянин. От одно з таких місьць: «Видавець подає на це *скаргу* до *Сенату*... щоб замість педозволених *видань* *предлатникам* висилались ці останні видання (Громадська Думка). Читаю далі телеграмми: така ж сама галицька мова: Генерал-губернатор *оголошує*: з огляду на те, що *наближаються* (наступають) вибори до Державної Думи, і що виборцям конче треба *обговорювати* (по українському це виходе—оббірювать, гудить) питання, як робити ці вибори, признаю можливим в де-яких випадках дозволяти *подібні* зібрання, *яко* особливий *выемок* (зрозуміють так, що мова мовиться про великоруську *выемку*, це-б то про зазубні, або ями) з загального правила, установленного обовязковими постановами, під умовою, щоб *точно* (галиц. і великорус.) *виконувано* правила (*виконувано* — польське; цього слова ніхто не зрозуміє; селяни думатимуть, що це—канать, віканать,— дуже просить, як діти канають, щоб дали гостинця, і часом таки віканають, як настирливо просять) про те, коли і як подавати

прохання... Правила не торкаються попередніх зборів виборців, про які говорять „положення“ про вибори до думи».

Як же зрозуміє оте все читалник пан, або селянин? Обидва так зрозуміють: Генерал-губернатор голосить (плаче) і оглядається; йдуть ближче та ближче до нас вибори до Державної Думи, і що виборцям доконче треба оббрехать, огудить питання. як робити ці вибори; що він признає, що можна в де яких випадках дозволить *подібні* (такі самі) зібрання, як особливий зазубень, особливу яму з загального правила... Правила не торкаються (не стосуються) об попередні збори (неначе об сьтіну, або об тин). І чом би не поставить слів: губернатор оповіщає? Кажуть же в нас на селах: „прийшов заповістяться, я оповістив і т. д. Не дурно ж навіть українські націоналісти слали листи в редакцію, що вони не розбірають того, що написано в газеті, а один з їх просив прислати українського словаря.

І справді, це не українська мова, а якісь «Абу-Каземові капці» (шкарбани), котрі носив ще коли не арабський Абу-Казем, то певно Мелетій Смотрицький або Лазарь Баранович ще в XVII віку. Ці «капці» вже скинув Сковорода в другі половині XVIII в. А в Галичині вони zostались й додержались до нашого часу, наче були в схованці в якомусь музеї старовини. А при тому ще й скрізь накидано в цих нових газетах таких стародавніх слів та фраз, як от: повідомлення, з поясненням; оновлення, галицьке—майже; зібрань (зібраннів), убрань, оповідань, зібранне; стоять такі ребуси, як *сем'ї* (сімйї, сімй), *з'їзд* (зйїзд); окремо, окремих (окроми, опрічніх, нарізних), обстать, обстоювати справу, (встоювать за справу); обстоювать, обстать кого або що,—це значиться по-український—окружать кого, или что: обстали мене навкруги, обсіли мене; діти; стоїть скрізь—усунути,—це по нашому—всунуть, а по галицький—одсунуть, і. т. д.

Ні! це справді не українська мова, а ніби якісь стародавні акти козацького та литовського періода, або галицька вчена книжна мова, що недалеко одскочила од тих актів. Такої мови в нас не розберуть і нічого з неї не втямлять, а коли щось і

розберуть, то в голові зостанеться щось невизначене, каламутне, якась джумига.

Ще треба додати, що в нових газетах та журналах часто трапляються такі галицькі слова, як от—*змагання*. В Галичині це значиться те, що по-російський—усиліє, усилю, а на Україні це значиться,—змажка, гризня, трохи не лайка. Це страшенно збиває с пантилику читальників. «Гром. Думка» цитує, що небіжчик Ром. Сембратович писав «Про визвольні змагання на Україні». В Галичині це значиться: «Про освободительныя усилия (или стремления) на Украинѣ». В нас скажуть; що Сембратович написав книжку «Про освободительные споры» або «Про освободительную ругань на Украинѣ» От що виходе по-український! По-український треба сказати так: «Про визвольницькі силкування на Україні». На Україні кажуть: чоловік має потяг до чарки, або чоловік потягується до пляшки (а після сна потягається). Галичани пишуть: чоловік стремить до науки, а по нашому—то стремить кілок або й чоловік (торчить). Все це чудно для нас, а незвичних до галицької мови читальників просто таки збиває с пантилику.

Од кінця минулого року з'явилося на Україні небагато журналів та газет на мові сливе галицькі. А вже наші молоді письменники нанесли в цю часописну, якусь *опрічню*, мову ось скільки польських слів: в чеканню (в сподіванні) (Гр. Дум. 54), крок (ступінь), вибух (взрив вірив) розвій (rozwój—розвиток), скаржитись (жалітись), свідоцтво (засвідчення), помешканне, мешкане (квартира, житло, але не кватира, бо то в місяці бувають кватирі), мешкає (Рідн. Кр. 11), передплата (przedpłata), старанно (падково), шаленство, шалений (навіжений) (В. Укр.), небавом (незабаром), брак почуття (недостача почуття), здолати (В. Укр.), аркуш (листок паперу), розпач (одчай) (В. Укр.), кривної єдності (родственного единения), бридкий (препоганый), тека (портфель) (Шершень), уникати (избѣгать=одмикувати), розпачливо (отчаянно) прагнуть (жадати), скарга, звияжної сімї (побідної), рахувати (=лічити), рахунок (обліч, облік) (в селах і тепер кажуть: чиновник облічував управу, а священики на український лад го-

воять: обсчитываль (?) управу, це б то по-великоруському буде—*дурив*, а не облічував); влада (*władza*)—сила, міць, а в газетах—це б то—власть), виконать, ошукovati, ошуканець (дурисьвіт), (Нова Гр. Леся Укр.), жичить (бажать), стушня, ступні (*stępień, stopnia*, ступіня, ступіні) (Гр. Дум.), недосконалість (Гр. Д. 5), обрахувати (облічити), розмаїтий (усяковий, ріжноманітний), брудний (нечистий, Нова Гром.), здолали (спромоглись), завше (завжди (Рада № 27), рух (це слово я радив би змінити на слово—рушення): національне рушення, визвольницьке рушення; кажуть же в нас: земля зверху порушена, докопав до непорушеної землі. рушай в дорогу, вози рушили в дорогу), властитель (власник), учень (ученик), шалений (скажений, Вільн. Укр.) звоптити (Шерш. 14), чекати (ждать; сподіваться), чекання (сподівання), спіткати (стрічати, Слобожан. 1), яскравий; (ярий колір, яра рута; в поемі: «Батько зачумляных» Юл. Словацького, вид. Мрувка, на ст. 7 читаємо: «*strażnicy w jaskrawych orjentalnych ubiorach*); перешкоджати—*przeszkadzać* (перебаранчати, заважати), перешкода (притичина), мусить бути (*musi być*; по-український—повинно бути); на Україні в цім разі слово—*мусить* ніколя не вживається;—це по-польський), образа (кривда), примушений (присилуваний, силуваний: силуванням волом не багато виореш), примусовий викуп (силуваний викуп); гасло до цього повстання (умовне слово, лозунг,—Слобож.), ухвалити (Рід. Кр. 14), утиски, поступ (*postęp*), поступовий (прогресс.). На Волині—це буде посьпіх). В оповіданні Лесі Українки «Пріязнь» (Ків. Стар. 1905 р.) ось які польські слова (та й в інших часописях): шпетно (погано наскудно), преці (*przecie*, одначе), доправди (справді), забью (*zabije*, вбью), оточать (окружать, обгортать, обстать) посаг (придане), незграбно (зателепуват), по-що (росо, чому), виконав, виконання (здійснить, сповнить), покоївка (горнишна), суkenки (суконьки), зграбненьке (чепурненько), для хоровитої (для слабовитої), вабив (принажував, надив): це слово в усіх письменників), повіншування (поздоровління), в сальону (в салоні; тут ще с польск. пред. пад.), грабянка (графівна), оточення (околиця), панунця (панянка: «Застеляй столи й лавки, бо йдуть дружечки

панянки. Весіл. пис.), здатність до обсерванції (до кмічення, до навігляду), в строях (в уборах), встид (сором), дорівняти (приврівняти), тримати (держати), отримать (достать), (Рада № 27) примус (присялування), примусовий. примусить (примушений—це в усіх часописях і еван. від Матфія), паненки. уроча, урочиста (торжественна), на учту (на бенкет); остільки, оскільки (ці слова у всіх; треба писать: стільки, скільки); «Тереза росточилась в нотації» (в напутінні), німка (німкенья). В «Весняні Повіді» Чернявського: переконання (przekonanie, персьвідчення, це слово в усіх часописях), замислений (здуманий), не звабливі (непринадні, непринадливі), скута (скована), струмки (потічки, течії), цілком (całkiem, зовсім), ображать (зобіжать, кривдять), забито (вбито, zabito), він уникав (він одхилявся, одмикував), старанно (starannie), шалених (навісних, сказених), завше (завжди), навколо (навкруги, кругом), притомність (przytomność, сьвідомість. (Рідний Край, 36). Спіткати (стрітять), дотикались (доторкувались. Видавництво «Боротьба»). Стискає (ścisnąć) плечі (здвигає плечима, Рада, 4) ухвалити (Гр. Дум.), ухвала (затвердить, постановити, постанова), навчитель, навчителька (nauczyciel, вчитель, вчителька), учень (ученик), сиростовання (sprostowanie, род. мн. числа по-польському — sprostać, так як і по галицькому), мешканці (пожилці), спіткала (стріла), дотикалась (касалась, доторкувалась. Рід. К. № 36). Польські слова вже заводять і в книжки для народа, вкупі с словами: відділ, сей, також, лиш: округи рахують (лічать голоси) (Квітка—«Права що до виборів»), мешканці (пожилці), слухну («Мале та розумне». Видан. Благотвор. Общ.): діло дотикається (стосується. «Хто с чого живе»: Видавництво «Боротьба» Петерб.).

Оце така метка польських слів посяпалась з галицьких книжок в нашу часописну мову. І це все зробляно „знезнавки да з нетямучести“, як кажуть в Борзенщині. Наші письменники беруть оті всі слова, бо думають, ніби-то ці слова галицькі, а вони... польські. Часописні письменники просто таки засьмітили українську книжню мову непотрібними польськими словами. Як би вони брали польські слова вищі, наукові, такі, яких нема в

наші мові, то ще б можна було вибачить. А то вони переймають ті слова, котрі є і в нашій мові, а свої українські—викидають. Це просто механічне переймання, несвідоме. Само по собі, що польські слова ще не всі виписані мною, бо я не перечитав ще усіх часописів та книжок журналів. Списавши цю метку польських слів, що носились через галицькі газети, як з решета, на українські газети й альманахи і само-по-собі лягли, як иржава падь (налётъ) на зелену огудину огірків. на українську часописну мову, хоч-не-хоч, а впадеш і в польський *róznac* (одчай) і в галицьку *роспуку* (тугу), і в українську *тугу*, думаючи про долю української книжної мови. І як ті молоді письменники встигли нахапаться цього добра з Галичини за якийсь десяток років? Невже і в нас є такий великий божий дар переймання, за котрий сливе сто років назад нарікав Чацький, в „Горіть отъ ума“ на своїх московських сучасників? Наші молоді письменники певно думали, що ці слова не польські, а книжні галицькі, і дуже помилились... Я ражу редакторам українських часописів та журналів списать ці польські слова і покласти на столі або почепить спис їх на стіні, щоб були наготові, як пам'ятне при виданні номерів.

Я чув од д. Панківського, артиста с труппи Саксаганського, що він бачив брошуру Залеського, видану в Варшаві. В ті брошюрі автор перелічив усі українські слова, котрі увійшли в польську книжну мову. Він познаходив їх навіть в Сенкевича. Але з цього для нас мало втіхи. Поляки згодом колись скажуть нам, що не вони позабірали з нашої мови ті слова, а навпаки: ми забрали в їх. А то ж наші слова. Зате ж і наші письменники нахапали польських слів цілу метку!

Нахапавши з галицьких газет та книжок польських слів, українські письменники почали хопать і польсько-галицькі надії: в усіх українських газетах, журналах і навіть в альманахах сливе суспіль вживається польський предложний пад. Ще в „Хліборобі“ та в „Гром. Думці“ ми бачимо оттакий пред. п. — в XVIII століттю (в столітті). В усіх инчих газетах та журналах пішли скрізь такі самі надії: «у виконанню, в руйнуванню еконо-

мій (Рідн. Кр. 14 та 11); в тяжкому чеканню (Гром. Д. 54); в положенню (в положенні), в значінню (в значінні); в «Шершії» читаємо: в оповіданню (№ 13), в засіданню (в засіданні) союзу рус. людей (№ 14); в Раді № 33: в життю (в житті), по скінченню (по скінченні); в тому пошукуванню (пошукуванні, «Розгардіяш» Кропив. Київ. Стар. іюль): на Запорожжю (на Запорожжі) (Рада. № 27). Навіть в „Зорі“ є такі самі падежі. як от «на Поділля, на Волиню». В: „Нові Громаді“:—в життю, в листю, в звичаю, у цьому розумінню. Одним словом в цих виданнях вже пропав український предложний пад. в рядку слів середняго рола. Вже зачепили пред. падіж і в словах инчих родів «на Волиню». Це просто таки якась пісьменська пошестна хвороба.

Внесли вже й галицько-польський род. пад. в словах муж. рода. Сливе скрізь читаємо: для народу, без закону, від синоду (Рідн. Кр. № 14); такого факту, з потоку, до оркестру? („З потоку життя“); з маніфесту 17 падолисту, до городу (Рід. Кр. № 32), малюнки українського стилю, усього сюжету, до Парижу, до городу Одесу, до Петербургу, половина острову (Гром. Д. № 4) і. т. д. В польського поета Словацького ми читаємо: *przwykać zaczął do tego namiotu* (почав привикать до мого намета, шатра. «Батько зачумляних», вид Мрувки, стор. 7). Є і в українські мові такий род. п., але таких слів дуже мало, як от: чаю, сахару, дьогтю, меду, позичте вогню; кажуть в словах на *ок* — до ярмарку, але ж ще кажуть:—до містка, до ганка, став коло стола, прошу до столу. В XVII в. такі самі польски падіжі вживають тогочасні пісьменики: „Нѣкая жена, ходяще на отпусты, принесе (заразу) зъ Риму до Кракова...“ (Густ. № 360). „Умыслихомъ просити короля и всего сенату“ (Густ. л. 371). Наші в письменстві вертаються назад таки в доволі давні часи!

В українські часописні літературі вже пропав і род. пад. множ. числа в рядку слів серед. рода. Скрізь бачимо галицький надіж (так само ж польський): оповідань, писань («Зоря», 5); читань, зібрань, речень, прохань (Гр. Дум. № 7); историчніх убрань („Слобожанщини“); значінь—замість: оповіданнів, писаннів, убраннів і т. д. Цей *польський* надіж, вкупі с тим і галиць-

кий, для нас надто вже чужий, як от галицьке — піль, весіль (полів., весіллів), але його просто таки зумисне пропагандують наші усі письменники. Тільки професор Кримський та д. Грінчєнко ще вживають слова цього надіжа по-український. Решта письменників так погаличанили свою мову, що вже втратили почування народньої мови і не постерегають, які то пишуть вони сьмішні, ніби з одтятими хвостами слова. та ще й по-польський! В їх вже загинуло саме почування народности в мові, коли їм однаковісінько сказати — весіль, убрань, проваль, подвіррь замість народніх слів — весіллів, убраннів, проваллів, подвіррїв і т. д. Якби хто, по-росийський писав так: сверхъ всякихъ ожиданъ, много погигло начинанъ; купилъ много имѣнь, было много гулянь... чи це було б гарно?—спитаю я. Може хоч по цьому, по чужі, але добре вивчені мові, наші письменники досьвідчаються про свої помилки. А в нас теперички вносять в українську народню мову достоту такі сьмішні форми падіжів, і самі того не прикмічають. бо... не кмітять за народньою мовою і... не вміють склоняти деяких слів народньої мови...

З української мови вже викинуто три падіжі цілого рядка слів і натомісць заведено три галицько-польських. І ці усі чужі падіжі міні чудні, а ще чудвіші вони для широкої публіки, котра тільки й знає свою народню мову. Само по собі, що вона тільки витріщатиме очі з дива на такі ніби чужомовні, якісь ніби сербські або словацькі падіжі, бо вона навіть не знає, що то польські. Що б сказала великоруська публіка, якби оці самі три польські падіжі вставили в росийські книги?

Викинувши три українські падіжі, накидавши безліч польських слів, наші часописні письменники ще й до того зовсім повинкидали з своїх писаннів ось які українські народні слова, замінивши їх польськими та галицькими: навкруги, кругом (довкола, навколо), коло (біля—подольське), лиш, лишень, пак, окроми (окремо), опрічній, нарізний (окремий), нарізно (з-окрема, з-осібна), притичина (препятствие), оповістить, оповіщення (оголосити, оголошення, повідомлення), силувать, присилувать, силування (примушувать, примус), силуваний (примусовий), повинно бути

(мусить бути); силкуватися, силкування (з'усилитись, з'усилля, змагання); уподобний, сподобний (улюблений) (Рідн. Кр. № 14), строк (речинець), подать (податки), один день (днина), одразу (враз), квартира, житло, комірне (мешкання, помешкання), животи́ти (існувати), животі́ння (існування). стосуватися, стосунки (відносини, відноситись), доторкатся (дотикатися), слідком (слідом), почувать (відчувать), встоювати (обстоювати), теж, так-само (також). Це також старомосковське слово: «у нихъ не имѣется такожъ я пороху»... (З архива въ Уральську, діло 1738 р. зпайдяне В. Короленком. Київ. Ст. 1906 р. іюль). Старомосковське «також» я знайшов і в рукопису «Самозванщина», певно од ХVІІ в., котрого передав міні д. К. В. Жученко, що знайшов його в когось в Переяславі. Там скрізь стоїть—також (цер.-сл. такожде) і наше польське слово *вельми*, котре вже зникло з мови на Україні. Цей стародавній рукопис написаний церковно-славянскою мовою с примішкою великоруської. Старомосковське та й староруське—також (такожде) додержалось в нас до нашого часу тільки в Галичині. Усі часописні письменники пеначе змовились викинути український приіменник—*од*, навіт в приставках, і натомісьць пишуть галицьке й подольське від: відкопує, відсік, відповідь, відвічальний. Цей *від* для нас українців таки добре маскує дієслови, так що часом треба спинитись й подумати, що то там замикається в слові під тією машкарою. Через цей *від* пеначе накинуто покрівало на українську мову, котре дуже заважає і в читанні і в розумінні слів, а для публіки воно чудне й навіть сьмішне, як щось дуже старомодне. Нема нігде в часописах слова—сливе (почти); замість його часом ставлять галицьке—майже. Нема вже й слів: обида, кривда, скривдить, (образа, образить), жадать (польське—прагнуть), жаданий, бажаний; а в піснях сьпівують: «Голубко кохана, Олесю жадана!» Замістьць—ярий колір—пишуть усі польське слово—яскравий. Слово—ярий колір є в Старіцького в «Заклятому скарбі». Замістьць—ярий чоловік—пишуть шалений. Окрім того скрізь в часописні мові вживається галицьке й великоруське слово—лиш, лише. Ціх слів нема в українській мові, а замістьць їх кажуть—*тільки*. І скрізь в часо-

писяхъ стоить галицько-великоруське слово—*скоро*, *скоренько*, та ще часом замість слів—як тільки, *неначе* в українські мові й нема слів: *швидко*, *швиденько*, *хутко*, *хутчі*, *мерщі*. В Київщині в надніпряських повітах зовсім нема слова—*скоро*, так що селяни навряд чи й втямлять це слово. Галицький і харківсько-черниговський архаїзм—*скоро*, замість—як тільки, треба викидати, бо він надто вже чудний от в таких випадках: «*скоро* батько ввійшов у хату, діти заговкли і впинились». Читалникам на Україні здаватиметься, що батько *швидко* йшов в хату, а тим часом треба розуміть так: як тільки батько ввійшов у хату, діти заговкли. Це теж якийсь архаїзм в мові, остача старовини.

Нема що й казати, що наші письменники повинні прийняти в свою мову вище згадані українські слова, з нетямучести вже викинуті за борт, *неначе* якась *непóтріб* (дряць). Доконешне в часописях замість слів: окреме видання, окремі номері, продаж окремих номерів, треба ставити — *опрічне* видання, *опрічні* номері, продаж *нарізно* номерів або *нарізних* номерів. Тоді їх зрозуміє кожне, бо слова — *окремо*, *окремиий*, *з-окрема*, *одокремитись*,—для нас скидаються на *пóкруч*, або на *карикатуру* на українські слова. А такої *пóкручі* та *калічі* в часописях *силення* сила. Провінційальний приіменник *від*, навіть в приставках, треба доконче змінити на українське *од* для чистоти, й найперше, для ясноти мови.

Окрім того я дивлюсь, як на *непотрібне*, вживання отаких стародавніх галицьких слів: — *роspука*, *сей*, *ся*, *отсе*, *чим раз*, *одяг*, *позаяк*, *також*, *податки*, *відсотки* (*проценти*), *пересічно*, *відносини* (*стосунки*), *кроки*, *стуни* (*ступіні*), *данина*, *отверто* і т. д. Навіщо вони? Хіба ж таки в нас нема відповідних слів? Невже наша мова така убога? А широка публіка їх не розуміє і через те нарікає на часописну мову.

Оця сила польських слів в часописях, безліч галицьких, три польські *падіжі*, оті слова: в століття, на Поділля оповідає, значінь, *весіль*, *піль*, *вірувань*—це все часописні *гармати* та *кульокиди*, котрими часописі *роspудили* нашу широку публіку,

одбили їй од українського письменства і зробили часописну мову просто таки незрозумілою, а то й сьмішною для публіки.

Подекуди в газетах скрізь манячать слова: майже, замисьць українського—сливе, сливинь; розпука, замисьць туга (Слобожанщина, Гром. Думка); завдяки-дякуючи. В «Громадські Думці» пишуть: чим раз більше—що раз білше—(№ 7), вітчина (отчизна), одяг (одежа), багатшй, тихше, ступня (ступіня), одинайцять, отверто (открыто), відносини (стосунки) і т. д.

В газетах і журналах скрізь пишуть: ходити, робити, оглядаєшся, дивишся, бачитися, дивитися, дивлячися, турбуючися, зустрічаючися, зупиняючися, — неначе на Україні нігде нема форм: дивися, робить, дивиться, дивлячись, стрічаючись, спинаючись. Цей кінець в рядку слів—ся, як дивлячися, взято з галицької мови. В Галичині—ся пишеться окроми од слова; виходе на кінці не—сь, а ся: борючися, дивлячися. І це нам чудне й навіть сьмішне.

В змові молодих українців та галичан був замір заздалегідь замінити українські заіменники (мѣстоименія): мині, міні, цей, ця, оце на галицькі—мені, сей, ся, отсе. І Київський «Вік», і петербургське «Благотв. Общество» заздалегідь вже готували до такої реформи наше українське письменство і видали чимало виданнів і навіть народніх книжечок с словами—сей, ся, отсе, і навіть с кінцями на є—насічне путте і т. д. а теперички вже пускають в народні книжки й галицьке—від. А як тільки була знята цензурна заборона в Росії, зараз вийшли й українські газети й журнали з галицькими формами—сей, ся, отсе, та ще й викинули українське од і скрізь вставили галицьке—від навіть в приставках до дієсловів: відкинув, відбув і. т. д. І тільки часом хтось забуде та й кпне де-не-де українське цей, це, оце, або приіменник од. Один тільки «Шершень» систематично виганяє й викорінює ці українські форми, та херсонські провінціали те саме роблять вкупі з ними в «Перші ластівці». За цю провину та за такі польські слова, як от тека (портфель), віч-у-віч, крок, ступня, ступні (ступіня, ступіні) на «Шершня» варто б нагнати теж кілька шершнів та джмилів, щоб дали йому джосу за

систематичне викидання народніх слів и форм і за пехтування українською мовою. Скрізь в йому малячить: сей, сю, отсе, мені, і тільки раз якийсь добродій Ф. помиливсь і написав своє рідне-міні. Один і єдиний раз! І міні чудно, як і в «Шершні», і в українських газетах мириться демократизм в принципах і поглядах і антинародні стосунки до народньої української мови та псування її в багатьох формах. І Куліш, і Шевченко, і Квітка писали: випачкаєсся, роздивисся, і всі старіші письменики писали: од, одчинить, одійшов, окрім Квітки.

В українських газетах і журналах сливе скрізь викинули народні форми заіменника (мѣстоименія) *міні*, або *мини*, і натомиць пишуть—мені, бо так пишуть в Галицьких книжках. Тим часом вже Куліш після Котляревського писав: *мини*, а в «Досвітках»,—південно—українське *міні*. Старицький теж писав—*мини*. В Шевченка в «Кобзарі», в виданні 1860 р. виданному ще за його живоття, і в Кожанчиковому виданні 1866 р. теж стоїть *мини*. А в Пражському виданні вже видавці змінили на *мені* а слово—*роздивисся* («Наймичка») змінили на—*роздививися*, це-б то поставили русизм. З ціми формами і пішли усі дальші видання «Кобзаря», а за ними пішло багато наших письмеників. Видавництво «Вік» вже тенденційно поставило в усіх своїх виданнях (і в мох томах) теж—*мені*; і в «Розвазі» і в «Досвітних огнях» ці ж таки доброді насадили цього заіменника, підроблюючись під галицькі форми. Тим часом, поки наші переймачі заводили цю стару галицьку форму, вона взяла та й вмерла, бо я знайшов її ще тільки в двох повітах чернігівської губернії та в піснях хотинського повіта на Бессарабії (Київ. Ст. 1906 р.). Я радив би усім нашим письменикам викинути з своїх книжок цього мерця, і натомиць поставити живе народне слово—*мини* або *міні*, та й писать—*роздивисся*, *подивився*, як писав Квітка, Куліш, Шевченко й Старицький.

Скрізь по часописах вживаються галицькі й чернігівські стародавні слова: більше, менше, вніше, побільшало, поменшало, робишся, дивився і т. д. Тим часом в центральні українські мови на Правобережжі України та й за Дніпром на лівому

березі, як от в золотоноському повіті, кажуть: білше, менче, инче, дивисся, инакше, побілшало, кажуть: ми з села Мелників, а не Мельників, білше і т. д. с середнім, а не з мяким л (Золотон. пов. село Мелники). Тільки на окраїні в черніговщині і в харківському повіті та в Галичині, на далекі окраїні західні ще вживаються ті слова в старих формах, ніби російських. На мою думку краще б писать ті слова так, як говорять в наддніпрянські Україні, бо ці форми самостійні. Наші письменники ханпають їх, бо вони, сказати б, в їх на-по́хваті: ближче стоять до великоруського—больше, меньше, як і заіменники --сей, сю, сього і т. д. По-российський кажуть: «сей человекъ, по сію пору, до сего времени». І через те то й нашим письменникам зручніше писать: по сю межу, до сього часу, більше, дивишся, сей чоловік і т. д. Це все —сліді «обрусіння».

Галичани вживають в письменстві мякі букви: с, ц, з і пишуть: цвіт, сьвіт, зьвір і т. д. І справді в українські народні мові букви: с, ц, з бувають мякі тоді, як вони з другою будлі—якою півзгучною буквою позад себе стоять перед мякими самозгучними буквами, як от, приміром: сьвіт, сьвятий, сьніг, зьвір, цвіт, цвяшок. Перед тим мяким і, що одповідає букві ѣ, скрізь ці три букви вимовляються мяко, але перед тим і, що повстало з о, або з ы, ці букви вдержали й до цього часу свою тверду вдачу: стіл, стільки, скільки, зозулясті кури, загонисті люде і т. д. Галичани перші почали вживати ці мякі самозгучні букви, бо їм підказала польська мова, де одначе тільки одно s (с) змягчується в таких достоду випадках, як і в українські мові, ще навіть ширше, бо в польські мові ś (с) мяке буває й перед твердим о: środa, w środку (сьрода). Нашим письменникам великоруська мова цього не підказала. Через те то видавці «Віка» й не прийняли мяких букв. В «Записках Наукового Товариства імені Шевченка» теж не прийняли цих мяких букв, певне тим, що в давніх историчних актах їх нема. Так і небіжчик Куліш, на моє питання: на що він пише — покоління, насінне, на тій високій могилі—коли на Україні кажуть: покоління, на ті

високі могили, сказав: «я за це знаю, але пишу так, щоб мова була ближче до старого українського пісьменства»...

Буква *й* в словах: мерщій, хутчій, в дат. і. пред. падіжах йменнів прикметних, лічбових та заіменників: в першій, добрій, на тій самій—вже вимерла в народні мови, і *йі* треба викинути. Це ніби другий теж - *з*. Коли один *ер* викинули, то доконешне треба викинути і другий, бо він дуже заважає при читанні тім, хто знає народню мову.

В дієсловних прикметних йменнях вживається на кінці яиний (а не енний) після букв—*л*, *н* та ще після *д*, *т*: одчинять—одчиняний, побілять—побіляний, заводяний, заметаний. Ця форма правобережя, але *й* за Дніпром вже трапляється місцями: діжа вчиняна (Катерин. г. с. Чунихино), загостряний (Луб. пов.).

Скажемо що кілька слів про значки зверху над словами. чи апострофи та точки. Ці апострофи перший почав ставити Куліш в словах після букви *м* тільки перед буквою *я*, в таких словах, як—им'я, плем'я, полум'я і т. д. «Вік» перший завів ці значки в усіх словах після губних букв—*б*, *в*, *м*, *н*, де вони стоять перед буквою *я*: плем'я, в'янути, п'ять, жаб'ячий, баб'ячий, дріб'язок, луб'яний і т. д. В галицьких книжках вже давно вживають цей значок в словах с приставними приіменниками перед кожною самозгучною буквою там, де в руських книжках ставлять *ер* (ъ): об'являть, съїзд, в'їхати і т. д. Галичани пишуть такъ—з'їздъ, з'явився, б'є, б'ю, поб'є, ч'єса, з'їхав і т. д. «Вік» завів і ці зверхні значки в таких самих словах. Петербургські українці та «Кіевская Старина» в своїх виданнях народніх книжок не прийняли цих истинно ребусів для народа, і розумно зробили. Але як тільки почали видаватись українські газети та журнали, усі видавці натикали над словами цих апострофів, чи церковно-славянських сриків, непаче в їх вже заздалегідь була зробляна змова, бо скрізь по всіх усядах обізва-лись разом однодумці... щоб було достоту так, як і в галичан, ще *й* нащось почали ставити тіре скрізь між короткими слівцями *й* словами *бз*, *бы*, як от, приміром: *я-б*, *я-ж*, *ти-б*, *ти-ж*, *що-ж*,

було-б, пішов-би,—пеначе боялись, щоб це-б та ж часом не втікло кудись, і припiali його припиначкою до слова, як на левадах припинають припиначкою телята до забитого кілка окроми од корів, припятих в другому місці, щоб корови не позлучались с телятами. Чудна якась в галичан грамматика! але наші пішли наслідці за цією припиначкою задля повного поїднання з галичанами в формах... Ціх припиначок наставили і в моїх книжках і в оповіданнях і видавці «Віка», і видавці херсонського альманаха (чи то пак по-сьогочасному—альманаху) «Зь потоку (с потока) життя», хоч в мене в рукописах -ніяких таких припиначок та стародавніх церковних ериків та паериків і не було. Це теж гарне, «незачіпання особости» письменника!

Діло в тому, що в українські мові букви: б, в, м, н перед буквою я вимовляється міцніше, ніж инчі букви, пеначе вони вимовляються окроми, а буква я вимовляється теж окроми, тоді як инчі букви ніби зливаються з—я в вимові. Ці чотири букви вимовляються так, як в великоруські мові в приставках: об'явить, об'яснить і т. д. Але треба сказати, що це вже така прикметність української мови, що ці букви вимовляються трохи инче, ніж в великоруські, трохи міцніше, пеначе с притиском та маленькою задержкою перед буквою я.

Усякові букви в усяких мовах вимовляються не однаково. На приклад, французьке й англійське r (р) вимовляється так, наче воно тільки натякає на наше р, бо язик при його вимовлянні ледві доторкається до піднебення. Німецьке r вимовляється трохи чутніше й ясніше для нашого вуха, а швейцарські пімці вимовляють це r гірше й міцніше за наше. Німці кажуть, що це залежить од холода в горах. В великоруські мові буква в на кінці вимовляється, пеначе наше ф: любофь, крофь. В німецькі мові букви d і t перед буквою i вимовляються не так, як инчі півзгучні, якось трохи міцніше, пеначе нарізно од i, як раз так, як наші л, д, т, н вимовляються перед i, що стоїть на місці великоруського о або ы; рудї, крутї, тї, нїс, білї, чорнї і т. д. Але ж пімці не ставлять пісьля цих букв ніякісінького

значка (єра в їх нема), бо не прирівнюють своєї німецької вимови букв до вимови в інших чужоземських мовах.

Так було колись і в нашому письменстві, коли наші письменники не прирівнювали своєї вимови до інших мов. Ще Григорій Савич Сковорода в другій половині XVIII віку писав: «славянськи же...» (Сочин. Гр. С. Сковороды. Санктпетербургъ року MDCCC LXI, стр. 183); «въ память вѣчную...» (стор. 228); на... пята (стр. 265). Так само писав і Котляревський. «Въ кипячыхъ сиркой казанахъ». (Изд. Юганс. Киев 1888 г., стр. 93);— хоч він вже й писав: у бурьяни (стр. 90). А Квітка-Основянинко вже пише: — зв'язав петлю (Соч. Гр. Квитки, изд. Югансона, стр. 8); у п'ятое число 1833 року (стр. 5). Куліш в «Чорні Раді» (видин. 1854 р. стр. 5) пише: — років п'ятнадцять назад, — без з. Од того часу в українських книжках ставлять наперемінку шістьа *в, б, м, н* перед *я* то *з*, то зовсім його не ставлять, але здебільшого вже ставлять.

Діло в тому, що за часу Сковороди та Котляревського ще мало хто знав великоруську мову та ще й вимову. Великоруських книжок було дуже мало, а мова ще не розповсюдилась між нанами широко. І Сковороді і Котляревському мабуть і на думку не приходило прирівнювати українську вимову до великоруської. Але вже за часів Квітчиних в Харкові, знать, великоруська мова пішла ширше, бо Квітка вже прирівнював вимову до великоруської мови та підводив українську вимову під великоруську, примітивши, що губні букви перед—*я* в нас вимовляються инакше і... почав ставити перед *я*—*єр*.

В наш час видавництво «Вік» вже зовсім підвело в цьому українську вимову під великоруську і без усякої потреби наставляло значків перед *я* після *в, б, м, н*. Тим часом в Галичині, де ніколи не було великоруського письменства і його впливу, де може мало хто наставляє й знав великоруську вимову, і навіть ніколи не чув її, ніколи не ставляли в словах цих значків, та й тепер не ставляють, бо їм не було до чого й прирівнювати свою вимову, хіба до польської. Виходе, що в нас вигадали ці значки для *сусіда* й ради сусіда, навіщоось підвели не українську,

а особову свою вимову під великоруську. В нас не тільки селяни, але й міщани ще і досі читають (та певно й читатимуть) такі слова—по український і без ерів, і без значків. Ці значки та ери годящі тільки для панів та ще й таких, що обрусіли, як от пам'ятне, щоб завжди нагадувало, як треба вимовлять чисто по-український. Наші молоді письменники певно поставили значки таки й для себе, бо вже і самі так одбилися од сільської мови й вимови, що й для себе було треба значків для разуразнього (непреривного) нагадування, або хоч натицання на придержку язика в цих випадках. Це й справді, „Зробив дядя — на себе глядя“, як кажуть в приказці... В гімназії бувало насилу привчивш в низчих класах читать — пять, имя, а не п'ять, имяя. Усі ці вигадки «Віка» непотрібні й зайві. Видавець д. Череповський, Петербургське «Благот. Общество» й «Київська Старина» розумно зробили, що не прийняли в своїх виданнях цих ребусів для народу, на котрі селяни тільки очі витріщають і все мене питають, навіщо ото теліпаються над словами оті хвостики? Ні апострофів, ні твердих знаків не треба ставити перед я після губних букв. Усе це зайве й непотрібне і тільки свідчить про обрусіння вимови в самих вигадчиків.

В останній час в галицьких книжках почали ставити такі значки, ці давні церковно-славянські ерики та паєрики після приставок (приіменників) в словах перед самозгучними буквами. де в російських книжках ставляють з або ъ: об'яснить, из'яснить, бю, вью і т. д. Перше писали так: бю, бе, а потім почали писати з ериками: б'ю, б'е, з'їзд, з'явивсь. п'еса п'еси і т. д. Цей спосіб писання поганий через те, що слова роздераються ніби по половині, а в коротеньких словах дві букви стоять ніби нарізно, і в середині стерчить хвостик, це б то церковно-славянський єрок. Око розбігається по опрічніх буквах, поки стулиш їх до купи в думці. Це велика й неприємна причина при читанні. І печатать виходе не гладенька, а якась кострюбата. І все таки око спохвату та хапки читає: бе, бю, ве, розбе, в сімі, зізд, песа, песи і т. д. Отакі ребуси, як—песи, песа, бе—теж добре одбивають ши року публіку од українських книжок та часописів. Виходять не

слова, а якісь каррикатури на слова Я давав на селі читать селянам видання «Віка». Селяни так і читають оті слова, як я вище написав: бе, побе, в сімі і т. д. Це просто такі ребуси для селян, котрих вони ніяким способом не спроможуться одгадати. І справді, в нас в азбуці білше 30 букв, і невже таки не знайшлось с такого числа букв, щоб написати оті слова буквами: бье, вью, зйїзд, обьявить, зьявилась, пьеса як от роблять в великоруських книжках? Поставте букви тоді й читать буде краше й легше і нам і селянам, і не будуть стреміть в книжках якісь загадки або єгипецькі гієрогліфи. Нема в світі, як букви! А то поставили якогось «каміння спотикання» в словах, та й спотикайся раз-у-раз.

Як на мою думку, то треба якусь запінку ставіть тільки в тіх словах після букв *в*, де в великоруських словах ставлять *ь*: здоровья, прислівья. Бо тут *в* зміцніло вже так, що вимовляється ніби окроми, парізно од букв в *усіх надіжах*, а не тільки в *першому*: в здорові, прислівьями, як і в деяких словах після *р*: подвірья, вірья, на подвірї, на вірї, купья, на купї. До цієї категорії слів можна ще прилучить ті пятеро слів на *мя*, де в усіх падіжах таксамо вдержується ніби опрічність *м* од *я*: в сімі, на тімі, тімью, на вімі, вимью, в племї, подумї. Але тут вже краще ставіть знак *ь*, а не зверхній значок, «рок, або пєрок. Бо в чисто фонетичні правописі ці значки нічого неварті. Не одлюдок же якийсь, та не виродок наша мова між усіма мовами, що йїі голосів та згуків неможна висловить ніякими буквами, хочь визнаходь ще нову букву. В середині таких слів, як: пять, вязи, лубяний, мякий, пняний і т. д. непотрібний ніякий значок, ні *з*, або *ь*. Кожний українець читатиме такі слова. «як сьлід. по-український».

В нас «Вік» перший завів і це — з'їзд. (от і тут над чотирьма буквами три значки!), і з'їхав, і б'є, б'ю і усяку таку галицьку пісенітницю, а за ними наслідці пішли і инчі, бо... то була заздалегідня змова, щоб писати доконче до маленьких дрібязків так, як пишуть в Галичині. Якось по-рабському наш

українець йде за чужим..., бо в його вже давно загинуло почування самостійности в усьому...

Ще од 1870 року в Галичині видавалась «Правда», а потім «Зоря» кулішівкою: покинули ставить *з* і почали ставить *і*, як *мяке*, та *и*, як *тверде*, замість *ы*. Я завжди писав таксамо давню кулішівкою, тільки приставляв *й* спочатку перед *і*. Але як Желихівський видав свій українсько-німецький словарь, він поставив над йотірованим *і* (*йі*) дві точки, це б то завів церковно-славянське «іже»:—*і*, *ї*, *їі*, на *їі*, доброї. Ці дві точки він залишив і над тим *і*, що с плином часу повстало з *ъ*: хлѣб, снѣг. Це був прикритий передніший етимологічний максимовичів правопис значками й точками над славянською буквою «іже». Ще навіщо ставили *і* з двома точками і в чужомовних словах, як от: біблія, політика і т. д.

Найперше джерело цього значкового желихівського правописа церковно-славянські книги, та ще й давніші, а не сьогочасні, ще ті, що друкувались с титлами, ериками та паєриками. Для приклада ми винисуємо слова з Ізмарагда XVI віка: «сін и'зволиша.... л'жа, вел'ми, пѣанство, прав'да, тат'ба... жити в' хлѣвинѣ с' правдою, нежели в' пованленнѣ храмѣ, . воз'ми, суд'я... (з «Записок Наук. Товариства ім. Шевченка, т. II, стор. 30, 32). Он де прототиц галицької желихівки та правописа українських сьогочасних часописів, а найбільше «Вільної України». Замість цього стародавнього правописа я радяв би нашим часописом взяти для вживання с того ж таки Ізмарагда XVI в. вкоренені в наш час вже загальні для усієї України народні дат. і пред. падіжі йменнів прикметних, йменнів лічбових та заіменників: «а правда остави 'я в' свои ходити воли...»,—а потім в другому місці: «ходити в' своєї воли». Хоч далі стоїть і—в свої воли. На Волині теперички кажуть: «в свої хаті своя й правда». Там таки вживається й староруське, а теперички тільки черниговське та овруцьке слово — *вельми*, котре трапляється ще в московському рукописі «Самозванщина» поруч с словом *такожж*.

В нас на Україні писали давньою непопсованою кулішівкою: дехто, як Ів. Рудченко в «Южно-русскихъ сказкахъ» ставив *й*, де було має *і*: *й*їх, *й*їстя, *й*їду, доброїї. Але як я послав в Київ друкувати „Хмари», «Перші Київські князі» й «Татари й Литва на Україні», *й*їх видали желихівкою, само по собі в мене не спитавшись, як у нас тепериньки це поводитьься. Повикидали міні початкове *й* (*й*їх, *й*її) і поставили — *ї*х, *ї*ї. Але Старіцький в «Ралі» 1883 р. вернувся знов до давньої кулішівки. В нас на Україні оце недавно, як цензура не вмикувалась в наш правопис, в часописах завели йотироване *і* з двома точками, завели, замісьць кулішівки, галицьку желихівку, хоч не повну. І в Галичині, і в нас пісьменики не держаться правила і ставляють над і дві точки, де трапиться, просто таки плутають. От в Л.-Науковому Вістнику 1901 р. 61 кн., наприклад, д. Стефаник пише: діточний, а рядом—світот, недосміяний, хоч тут—*і* вийшло з *т*, а далі знов пише—сидів, в світї (в світї, бік 15). Леся Українка там таки пише: Настася Ілїїшна (це виходе: Ільїїїїшна, — виходе казнацо), а далі вже пише: — «в гардеробі» з однією точкою, пише—«скорійш»: тут *і* з *т*: треба б ставїть дві точки.

Оттак достоту плутають те, й навіть йотироване *і* й галичани; тикають дві точки над *і*, піби навмання, навіть і в «Наукових Записках» і скрізь. От передо мною книжка «На шляху», літературний альманах, виданий академічним товариством «Союз» в Чернівцях 1906 р. Ця книжка гарненька й замикає (заключає) в собі чимало поетичних утворів; вона тільки що прислана міні од «Союза», як пошанованому спільникові Товариства (за що я щиро дякую Товариству). В ці доладні (изящной) книжці я бачу теж плутанину в вживанні навіть йотированного *і*. Тут трапляється, наприклад, от що: сотії (сотії) літ. і зараз таки—як цвіт... Із високої дзвіниці, сі (?) стрічки, як вік твій (а не вік—вїкь), «Ой як сїяв жито в полі», а потім далі от така штука: і шуміли (шумїли) враз тополі (тополі)... люблю тоді і т. д.

І в Чернівцях тикають над *і* дві точки на́зря, куди й де влучать. Д. Франко так само плутає ці точки над йотированим *і*, та над *і* з *т*; («Откровеніє св. Стефана» Київ. Ст. 1906 г.

іюнь): вірують (вірують), в сім напрямі (сім), переклад Біблії (Біблії), тодішньою, матір'ю (матір'ю) і т. д.

В нас на Україні навіть в одні й ті самі часописи один автор пише по своєму, другий—инакше. Приміром, в «Громад. Думці», № 54 не видержують гаразд навіть прийнятого з двома точками і йотированного: цієї статі (цієї), хлопської (хлонської) мови, і так скрізь. Леся Українка в «Вільні Україні» ставить желихівське і з двома точками: «Було їх три (стр. 7, кн. I). приїхавши, не їв нічого...—а потім далі вже пише так: на її чолі (тут вже три точки),—не виходе по фонетиці—на іїї, а не йїїї. Добродій Л. Бич пише: їх. Інчі пишуть—з'їдуть... я на з'їзді... (І Личко стр. 106). А другі пишуть—її (Ткаченко, с. 125), її діячів (д. Стещенко, стр. 96). Доб. Бич вже пише: з'їзд (стр. 52),—їхніх з'їздів. Це вже виходе не—зїїзді, зїїздів, а—зїзд. зїздів. Градація цієї плутанини виходе ось яка в українських часописах і в журналах: їх, її (с трьома точками в «Вільні Україні»), її (с чотирма точками: в Гром. Думці, в Рід. Краї). П'яток точок над йїї ще нігде не траплялось в часописах; те ж саме в інших словах: з'їзд, з'їзд, в' пір'ї, в' пір'ї, ім, ім, ів, ів, в, з, в', з' (Вільна Україна), п'ять, п'ять. п'ять і т. д.

Певно не кожне навіть знає, тай й не кожне пострече, де те і просте, а де і йотироване. Для того, щоб це гаразд знати, треба повчитись хоч трохи в гімназії; та й гімназисти забувають згодом навіть і падіжі. Чи багато ж в нас просвічених людей пише по-український? Та й просвічені письменники плутають цей безглудий правопис, що ще й зветься ніби всьмішки кулішівкою.

Навіщо ж і заводять таку трудноту, коли ті, що заводять желихівку, те церковно-славянське іже, не сповіняють йїї. а часом таки не тямлять йїї, як сьлід? Тикають ті дві точки де трапляється і куди само перо скоче. Треба знать, що і в самі кулішівці того і з однією точкою силенна сила! і звичайне і, як в російській мові, ще й і з ъ, і з о (кінь, віл) і з е (пісок, лід). І так доведеться натикать силу точок. А тут на тобі ще й

иже з двома точками на одному *ї*, та ще цього *ї* рясно та густо скрізь!

До цієї хмари зверхніх значків редакторі «Вільної України» та фельетони Ради: (з' дорогою душею, з'острахом і т. д. Рада № 33), ще підсилюють мірку цього непотрібного маку: вони ще ставляють апострофи, чи ерики над приіменниками, де колись ставляли вже теперички викинуті ери (ъ):—з' пересилкою, в' інші державі, з' утисками, з' національними рисами, з' селянського життя. Не знаю, що воно таке, і для чого ті значки: чи то сльози за мерцем, чи то надгробні пам'ятники на могилах небіжчиків. Це вже піби підвели українську мову під французьку, в котрі ставиться зверху значок викидання, над місцем викинутого *e*: *qu'il: il m'en avait; d'abord; l'esol;*—або може й під впливом правописа «Измарагди» XVI в... Коли вже тепер пішла поведенція (мода) на ці значки, то доконешне треба ще прирівнять українську вимову і до німецької, і треба ставити значок в словах: т'ї, руд'ї, біл'ї і т. д.,—треба позначкувати і такі слова, як н'їс (носъ), бо не позначкувавши «носа», можна змішувати його з словом—ніс (нёсъ) і т. д.

Це ж тучі, це ж хмари значків! Виходе, що хто багато пише, то тільки те й робитиме, що ставитиме значки та сіятиме мак точок і вишу і вгорі. Скільки напише букв, сливе, стільки напише й значків. І це все непотрібна пісенітниця. На мій погляд, то треба покинути желихівку і писати давньою кулішівкою, з однією точкою на *і*, а до початкового *і* приставлять *й*:—*йісти*, *йії*, *йїх*, *йїв*, *йій*-Богу, (а не *їсти*, *її*, *їх*, *їв*), як зробив Ів. Рудченко в своїх «Южно-Рус. сказках». Це ж дивовижний рядок церковних значків, церковних *иже*, навіть сьмішний! І все таки кожне читає та й читатиме оті слова: *їв*, *їсти*, *її* по-росийський, як: *ив*, *исты*, *ии*. А як приставить перед словами—*й*, кожне, навіть дитина, читатиме, як сьвід:—*йїв*, *йїду*, *йії*. В середині *й* на кінці слів письля самозгучних, як от —доброї, моєї,—*і* й без того читається м'яко (як і в великоруській мові в словах: мої твої і т. д.), і там зовсім непотрібне *й* перед *і*: — моєї, твоєї; непотрібні й дві точки.

Наші деякі вигадчики правописів, та усякі мудрагелі кладуть на українських письменників таку «неудобоносиму ваготу», од котрої для того, хто багато пише, хоч спродуйся, накуйся та тікай на кубанські степи, або й далі. Хто бачив турецькі або перські пашпорти в усяких грецьких проїдисьвітів та заволок. хто бачив ті хмари точок, крючків, гачків, хвостиків та викрутасів, той скаже, що наш повомодній правопис перейнятий од наших сусід турків. Найбільше такий турецький правопис в «Шершні», за що він повинен сам себе покусати, як гоголівська баба сама себе «висікла». Це ж він сливе один пише: їсти, їхав, їв, їла, їж, — тимчасом як інші часописні письменники все таки приставляють в цих словах с початку—й: йїду, йїм, і тільки в середині слів ставляють дві точки над і йотированим, що теж непотрібне, бо буква і після самозгучних букв вимовляється м'яко і в пас, як і в великоруські мові: мої, твої і т. д. Але ж в російській мові не ставляють же в цих випадках ніякого знака¹⁾. Правда, що в «Шершні» більшє малюють, ніж пишуть, а писаннячка там такі манючі, що вистачить часу опорядити їх по повомодньому, одягти їх в модній галицький одяг і накинуть багато модних убрань на слова. Колись і на Україні, як ще писали маленькі оповіданнячка та вірші, ще можна було обсмикувати та облизувати їх поволі. Але тепер, коли доводиться писати чимало, або й багато та ще й хапком, ця хмара значків в механізмі писання забірає багацько часу і через те дуже заважає при писанні. Спиняй перо що хвилини, тикай значки й точки і вгорі, і внизу, спиняй течію думки та все сій та сій якийсь непотрібний мак і вгорі, і внизу. Усе це просто таки безглуздя й нісенітниця. Та й самі ті, що вигадали в Галичині, і в нас зводять це непотрібне й зайве гаєння в писанні, самі ж не сповняють і не держаться правил. а... другим накидають.

1) Буква і після самозгучних вимовляється м'якше і в німецькій та франц. мові: зм'ягчується в й: *mein, dein, travail, abeille, pareil*. Бо індо-європейські мови зліплині з одного тіста.

Приіменника з та с галичани давненько вже підвели під одно польське *z* (з). В українські та й в галицькі мові є таких два приіменника—з та с: з ним, с тобою, с ким і т. д. Ще в давні галицькі «Меті» та «Правді» ці приіменники переплутували, гаразд не тямили, котрий з їх вживать перед словами, бо тоді не було ще й ніякої граматики. Почали навіть асимілювать ці приіменники с тією буквою, с котрої починаються слова, і писали так: *ш* чорним, *с* тобою, *ж* жаром, *з* нами. Нарешті, щоб не було плутанини в письменстві, в Галичині чи для однаковости, чи для спрощення правила й полегкости підвели ці приіменники під польське *z*. В польській мові нема приіменника *с*, є тільки один *з*. Цей один приіменник—з прийняли на польський зразець в галицькому письменстві, а звідтиль в останній час те ж саме одно *з* завелось скрізь, навіть в приставках, і в українському письменстві: вживають тільки *з*, і зовсім викинули с письменства—с. Воно б то й нічого для простішої справи в писанні й орфографії, але через це вийшло... псування самої мови, навіть в середині слів. Потім згодом почали і в Галичині, і в нас змінять с на з вже й у приставках до слів, а часом просто таки в середині слів, почали писать: зпереду, зпочатку, зпересердя, розкіп, сніг розтає, розходиться, розказать і т. д (наставили й міні цього добра херсонці в своєму збірничкові «Зь потоку жыття» («Сь потока жыття»). Почалось просто таки псування української мови через великий наплив приіменника *з*. Це вже в самий осередок слів вклучулась ніби міль, що почала псувать самий осередок зерен, с котрих колись зосталась би тільки буцім-то українська... пужина. Тимчасом в народні мові і на Україні, і в Галичині приіменник *с* вживається перед тіми словами, що починаються з букв: *к*, *п*, *т*, *х*, *с*: с ким, с тобою, с хрестом, с постом; і в приставках до слів в самих словах: спересердя, спочатку, розказать, роставать. Тільки буква *з* ніколи не зміняється в приставках *без* і *через*, як і в великоруські мові (безпешний і т. д.) та в приставці *роз*, як вона стоить перед буквою *с* в середині слів, як от: розсердпвся. І в цім разі Галичани й наші українці знов підвели українську мову під польську та й... знов помко-

дили українські мови, бо почалось неприємне псування мови в самому її корінні.

Все лихо с книжною українською мовою в наш час скоїлось од того, що в нас заходились навіщось підводити українську мову під закони й правила инчих мов: в фонетиці підвели йї під великоруську мову, і... давай сіять в таких словах, як п'ять, м'ясо і т. д., стародавні апострофи; три падіжі підвели під галицькі й польські падіжі; опрічні, не приставні приіменники с та з підвели під один польський приіменник—з. Ці опрічні приіменники «Вільна Україна» й «Рада» примитикували навіщось підвести під французьке правило: ставляють французький викидний значок пісьля йїх: с', з', в' хату. А коли вже йти далі цією стежкою, то й доконешне треба ще підвести під німецьку вимову рядок слів: т'ї, руд'ї, чорн'ї, н'їс і т. д.—та й там зверху по-натикать значків: руд'ї, т'ї, чорн'ї, біл'ї, н'їс, жовт'ї, зелен'ї, ст'їл, т'їк, пот'їк, і т. д.

Як підуть цією стежкою і в таких прямуванні; як почнуть підводити нашу мову під усякі мови, то що ж зостанеться українського в наші мови? Що з нею станеться? Те, що сказав Шевченко про «Калину»: «Зневажають червону калину мою... Широкі тії вітї й діти обірвуть»... В нас таки добре тепер обшарпують ті вітї, а на червону калину натикали силенну силу репяхів та сьмітїя. Про нашу українську книжню мову можна сказати так, як казала баба: «хрест на міні, хрест на голові, хрест на руках: я вся в хрестах, як вівця в репяхах». І сиравді, як глянеш на теперішню галицьку або й українську газету, або й книжку, то вона така поцяцькована значками й точками, така пелехата, неначе вівця в репяхах. Ще й до того по рядках розкидані такі прикраси, як б'є, б'ю, поб'є, в сїм'ї, з'їзд, з'їхав. Ці слова с титлами чи з церковно славянськими «ероками й паєроками» нагадують такі слова в часловцях, як от: **Б҃҃є, п҃ркъ, Г҃҃н** (Богородице, Пророкъ, Господи). Та ті слова таки й мають в галицькому пісьменстві генетичне злучіння з церковними отіми— **Б҃҃є, Г҃҃н**, коли доконуваться до самої сутніоти діла... Очевидячки оті— **Г҃҃н, Б҃҃є, п҃ркъ** породили б'є, в'ю, б'ю, в'є, з'їзд, а ці до-

ЯНВАРЬ 1907. 3

бродії вже росплодились в українських книжках і породили такі допотопні дивовища, як от: з'язок, з'язав, з'їхались (звязок, звязав, зїїхались) і т. д. І все це непотрібне, зайве, і тільки завдає багато мороки для письменників. Напиши дві букви—й тикай чотири точки (йі)! Це ж просто таки курям на сьміх! В галицьких книжках і тепер друкують велике початкове І з двома квадратиками зверху, як в церковно-славянських книгах, в Мишеях або в Тріодях; але воно в нецерковних книжках—скинулось на соху з двома розсішками зверху в клуні, де на розсішки кладеться бантина. Тепер це щось чудне й дуже вже стародавнє. Як углядиш в галицьких книжках оттаку зателєпу, початкове І з двома квадратиками зверху, то якось недоброхить пригадується... псалтирь та часловець...

Загалом сказавши, желихівка—це просто таки стародавній етимологічний, прикритий значками, церковно-славянський правопис з апострофами. Яка ж це фонетика? Йііі навітьось звуть фонетикою, але це помилка; воно щось схоже на стенографію, ніби якісь стенографічні значки, котрі показують вкорочування в вимові слів. Ці натикапі рядочки точок над буквою і, ці апострофи—б'є, поб'є, пір'ї, з'їзд, п'єси, п'єса—це все просто таки сьмішна нісенітниця, що не полегшує в читанні, а тільки заважає. Я й сам читаю похапцем ці слова так: бе, побе, піря, пірі, пєси, зїзд і т. д. Так читають йіх хапком усякі читалники опріч тіх, що самі пишуть отаку нісенітницю. Принаймні міні дуже часто доводилось чути нарікання на це од читалників, навіть націоналістів. Наставляють усяких значків, натикають цілі карнизи с точок над і, та й думають, що це фонетика. Яка ж це фонетика? В фонетичному правописові як написано, так треба й читати, як от, приміром, в німецькі мові, або в сербські, де кожна буква назначує згуки мови. Прирівнявши цей желихівсько-галицький значковий апарат до українського офіційального правописа з вживанням роснійських букв—и, ъ, з, я мушу сказати, що той російський, силуваний для нас, офіційальний правопис багато білше фонетичний, ніж сьогочасна галицька значкова же-

лихівка, якби тільки там не стерчав на кінцях отої стародавній дармоїд—з, а я ще додаю, коли б в йому не стерчав ще другий книжковий дармоїд—й в род. і дат. падіжах йменнів прикметних, лічбових та заіменників: на високій горі, в котрій годині. Принаймні в тому російському правописі нема ніяких умовних, сливе стенографічних значків. Це ж такий самий фонетичний правопис, як і давніший, не змінаний і не попсований кулішівський, тільки з уживанням твердого знака на кінці слів.

Я спитаю, за ким же йти наслідці нашим письменникам, та хоч би й міні, коли усі часописи. не вважаючи на принцип поіднання книжньої мови, йдуть не однією стежкою, а вростіч? «Хлібороб», «Слобожанщина» та «Хата» держались кулішівки й ставляли над її дві точки; «Вільна Україна» вже ставляє над цим заіменником і над другими схожими словами—три точки, а «Нова Громада» уподобала собі чотири точки, певно любить, щоб було ясніше цього желихівського овочу — її. В «Вільні Україні» пишуть—з'їзд з однією точкою, в «Нові Громаді» і в «Рідному Краї» мають за сподобніше писать: з'їзд, пір'ї. «Громадська Думка» пускає точки раз так, другий—інак: її, її: прикметники пишуть то зливо, вкупі: угору, вгору, догори, паперед, а в альманасі «С потоку життя» скрізь роздерають їх по-галицький, як вовк козу-дерезу: в гору, до гори, в літку. Д. Грінченко пише правдиво, як слід: значіннів, оповіданнів,—тим часом усі молоді письменники дуже уподобали собі допотопні галицькі та польські падіжі: оповідапъ, бажанъ, значінъ. Галичани пишуть навіть—весіль, а не весіллів; та і в д. Кропивницького в «Київ. Стар». (1906 р. іюль) є:—«багато вісіллъ», відречусь, віддає, відкупився й инча галицька нісенітниця, вже не знаю, чи його, чи вставна. Колись він писав по-народньому:—од, міні,—а теперички вже пише—від, мені, біля (коло) двору і т. д. Може це йому вставляно, як вставляли всяку всячину й міні... Теперички я спитаюсь, за ким же нашим письменникам, та й міні йти? Чи за однією точкою, чи за двома, чи за трьома, а то й за чотирьма?

Усі такі *важливі* питання, чи дві, чи три, чи чотири точки ставить над *ї* схожі на середньовікову схоластику, коли схоласти змагались в таких питаннях, як, напр., скільки янголів може зміститися на лезі ножа: чи один, чи десять, чи сто, чи навіть мільйони?

Усе це просто таки галицька схоластика вигадана старими націоналами, схоластами псалтирниками. Ця пісенітниця просто таки сьмішна. За такий ніби то фонетичний правопис нас обсьміють сусідні народи, та й матимуть повне право. Де ж те *поїднання* в мові, за котре наші часописи збили бучу, завели в часописях якийсь галицько-український жаргон, збавили українську народню мову, викинули з неї багато народніх слів, напхали десятки польських слів, скривдили старих письменників, понаставляли й міні, понаставляли й инчим письменникам такої пісенітниці, як: мені, пуцання («Благотворит. Общ. изданія книгъ» й «Вік»); бажань — (Рідний Край), натикали міні желихівки («Хмари», «Перші кївські князі» й инчі видання галицькі: «Зъ потоку життя і т. д.), так що я сам себе не впізнаю в тих виданнях... Один зміняє так, другий—иначе. Натикали в оповіданні Старіцького: від, відчепись («Зоря» 1906 р.); Кропивницькому—від, біля («Рідний Край») і т. д. Це ж показує недостачу щирого джентльменства, а то й нахабність письменську, щиро українську. Трудно й знайти в будлі-які літературі таке неповажання прав людської й письменської особости. І все це роблять ради запровадження в нашому письменстві галицької стародавньої, якоїсь ніби *актової* мови, через котру широка публіка... не читає, та й не читатиме наших часописів.

Оттаке поїднання в часописному сьюгочасному письменстві скинулось на криловський квартет: „деруть, а толку нѣтъ“, хоч затуляй вуха! І справді, цей значковий правопис, ця сила точок та апострофів пригадає якісь стародавні чудернацькі ноти, писані рядками без ліній: в'їзд, з'явився, її, біблїї, з'їв, поб'є, їх, з'їхався, їж, їв. Тут є й *stocatto* перед буквою 'я; є й *ligato*—

II. Усе це неначе ставляно під смик та скрипку. І цей значковий правопис зветься фонетикою!?

А все таки музики на лад не йдуть, та й не підуть, хоч напі часописні письменники і пересядуть на інші місьця. Справа погана. Це ж виходе макароничня мова, потрушена зверху і насподі наче маком та перцем.

Поїднання може статись тоді, як покинуть оту значкову плутанину, як я вже казав передніше, та вернуться до простішої давньої кулішівки. Що стосується до мови, то, позбувшись отого клопоту, ніби то поїднання з галичанами в книжній мові, доко-нешнє треба усім часописям вернуться до народньої української *сьогочасної* мови. Треба писать так, як тепер говоре народ на Україні, а не в Галичині та на Поліссі.

Була ж у нас однаковість в мові, доки так звана «радикальна партія» в згоді з галичанами не почала заводить на Україні книжньої галицької мови в виданнях, а потім в часописах. І д. Чернявський, і д. Леся Українка, й Руссов, і Хоткевич, і Єфремов, та й усі писали однаковісінькою українською, щиро народньою мовою, доки не пішла по їх якась письменська пошість з Галичини. Нехай же вони скинуть с своїх писаннів ту пошестну падь (налёт) і... знов настане однаковість і поїднання в українському письменстві.

І теперички куди я не поткнусь с своїми утворами, скрізь (з небагатьома винятками) таки щось позмінюють міні по своєму, або наставляють міні таких допотопних падіжів, як — бажань («Рідний Край»), або польських: до оркестру, до пароду; або перероблюють навіть народні слова — одмпувать, запагубить на — одникувать, запогубить; або поодрізняють в прикметниках приіменники й поставляють їх окроми од слів — в гору, до гори, в літку (вгору, догори, влітку — «Сь потока життя»); а в Галичині, окрім того, що понаставляють на кінцях — й, в прикметниках поставлять дві половині слів нарізно одну од другої, ще й до того натикають желихівських точок та апострофів, неначе потрусять мое писання маком. Видавать та друкувати свої твори після таких

виданнів—це ж истинно каторжна робота. За ваготу йїї й нудьгу од неї тільки знаю я. Якої мороки завдадуть тобі! І все таки, як не пильнуй, ніякісіньким способом не викорениш дорешти натиканого хамла й не виправиш, як слід, зганжованих усіма моїх виданнів і в знаках, і в саміх словах, навіть народніх, записаних од народа, котріх, надісь, наші усякі ніби-то нехибні папи просто не знають і мабуть думають, що то вигадані мною неологізми.

Про українське пісьменство в оцей час можна сказати, як співала безщасна дівчина в одні піснї: «Над моїми воротами та чорная хмара;—а на мене молодую безвинную слава. А я ту ю чорну хмару пером розмахаяю: пережила поговори,—перебуду й славу».

Але хто розмахав таким чарівницьким пером оту чорну хмару, що тепериньки несподівано нависла над ворітьми молодого українського пісьменства? Хто поскидає отой намул, оте лущиння, що засьмітило народню мову? В Великороссії геніяльний Пушкін розмахав своїм чарівницьким пером чорну хмару стародавньої Ломоносівщини, та й то не одразу, бо ті хмари в мові тоді вже добре затужавили. Навіть на Гоголя довго ремствували усякі консерваторі, псевдокласики шишковці, Гречі, Булгарини та Сенковські. На Україні хоч би і з'явивсь свій Пушкін, або другий Шевченко, що писав би вже виробляною вищою мовою, то й той навряд чи спромігся б розмахати ту хмару. Бо в нас через український надзвичайний индивідуалізм, недалекий і од деспотизма, кожний видавець, навіть кожний нетяма корректор вважає на себе, як на нехїбного папу, і через свою ніби-то нехїбність ноперекручував би й підвернув під свій погляд та вподобу й нового українського Пушкіна, і само-по-собі ніхто с пісьмеників не пішов би наслідці за ним в мові. Кожне йшло б своєю стежкою. В нас в ці мовні справі усі йдуть вростіч с причини без міри великого индивідуалізма. А коли оце недавнечко й почали гуртом тягти в один бік і в мові, і в правописові, то може тим, що в цім разі була змова «партійна», була намова збоку, з Галичини, зробляна заздалегідь, вже кілька років

передніше. Але, не вважаючи на таку партійну змову, і тепер в часописах знов усі вже пішли вростіч, йдуть знов нарізно одні од других в питанні... про умовні значки: скільки ставить точок над иже (ii). Чи варта ж уваги ця галицька схоластика?

Можна сподіватися, що в нас розмахне чорну хмару в по-псовані книжні мові хіба *школа*. Як колись заведуть в школах українську мову та літературу (а йї доконче треба завести), то тямущі вчителі зможуть виправити українську мову й направити йї на добру путь в молодчому поколінні, як даватимуть вчити зразці мови в Котляревського, Куліша, Шевченка, де навіть нема таких форм мови, як: від, мені, роздивився, а є народні форми: мині, міні, од, роздивисся, і т. д., де синтактика народня, українська. Це буде нетрудно зробити, бо наша книжня мова ще гаразд не закоренилась в пісьменстві й не затужавіла, ще й досі не досягла достиглости й завершення, хоч можна сподіватися, що вона от-от незабаром достигне.

Галицька наукова й часописна мова, кажучи загалом, дуже пошкодила нашому пісьменству, а найбілше—сьогочасному часописному українському пісьменству. Через йї вплив ця часописна мова вийшла напхана польськими й галицькими провінціальними й стародавніми словами, ще й подекуди з чудною синтактикою. Вона одхилила од українського пісьменства широку публіку. Бельлетристика й український театр вже були зацікавили широку публіку, звернули увагу на занедбане й знехтуване пісьменство. Вже почали широко розходитися навіть дорогі книжки. Як почали виходить перші часописи, публіка кинулась на йїх. «Шершня» брали наза́хват в нарізному продажі, бо «Шершень» по змісту стояв врівні з петербургськими сатиричними виданнями. Публіка кинулась і... опе́клась. Часописна мова була чудна, ряба, дивовижна. Навіть ті націоналісти, що пригорнулись з щирим серцем до українського пісьменства й купували книжки, казали міні, що ціх виданнів, як і декотрих галицьких авторів, виданих в Росії, читати неможна ніяким способом: така в йїх мова чудна й місьцями навіть незрозуміла. Поси́нались протести й запитання в редакції, просили прислати

словаря, бо без словаря тіх часописів неможна читать. Але вони бідорахи не знали, що для зрозуміння такої часописної мови треба користуватися українським словарем сукупно с польським...

Уся та безліч папханих польських слів, пахпаних з галицьких книжок знéзнавки, усякові галицькі чудні слова, усі ті галицькі правописні значки й точки,—це ж справдешні рушніці та гармати, котрими часописні письменники одганяють українську широку публіку од українського письменства. А така проява, як оті: б'є, б'ю, в'є (вье), з'їзд, або з'їзд, з'їхавсь. пір'я, в сім'ї і т. д.—це ж і справді смалкі та влучні кулі не тільки на широку українську публіку, але й на пересвідчених націоналістів. Стикнувшись с такими книжніми проявами та поторочами, деякі читалники з досади кидають книжку й часопись. Щиро признаюсь, що кидаю часом таку книжку з досади й я. Бере недоброхіть досада.

Коли мовна справа в сьогочасних часописях вестиметься так і надалі, то можна сподіватися перспективи, шкодливої й для загального українського письменства... На нашому часописному ринкові лежатиме крам, на котрий ні за́пита (спроса), ні споживачів (потребителей) не буде. Часописне письменство так и зо́станеться партійним, кружковим. Його читатимуть самі ті, що понаписували. Видаючи на Україні навіть галицьких письменників, доко́нечне треба подекуди виправлять їх мову, змінять деякі чудернацькі провінціяльні слова й перероблювать деякі чудні вірші, бо публіка все одно не читатиме їх. Коли галичани, видаючи в себе українських авторів, змінюють українські форми на стародавні свої, то чом би пак не позьмінювать і в виданих на Україні галицьких авторів їх стародавні форми й слова на українські? Але українці вже мабуть спокон-віку звикли поступатися та йти сьлідком за ким-небудь. Недурно ж каже приказка: «звикло лошя бігти за возом,—то бігтиме й за санками». Це ж наші часописні письменники побігли вже за галицькими санками... переставши бігти за російським возом.

Якби пак сорок років поспіль не висла пад українською пісьменською мовою разуразня заборона, цього б лиха може б

і не трапилось. Розвиток книжньої мови йшов би на Україні поволі, ступінь за ступінем, нормальною ходою, як це було і в усіх літературах. Наші письменники потроху виробляли б книжню вищу мову з своєї народної мови. Але через завсідній гніт та разуразні заборони молодче покоління мусіло обертатися до галицького письменства, добувало галицькі часописи й журнали, на читалось їх і потроху та непримітно вссало в себе ту мову з усіма її словами й стародавніми чудними формами, оговталось з тіми формами так, що вони вже навіть не здавались чудними. А як в Росії трохи одлигло в цензурі як розпочалось відоме визвольницьке рушення, десь несподівано на Україні виникла теперішня часописна мова, неначе з Юпитерової голови вискочила Афина-Паллада, узброєна в готовісіньку зброю... галицьку. Публіка кинулась на новинку... і тільки очі витріщила з дива, дивуючись, що воно за проява ота дивовижна часописна мова?

Застерегаючи наших часописних письменників, я повинен сказати кілька своїх думок та гадок про галицьке письменство й галицьку книжню мову. Це застереження буде зовсім не зайве в наш час, коли вже галицька письменська мова стала такою уподобаною для молодого покоління письменників, що вони ладні завести її на Україні хоч би навіки-вічні, та ще й падкують завзято!

Галицьке письменство й галицька книжня мова в наш час повинна бути для українських письменників тим, чим було українське письменство в XVIII віку для Ломоносова й інших його сучасників в Петербурзі. З його доведеться взяти дуже мало слів. Брать треба вмючи. Два віки вироблялась та стара книжня українсько-славянська мова в Києві на Україні. Вироблялась вона спершу з церковно-славянської мови, а потім згодом, починаючи од волинських літописів та од Іоанна Вишенського (кінець XVI і початок XVII віка), в ту мову все більше та більше промикувалась українська народня мова. Декотрі утвори, як от прикладом: «Літопись самовидца о войнах Б. Хмельницкаго» в XVII віку вже писані перемішкою: рядків зо три українською народньою мовою, а рядків з чотирі далі вже инчою, виробляною з церковної мови, а як вважати на неї по теперішньому, то

ніби то великоруською теперішньою книжною мовою, бо там вже трапляються не народні фрази: они заключили мир..., козаки просили перемирія... требовали союза... объявили войну полякам. і т. д. Ломоносов позгрібав ті вищі наукові шарі тодішньої книжної мови, загарбав собі вкупі з виробляною вже науковою термінологією і прибудував це усе, як верхній етаж до великоруської, правда не народньої, але міської мови, само по собі змінивши українську вимову на великоруську. От і вийшла готовісінька російська вища книжня, навіть вчена мова. Великоруським письменникам не довелося і морочить голови, щоб видумувати та утворюють вищі наукові слова.

Ломоносов взяв вже готовісіньку вищу мову з Києва, але вибрав з київської мови тільки ті слова, що були вироблені в виведенні з церковно-славянської мови, і вибрав вдатно, гарно. Він вчився в Києво-Могилянській академії і само по собі добре знав, які в ті мови були народні українські, або польські слова. Він їх поминув і не зачепив, бо все одно їх не втямили б великоруські книжники. Якби Ломоносов не загарбав собі тих вищих наукових слів, вони само по собі zostалися би в наші українські книжні мови, і нам не довелося би вдруге морочить голови, наново вдруге утворюють вищу наукову мову. Українці, утворивши одну вищу мову, загарбану од їх, і втративши ті скарби, мусять утворювати в наш час ще й другу вищу мову, вже спеціально для себе.

В наші часи Галичина, покориштувавшись сякою-такою вольністю друку в Австрії, вже виробила нову вищу письменську мову, на котрі в галицько-українських гімназіях і на університетських кафедрах вже йдуть наукові лекції. Але нам, українцям, брати ту вищу мову, переймать її з усіма словами суспіль (сплошь) і користуватися нею—неможна.

Я вже передішніше сказав, з яких елементів склалась сьогочасна галицька письменська мова молоді чи української партії, та мова, котру в наш час переймають наші надто перейнятливі письменники. Склалась вона з народньої галицької підмови чи говірки, та з старої книжної мови києво-могилянського періода

XVII й XVIII віка, котра в Галичині ніколи не виводилась і животіла в письменстві до останніх часів.

На народній старій ґрунт мови покладаю другий книжний шар вищої мови, теж стародавній: це книжня мова XVII і XVIII віка, котра в Галичині ніколи не переводилась і тоді, як на Україні вже Котляревський заводив народню українську мову, а російське правління в школах і в канцеляріях заводило книжню великорусько-ломоносівську мову. Окрім того, як ми вже бачили, в неї забрано багацько польських слів. Через те то користуватися галицькою мовою треба дуже обережно. Треба перше од усього знати польську мову, треба мати хист, та письменський досвід, щоб вибрати і переймати з неї те, що виробляно з народнього коріння й пасіння, а що в неї є недоладне, або забране с польської мови, або й виробляно недавно с того старого джерела, з церковно-славянської мови.

В галицьких письменників ще й досі примітна нахильність виробляти книжню мову не з народньої своєї мови, а з церковно-славянської, як вироблювали її колись давні київські вчені. Такі нові слова, як от: оголошення, оголосити — вироблені з церковних слів: оглашение, оглашати, оглашеніи изыдите; слова: підприємство, переймання (перейманья), виемоки, виемковий (вийнятковий), спадкоємці (наслідники), подвигнення—виведані с старого слова — емлю і т. д. Такий самий процес творчести мови продовжується ще й досі і в великоруській книжній мові на ґрунті ломоносівщини, це б то на ґрунті тієї ж таки старої київської мови, що зосталась у вживанні і в Галичині, напр. нові слова—приємлий, неприємлий і т. д.

Через те що в сьогочасному галицькому письменстві нам неприємно муляють в очі такі стародавні церковні форми слів, як от приміром: повідомлення, пояснення, значення, оголошення і т. д. В сорокових роках, як я ще був малим хлопцем, я чув, як говорили два старі батюшки: благочинний о. Николай Бажановський с села Квіток, канів. пов., та о. Марк Ольшевський з звенигородського повіта, відомий в околиці під прізвиськом: «отче Марку, вибий горілки чарку!» бо він все так приказував, держачи

в руках чарку. Обидва вони вчилися ще в старі Києво-Могилянські академії в кінці XVIII в., а в 1847 р. я памятаю їх вже старими: їм обом було вже за шістдесят років. Обидва вони добре говорили латинською мовою, багато кращою, ніж мій батько, а «отче Марку» часто любив говорити експромптом віршами до рифми, приказуючи до чарки, або до закуски. Вірші звичайно були юмористичні, бо «отче Марку» був жвавий, веселий і навіть трохи штукарь. Обидва ці старі батюшки ще не вміли говорити по-великоруський, говорили завжди українською мовою, і часом було чути, що вони подекуди вставляють якісь чудні слова: то були книжні вищі слова, забрані Ломоносовим. Вони казали так: повідомління, благоліпно в ваші церкві, треба написати пояснення, або пояснення, треба видати засвідчення. Міні та мова здавалась дуже чудна, і я питав у батька, по якому це вони говорять? Я тоді вже знав, яка то мова великоруська. Батько сказав міні, що вони обидва говорять старою мовою, бо вчилися в старі Київські академії. Побувавши потім в Галичині, я чув таку саму мову од старих галицьких священників і зараз пригадав собі: «отче Марку» Олынамовського. Як з'явилися в нас оце недавнечко часописи з їх галицькою мовою, то я знов пеначе почув мову небіжчика «отче Марку! вищий горілки чарку». Тільки «отче Марку» ставив над стародавніми словами наголоски по народні вимові. Через те то і нашим часописам треба держатися такого правила, що стосується до писання й вимови тих слів: коли в їх наприкінці над буквою *e* стоїть наголосок, тоді в словах цю букву треба змінювати на *i*, а коли наголосок подається наперед, на першу половину слова, тоді *e* вдержується: значіння, голосіння, топління, вчіння, вияснєння, а без наголоска буде так: засвідчення (свідѣтельство), нересвідчення (убѣждение), рúшення (движение) і т. д.

Я прочитав не всі номери «Гром. Думки», прочитав хіба тільки половину «Нової Громади» та «Вольної України»: виходе, що я виписав з їх само по собі не всі польські слова. Перелічку таких слів я подаватиму згодом разураз для застереження, щоб не вживали їх в часописах. Неможна ж справді без потреби засмічувати українську мову, коли в ті мові є свої од-

повідні слова. Це просто так робиться «знезнавки та з нетлумчести», од незнання польської мови.

Як можна з цього бачить, з галицького письменства нам доведеться переймать мало годящого задля нас. Наші молоді письменники вже одбилися од народньої мови, живучи в великих містах, стали міськими, кабінетними людьми, та ще й підвели українську книжню мову під партійну тенденцію. Мова повинна завжди стояти окроми од усяких тенденцій, бо инакше їй можна зробити калікою. Нетреба ні на хвилину забувать, що осередок книжньої нашої мови не в Галичині, не на далекому етнографічному закутку, а на Україні, по обидва боки Дніпра. А в наш час, коли на Лівобережні Україні народня мова вже вирівнялась в усіх сливе формах з мовою правобережньою, на зразець правобережньої україн. мови, я можу сказати, що цей осередок вже обсягає сливе усю Україну окрім Черниговщини та вузької смужки Полісся, на півночі, межуючої з Білоруссією. Самим галичанам треба виправлять потроху свою книжню сьогочасну мову на зразець української мови, заводять їй форми і, передніше од усього, треба зараз таки повикидать показані польські слова. На Буковині вже запанували українські форми мови, а колись згодом і в Галичині зміниться так-само в народа мова, і хіба тільки в Карпатах ще зостануться може й навіки піби склади стародавньої мови.

Сказати по правді сама галицька й буковинська народня мова не така вже дуже далека од української, як сьогочасна книжня галицька мова. Самі просвічені галичани говорять зовсім так гарною українською мовою, неначе в їх розмові й одлички нема од української мови. Тільки вони звикли писати книжньою стародавньою мовою. Галицькі дрібніші часописи пишуться кращою й білше народньою мовою, близькою до української. Їх певно видають якісь селюки, що недалеко одбилися од своєї народньої мови. В цих часописах навіть додаткові мислі ще починаються не з польского заіменника—який, а з заіменника—котрий. В «Рускі Хати» 1906 р. № 2 читаємо: «найшла галичанку, котра взялася переплести Сеньоба». Такі селюки, як сільський сьвя-

щеник Бордуляк і д. Наталія Кобринська, котра теж завжди живе на селі, пишуть доброю, сливе українською мовою, білше українською, ніж наші сьогочасні письменники в часописах та журналах. Утвори д. Кобринської читатимуть і розумітимуть у нас усі, навіть селяни, як викинути в утворах кілька чудних для українців слів, як от,—приміром, слово—«попівство»—польс. плебанія, це б то попівська оселя, чи садіба. А по-український це значиться—гурт, зібрання пошів, як от кажуть: наїхало багато попівства, дяківства ще й сторожівства; було сила жіноцтва, або в Шевченка: «А із Брацтва те бурсацтво мовчки виглядає». Утвори д. Кобринської можна видавать і на Україні.

Можна сподіваться, що колись в недалекім часі потроху виправиться мова і в «Записках Наукового Тов. ім. Шевченка», як тільки редакція посилюється хоч трохи. В обох перших книжках «Записок» за 1906 рік вже є кілька статтів, як от М. Зубрицького та І. Джиджори, написаних доволі чистою мовою, як пишуть в «Літературно-науковому Вістникові». Статті згаданих письменників можуть читати наші націоналісти, але не широка публіка. Вся решта статтів в обох книжках «Записок». як от статті Ф. Колесси, Зенона Кузеля й інших написані мовою сливе актовою, і їх на Україні *ніхто* не читатиме. Читаєш ці статті, і все тобі здається, що ніби читаєш якісь «Акти юго-западного края», котрі можуть читати тільки вчені історики, звикші до усякої актової мови. В тих статтях «Записок» є навіть такі стародавні (ще й польські) слова як — узгляднити, взлядом того (принять во внимание, съ этой точки зрѣнія) і т. д., котрі трапляються в козацьких актах, надрукованих небіжчиком Лазаревським в «Кіевс. Стар.». Є оці самі архаізми і в «Вільні Україні».

Галичанам треба доконешне заводить в себе не тільки буковинські й українські такі форми, як от: цей, оце, од, мині або міні (та і в Галичині од Почаєва і за Львів народ каже *мині*, а не *мені*, як запевняв мене проф. Пачовський), родисся, дивисся; змінювать потроху чудні форми, як: бачучися, дивлячися, зушпяняючися, зустрічаючися, супокій—на: спиняючися,

стрічаючись, спокій, але й позмінювать дивовижну й сьмішну для нас синтактику, як от, прикладом: приглядаєшся своїй товаришці (до своєї товаришки); вертав в свої права (вертався до своїх прав, вступав в свої права); він вертає домів (вертається додому); він стремить до села, або до правди (в нас—стремить, значиться те, що по-великор. торчить; в нас сказали б: він потягується до добра, до науки) і т. д.

Видавці наших часописів, заводячи так падковито галицькі форми й саму мову буцім-то для поїднання української й галицької книжної мови, здається, й не мали на увазі народньої популярної літератури та шкільних книжок для народніх шкіл. Та вони, здається, не дуже то й дбають про цю справу. Хоч наші реформаторі—й демократи по принципах та пересвідченнях, але в народні просвітні справі виступили зовсім не демократично. Чи не ладні пак вони часом і поступиться народньою мовою в цім разі для вищого діла—поїднання книжної мови? Видав же «Вік» для нашого українського народа чимало книжечок с стародавніми галицькими формами: сей, ся, насінне, покоління і т. д. «Читайте, мовляв, як знаєте; сьліпайте собі. Це нічого, що ви будете читати книжки «с притичинами», на здогад, та полапки. За те ж нам легко читати, бо ми вже оговорились, а ви... як там хочете собі»... Це гарна педагогія! нічого сказать. Та сказати по правді, якби хто підсунув народові народній букварь с ціми галицькими словами: від, біля, піль (полів), і с стенографічними значками замість фонетичного правописа: Іх, Ї, Ів, з'їзд, б'є, поб'є, б'ю і т. д., то невже ж можна сказати, що такий букварь був би для української школи придатний? Ні правленський (правительственный) шкільний комітет, ні земці, ні комітет духовний само по собі не завів би такого букваря в народні школи. Я навіть вагаюсь, чи приймуть в школи букварі й читанки, видані кулішівкою...

Великоруські пісьменики „народники“ вносили в свої утвори народню, сільську мову, а наші „народовці“ й демократи роблять навиворіть: нехтують народньою мовою й зумисне одхи-

ляються од неї на користь галицькій мові. В нас робиться ця справа якось навпаки... через тенденцію.

Сказати по щирі правді, я маю мало надії на усі добутки сьогочасного визвольницького рушення в суспільстві, а тим більше на швидке одродіння України, не вважаючи на пануючу направу (настроєніє) в громадянстві. Роспочате рушення може тягтись та й тягтись, і трудно впередгадать, який буде кінець цієї тягатины, і як вона завершиться. Але все таки можна сподіваться, що незабаром заведуть в народні школи українські наукові книжки. Чи не думають пак видавці часописів запровадить свою скалічену мову і в народні книжки, як заводив «Вік» в книжки для народнього читання?.. Невже вони вважають за педагогічне діло оте вживання в народніх книжках таких слів, як: від, біля, навколо, сей, отсе, сю, убрать, одяг, піль, весіль, мерщій, хутчій, з'язав, їсти, в сім'ї? в пір'ї, пір'я. А воно щось до того йдеться. Це була б гарна полегкість при вчінні в школах українських дітей! Міні зазделегідь стає жаль дітвори. А вже такий замах на школу є... Тільки непомірковані й тенденційні люде можуть так думати й мать такий непедагогічний замах на народню школу.

В нових церковних книжках титла вже зняті с слів, а вкорочені с титлами слова вже розгорнуті для полегкости при читанні. Але ті титла й апострофи, ерики й паєрики мабуть дуже живучі: з церковних книг вони перескочили в галицькі,—а звідтіль перебрались на нове жїтло в українські часописі; а це вже мостяться, щоб стать настоятелями на місце викинутих з церковних книжок титл і на Україні. І справді, сільські школярі стикнулись би знов с старими знайомими...

З цього всього виходе, що в часописях для наукового пісьменства в нас готують, або вже й накидають готовісінькі ніби «hochdeutsch» свій, доморослий: це б то стару книжню галицьку мову; а для школ і для народньої літератури нехай би то зостається наш «platdeutsch»: це б то наша українська мова. Теперички в німців видають книжки для народа на трьох підмовах чи говірках: на швабські (По Рейні та в Швейцарії), на осередкові німецькі, чи саксонські, і на східно-німецькі, силезькі.

Вчителі, по закону, повинні вчить там дітей в школах і з ними говорити на цих підмовах. До цього часу усі наші письменники на Україні писали щиро-народньою мовою, це б то українським «платдейтшом». А це несподівано на Україні десь узялась вища, ніби вже паньська книжня мова, свій «гохдейтш», що недавнечко звідкільсь вискочив, як козак з маку... Але в німців нікому і в голову не прийде заводити, прикладом, швабські книжки в народні саксонські школи, або саксонські народні книжки видавати й розповсюджувати між віртемберськими, та швейцарськими й баварськими швабами. А в нас одже ж прийшло щось на це схоже в голову нашим українцям: «Вік» видавав багато на-народніх книжок, і своїх, і галицьких, зумисне з галицькими формами, для українського народу. Нема що й казати; це гарна педагогія! А все те зробляно знезнавки та з нетямучести, само по собі, окрім відомої тенденції.

Проти цієї тенденції--провести галицькі форми мови і правопис та галицькі книжки до самого споду, це б то завести їх в народні школи, можу тільки сказати, як молився якийсь батюшка, тоді як розсв'ячував вже посв'ячену мужикову хату: «Господи, не благослови, не споспішай і не пострічай! і дай вам, Боже, час недобрий! І не во віки, і не віків, і не амінь.

І. Нечуй-Левіцький.

(Далі буде).

Сьогочасна часописна мова на Україні ¹⁾.

Що сказати за мову, теперішніх часописів, що в останній час з'явилися на Україні? Їїх мова налякала не тільки публіку, але навіть наших націоналістів. Налякала і вдивила вона таки добре й мене. Як тільки зайшло визвольницьке рушення, і трохи одлигло в цензурі, можна було сподіватися, що наші демократи й радикали заходяться коло народньої просвіти і почнуть видавати популярні часописи для народу само по собі чистю народньою українською мовою і тільки вставлятимуть подекуди слова вищого порядку, назначаючи усякові абстрактні тямки (понятія, тямок—понятіє), щоб думки були ясні для народу. А тим часом наші видавці часописів, окрім д. Шемета, занедбавши народні часописи, одразу заходились видавати часописи й журнали для широкої публіки. Усі ці газети й журнали, і альманахи «З потоку життя» вийшли не на українські народні мови; декотрі навіть були писані зовсім таки галицькою книжньою мовою, непаче видавці зумисне вивчили ту мову до словечка, забувши й занедбавши свою народню українську мову.

Перший вийшов «Хлібороб» в Лубнях ще на прикінці 1905 року. Як показує заголовок, газета призначалась таки для народу. Редактор очевидячки не мав на думці сідати на високого коня політики, як колись давно казав Драгоманів, а розпочав

¹⁾ Див. № 1.

газету й справді задля хліборобів. Але редактор певно так вже начитався галицьких газет, так недоброхіть вже промкнувся тією галицькою мовою, що перший номер вийшов написаний галицькою мовою, змішаною з українською народньою, і с польськими предл. падіжами: в століттю і т. д. За те ж дальші номері вийшли вже багато кращі, були писані простішою українською мовою. Тільки подекуди траплялись деякі галицькі слівця ще й два польські падіжі, од котрих селяни тільки б цмакали та чухали потилицю. Але сказавши загалом, стиль в часописі був чудовий, легкий, мова жвава, народня. Було знать, що автор має здатність до цієї справи, має й хист. Часопись була видана давньою справжньою кулішівкою, а не премудрою желехівкою з рядками умовних значків і точок. На четвертому номері «Хлібороб» спинився по «незалежним од видавця обставинам». Бажалося би, щоб шаповцій редактор знов поновив своє видання, бо його часопись все таки видавалась простою чистою українською мовою, і редактор очевидячки призначав своє видання виїнятково для селяків-хліборобів.

Перші номері „Громадської Думки“ вийшли писані такою галицькою книжною мовою, такою недоладною, що ніхто з широкої публіки не міг їй розібрати: вона видавалась галицьким «новоязичієм». Та дивовижна мова просто таки налякала й мене. Міні чомусь здалось, що я чую розмову давнього квітчанського благочинного, отця Николая Бажановського. Передо мною піби вигулькнув звідкілсь «отче Марку, випий горілки чарку». Але ці панотці вимовляли оті стародавні слова київомогиллянської мови білше по-український, по-народньому, ніж писала їх «Гром. Думка». Тут так і посипались, як з мішка, галицькі «повідомлення, пояснення, оголошено, оголосив (україн голосив, плакав над мерцем), поступовий (не прогрессивный), а по-народні мові це буде «уступчивий» купець, що поступається в ціні на крам). Запанували скрізь три польські падіжі. Посипались в редакцію парікання, усякі листи, що тієї мови ніхто не втямить. Редакція трохи схаменулась і почала видавать дальші номері вже кращою мовою, але не одцуралась од польських па-

діжів та од тих галицьких: від, відзначати, відповідати, біля і т. д., котрих на селах зовсім не розуміють. Тільки згодом потім, як став редактором д. Матушевський, в газеті мова стала білше українська, чистіша: він почав пускати й українські форми: цей, од,—стало легше читати газету. А як почав видавати «Раду» д. Грінченко, мова стала сливе українською, якби тільки не заважав отой галицький *від*. Редактор повикидав польські слова й падіжі: видань, оповідань, до городу... Але як д. Грінченко покинув редакцію, знов запанувала мова с польськими падіжами, хоч все таки мова стала білше українською. Можна сподіватись, що як редакція трохи посилюється і викине польські падіжі й отой *від*, що накидає на мову ніби темний покривець, «Рада» стане українською. Але ця газета не для народа, а для інтелігенції. Народ її мало розбірає, мало розуміє, бо вона видається вищою мовою, як мало розбірає великоруський селянин будлі яку російську газету. Харківська часопись «Слобожанщина» писана такою ультра-галицькою страшною мовою, котрою можна не налякати, а просто насмішить українських читалників, навіть націоналістів. От зразець цієї дивовижної мови: «Декорація площі (пляца, майдана) й церква (на картині «Переяславська Рада» на харківські виставці) змальовані після історичного досліду (по історичних досьлідах) і роблять відповідний настрій(?) (направу). Шкода лише в тому, що натовп козаків, рада... скомпонована недосить живо!.. Се не може бути оправданням для майстра, се є тільки спростування. Невеличкі етюди доводять нам (доказують), що в справі історичних убрань художнику довелося зібрати цікавий матер'ял... рада козацька навколо (навкруги) центрального сюжету (сюжета), в порівнянню (в порівнянні, польс. предл. п.), і т. д. (Слобожанщина 1906 р. № 1). «Слобожанщина» неначе зумисне запросила для редакції якогось інструктора з Галичини, доброго знавця галицької книжної мови. Прочитавши таке курзу-верзу, недоброхиті молитимися, як той анекдотичний піп молився, надівши вивернуті ризи: Господи! і не спосьпішай, і не пострічай, і дай, Боже, час недобрий! Несамохить впадеш в смуток та в тугу, гадаючи про долю української

книжної мови, як прочитаєш таку нісенітницю. Чи це ж не справдешні гармати на українську публіку? Недурно ж «Слобожанщина» спинилась на першому номері: їй ніхто не міг читати.

Юмористичній «Шершень», що стосується до зміста й напрямку, до сатиричного жала, стоїть нарівні з столичними сатиричними виданнями, а своїм справдешнім українським юмором та сьмішками й вдатними малюнками стоїть навіть вище од їх. Перші номері «Шершня» брали назэхват. Часопись пішла добре. Але в «Шершні» в декотрих авторів мова така галицька, ще й с польськими падіжами, с силою польських слів, що їй читать дуже трудно. Часопись важко й сістематично заводить галицьку мову й правопис.

Полтавський «Рідний Край» видається кращою мовою, ніж «Гром. Думка», хоч в йому так само манячать польські й галицьк слова й три польські падіжі, і скрізь рябіє сістематично й очевидячки по заздальгідні змові заведяне старомодне—від, відвічальний, біля, навколо, окремо (окроми), також (так само), лише окремиї і т. д. Але між усякими пісьмениками я назначаю статті, підписані Д. Д.—ко, М. Д. і Гр. Коваленко. Статті цих пісьмеників написані літературною прехорошою мовою, котра згодом потім може лягти в засновок вищій науковій української мови при дальшій розвитові авторів. Шкода тільки, що д. Коваленко вживає стародавні—сей, ся мені, і т. д., котрі вже вимерли по всі Україні і ще тільки й животіють подекуди в північній Черпиговщині, як остача старовини. Ще шкода, що згадані добродії дурнісінько ганжують свої статті такими словами, як—від, відвічальний (одповідальний), ріжні (усякові), розпочали (роспочали), відроджуватись (одрожуватись), недоторканість особи (незачіпанія особости), военной здібности (здатности), французький отряд (ватага, загін війська), розвой (—польське rozwój, розвіток). Заважають і польські падіжі: з Петербургу, в століттю (в столітті), і т. д. Але коли «Гром. Думка» по мові затого стане українською газетою, „Рідний Край“ не робить поспіху в мові: в 36 № «На память Котляревського» бачим от які штучки: спіткала, дотикались, при відкриттю, у порівнанню, яко, скарги, позаяк, завдань, і т. д. І «Рідний край» газета не народня.

Я ще не перечитав усієї «Вольної України». Але усе, що я там вже перечитав, написано гарною плавкою мовою і легким доладнім (изящнымъ) стилем. Тільки аж жаль мене бере, що й тут мова така ж сама галицька, зганжована провінціалізмами: від, навколо, біля, мені і. т. д. Скрізь безліч галицьких і польських слів і польські падіжі: шаленство, роспука (стар. 12 Лічко), завше, в зруйнуванні і поділенню (в зруйнуванні й поділінні); се не є наслідком (наслідок), у пір'ї, обійм (обіймів, по народньому—обнімочків), істота переймалась (виходе—перенималась откуда-то, заимствовалась), почасти (частками). Є тут і ймення предметні на є на кінці: почутте і. т. д. (Шибитько). І в усіх авторів стоїть галицька «розпука та польский розпач». На селах не кажуть: садки й квітки розвиваються, а кажуть: садки й пупянки квіток роспукуються. Селяни, сільські батюшки й дідичі, котрі усі чудово знають до дрібязків народню мову, читаючи в „Вольні України» за ту *розпуку*, певно подумають наздогад, що то значиться роспукування пупянків, і зрозуміють так, ніби автори з якоїсь причини все роспукуються, щоб зацьвісти, та ніяк не зацьвітуть. Пісьменики в «Вольні України» неначе закохались в ту галицьку роспуку, ніби вона якась напроляво гарна красуня! Навіть сусід, псевдонім д. Смутокъ, не підказав їм за українську тугу та смуток. Чудна тенденція!... Я страхаюсь, що незабаром і сам д. Смуток впаде в „роспуку“. Польського слова—розпач—не вживають навіть галичани. Це слово взято з «Ходимо за Ним» Коніського, видапого ними ж таки в Петербурзі. Видали якесь опудало мови, та й ідуть за ним наслідці... До цієї джумиги (муті) ще й натикано великоруських слів: заскорузлий (зашкарубілий), тусклий, недоразумілість і. т. д.

Увся ця галицько-польська мова в часописах потрушена зверху, неначе маком над буквою і, обткана значками, ериками та п'єриками, цією остачею церковно-славянських титл. Усе це писано ніби якимсь турецьким правописом з його точками та хвостиками, або з якимись стенографічними умовними значками. Але і в «Вольні України», як і в «Рідному Краї» є статті д. Не—я. Л. Бич. та д. Смутка, написані хороше: і гарним сти-

лем, і гарною мовою. А найбільше гарна мова в статті д. Не—я. написаної короткими не тягучими фразами. Вона ще не позбавляна народности в мові. Дві другі статті д. Смутка та Л. Бич, як і статті Д. Д—ко та М. Д. в Рід. Краї, написані трохи на взорець звичайних газетніх російських статтів. Вони трохи тягучі; в їх дуже довгі фрази, котріх нема в народні мові, і написані вони по звичайному газетньому шаблоні, ніби транскріпція російських газет. Але мова цих авторів теж згодом ляже в засновок вищій науковій українській мові, як тільки автори згодом потім посилюються і обчищать свої статті од таких архаїзмів та польсько-галицьких слів, як от: донедавна, доперва, дотепер, убрань, оповідань, від, біля, розпука, розпач, шкідливе, також (так-само), окремо (окроми), страйки (стачка буде краще, ніж страйк), лише, (великорус. лишь) що рясно розсипані в їх статтях, та ще й до того коли вони не вживатимуть тієї нісенітничі, що нею густо обсирана «Вольна Україна», як от: наблизько, по́часту (стор. 49), позаяк, яко (?) (стор. 48), повідомлення, почуте, живучи з *завтром*, до тепер; це неначе в церковно-слав. книгах читаємо—до здѣ (до тут) слово св. Василя; не тямлючи (не тямлячи), оскільки (наскільки), незграбна (польське, україн.—хамувата, зателепувата, ломовата, одоробало, ведмідкувата, вовкувата), перешкода (притичина—препятствие), перешкоджає (пол. пшешкадза, україн.—заважає, перебаранчає), робітницьке порушення (порушився чоловік—по український значиться підвередився, підірвався, од чого й хвороба ця зветься *пору́ха*; тут виходе по народні мові—робітницьке підвередіння, а не—двиге́нне, рушення); протягом цілих століть (в протязі цілих століттів), вдоволення, невдоволення (вдовоління, певдовоління), головнішим чином (способом: в церковних книгах пишуть: «Чинъ св. Литургіи» це б-то: порядок діяння, одправи).

Про мову й стиль «Нової Громади» довелось би казати те саме, що сказано й за мову в «Вольні Україні» та в «Рідному Краї. Вопа напхана сливе вщерт польськими й галицькими словами та польсько-галицькими падіжами. Польські й галицькі слова в неї вже виписані мною передніше. «Вольна Україна» й Рід-

ний край» часописі вишпатово політичні; «Нова Громада» білше беллетристичний журнал. І ця часопись таксамо потрушена стенографічним маком сьвятого макотруса, це б то желехівкою. Але в неї не брали спілу такі талановиті письменники й стилісти, як в перше згаданих часописах. Тільки по стилю статті д. Грінченка належаться до тих, передніше згаданих статтів, що написані вищою письменською українською мовою. Неприємно в «Нові Громаді» ріже очі і той партійний старосьвіцький *від*, та провінціальне—біля. Окрім польщизни та стенографічних значків, «Нову Громаду», доволі цікаву на зміст, дуже обважнює психологічна повість д. Винниченка. Ця повість сливе без фактів, без подій: тягнуться самі за себе думки та усякові міркування с причини якогось незначного факта, якоїсь випадкової стрічі, або спотички героя с своєю коханкою. Це не повість, а ніби стаття в дієвих особах, або якісь стародавні «Діалоги». За цю повість можна сказати те, що в свій час колись казали критики про повість Стендаля (Бейля) «Чорне й червоне»: доки герой повісті Жульєн повернеться раз або двічі, автор встигне написати два листки. І через те ця повість не мала поспіху в громадянстві в Франції. Не мав та й досі не має поспіху в Англії і такий поет, як Браунінг, поет с таким сливе талантом, як Лермонтов. Сенкевичова відома психологічна повість, «Без догмата», заснована на філософських принципах, таксамо читається з великою напругою і наведе таки добру нудьгу. Про утвори Достоевського венгерський відомий письменник Морис Юкай писав, що їх можна читати тільки по кільки листочків воднораз. В д. Винниченка й справді виїшла якась достоевщина, нудна, пренудна. Я прочитав її суспіль (сплош) тільки половину, а решту мусів тільки перебігти бігцем. Це щось схоже на «Ніобею» д. Кобилянської, написану такою галицькою «академічною мовою», котру місяцями треба просто так перекладати на живу українську мову.

При всьому моєму спочуванні до сюжета в повісті д. Винниченка я повинен сказати, що в наш час нашим письменникам нечля писати таких нудних психологічних повістьвів і треба б їх

Февраль 1907.

5

запехаять на якийсь час. Публіка позіхатиме й не читатиме їх. А публіка, як кажуть, за все вибачить авторам, окрім нудьги. Філософські та психологічні повісті нігде не мали поспіху в письменстві. В нашому письменстві і без того написано чимало нудних народніх оповіданнів та повістей, і ніби статтів в лицах.

Те саме, що я сказав про зміст і правопис в часописах, доведеться сказати і про партійний альман: «Зь потоку життя», недавно виданий в Херсоні. Цей альманах, виданий ще давнішим скарбовим силуваним правописом, ще не потрушено желяхівським маком с точок, і через те правопис в йому білше фонетичній. В йому одначе вже є натрус з галицьких анострофів, бо він вже партійний, що стосується до цієї справи. Його обсіло скрізь *від, біля, сей, сю*, як і «Нову Громаду» та часописі, пеначе те гемоньське тайвороння обсіло дуба над кручею в «Сірі кобилі». Коли непоміркований сільський дядько спровадив од неямучести свого дуба й кобилчину в Сулу, то я теж страхаюсь (опасаюсь), що наші немірковані видавці спровадять в Лету й своє часописне письменство.

Я вже передніше казав, як баламутять тяму в читалників нанхані в часописах польські та галицькі, незрозумілі для українців слова. Нанхано їх доволі і в цьому альманахові, та ще й без усякої потреби, тільки через те, що такі слова вживають галичани в своїх часописах. Є в цьому альманахові позичені польські слова, котрі не ввійшли в мою переднішу перелічку: зимний—холодний (Франко), облуда—помилка (Яновська), препінь, (польське-пшенице, впрочемъ, Кобыл. ст. 241), прагне-жадає, потвора—(дивовище, страхіття—польське, в Чернявс), се зле,—це погано, Шевченко загрупий— дуже грубий, зимньої ночі, одукована панна (Воропій); є тут і такі штучки: підле, в. чоловіці люблю, пощо (ро со—польське), завіряв мене (впевняв мене), дурак, пітьма, і враз (одразу) упав, чекають ночі, з Адамом ураз, перед Єви, маляр граций над усіх нас—(кращий од усіх нас ст. 185 Черняв.); є тут і польські предл. надіжі: в жяттю, з потоку (с потока), на Поділля, оповидань, до циклю, до народу, від холоду, стовбців (стовпців), просипавсь (прокидався). І скрізь

насищено непотрібних апострофів: б'є, в'язиш, б'ючись, з'явила і т. д., по відомі вже нам сьогочасні часописні системи. Є тут уся та нісенітниця, що може запагубить наше письменство.... бо од його одкинеться широка публіка. Найбільше покалічили мову в своїх оповіданнях д. Ефремов, Вороний та Чернявський. Оповідання д. Ефремова «Однаково—чи живь, чи загинувъ» вже зумисне написано зовсім галицькою мовою. За це оповідання варто поміркувать. Коли ще спілка «Викъ» видавала в Києві свій альманах «Литературный Збирникъ»; коли вона переробила правонис в присланому з Чернігова д. Коцюбінським альманасі «Дубове листя» на «Дубове листе», тоді вже виникла в ті спілці тенденція й система заведення книжної галицької мови й правониса й на Україні. Альманах «Зъ потоку життя» — це вже цвіт тієї хибної й шкодливої для України системи, як і всі сьогочасні наші часописи. В передніших альманахах заводили ще тільки галицькі форми слів: покоління, листе, сей, отсе, мені, готуючи поволі українську публіку до приймання такого добра, як галицька книжна мова. Альманах «Зъ потоку життя» вийшов вже закиданий галицько-польськими словами й падіжками та дивовижною галицькою синтактикою: подавалась вже готовісінька зварена потрава на наш стіл. Усіх українських письменників в альманасі вже підвели і в знаках і в мові під галицьких письменників, котрих оповідання поміщені в альманасі, замість того, щоб подекуди виправить чужну мову та польські слова по-український въ саміх галицьких оповіданнях і підвести ту мову під мову наших авторів. Видавці альманаха (чи то пак по їх—альманаху) показали себе просто по-рабському перейнятивими незгірше старої Грибоїдовської Москви. Та велика українська оригінальність і самобутність в Котляревського й Гоголя, що заклала новий напрямок в двох літературах, самобутність Квітки, Куліша й Шевченка zostались вже позаду, в давніх часах, як спомин в історії. Десь зникла самостійність в видавців та й авторів, а найбільше в видавців, що силою справляли, гнули й підвертали під свою вигадану систему утвори усіх передніших наших авторів, само по собі в їх не питаючись... А д. Ефремов в своєму утворі:

«Однаково,—чи живъ, чи загинувъ» вже показав ідеальний зразець наступаючої книжної вищої мови на Україні на будущий час.

Якби пак наші часописні автори брали з галицької мови слова вищі, наукові, то на це ще неможна було б дуже парікать. Але вони часом беруть такі галицькі слова, а то й, незнавки та петямучести, й польські—просто дурнісінько, бо таких самих відповідних слів є сила і в українській мові з таким достоту значінням: наприклад. «Вольна Україна» бере польські слова: шалено, шалений, а в українській народній мові є такі слова: безглуздо, безглуздий, скажено, скажений, навіжено, навіжений, навісний, тороплений, оглашений, неприкайний, прицуцуватий, забісовано, забісований. Хоч приполю бері! така багата українська мова! Але чомусь отих народніх слів і не зачінають, бо наші книжники та сьогочасні молоді, кабінетні письменники вже одбилися од народа, сидять по великих містах; а є ще й такі, що кажуть, ніби то неможна брать усіх тих слів, які вживає народ, а треба робить вибірку між ними... Ми бачимо, до чого допровадила така вередлива вибірка: допровадила до переймання польсько-галицьких слів з галицьких книжок та часописів. Тим часом тих народніх вищих слів, котрі я перелічу на прикінці моєї статті, чомусь ніхто й не бере. Певно незнавки. Добродії певно про їх не знають, бо вони народні.

Навіть перейняті письменські галицькі вищі слова, переробляні з польських, страшенно баламутять читальників на Україні, як, наприклад, слова: по́ступ, по́ступовий (прогресс, прогрессивний, по-польський—по́стемп, постемпови). В нас на Україні подумаютъ, що мова мовиться про чоловіка, або купця поступового, котрий при продажі чого-небудь поступиться в ціні на гривню, чи на златого. Та й то на селі сказали б, що такий чоловік, чи купець поступний, (уступчивый, укр. здатливий), а про слово—поступ,—подумали б, ще це значиться—«уступка». Можна уявить собі, як зрозуміють на Україні ті фрази, де натикано таких слів. На Волині слово—«поступ»—значиться те, що в нас слово—посьніх. В альмапасі. «С потока життя» вживається польське й галицьке слово по́тяг—(по́цонк), як залізнодорожній

поїзд. Тим часом на українські народні мові слово потяг значиться:—«стремленіє, влеченіє» до чогось. На селі кажуть так: в мене один син має потяг до книжки, а другий до чарки. Автор оповідання „Пустоцвіт“ (ст. 278) оповідає, що він йїхав в вагоні з якимсь паничем. Панич розгорнув і показав авторові лист од якоїсь «одукованої» панни. Це польське слово значиться—просьвіченої панни. Приїхали до станції. Панич схопився з місця і наприкінці розмови ще пригадав і промовив Франкові вірші: «Ми йдем, в одну громаду скуті (сковані) одною думкою», і зараз скочив з вагона на платформу. Далі автор оповідає по-галицький: «я лишився сам (зостався сам). Потяг рушив»... Хто знає польську мову, то ще наздогад втямить значіння слів:—скуті, лишився, потяг». Але як цю фразу зрозуміє той українець, котрий насправді знає тільки народню українську мову? Само по собі що йому слово—*скуті* здаватиметься чимсь чудним, химерним; слів:—«одукованої панни, лишився» він зовсім не втямить, а слово—потяг він зрозуміє, як великоруське „влеченіє“ або „стремленіє“. В голові складеться щось таке, ніби автор сидів в «стремленіі» з якимсь паничем, що питав за якусь „одуковану“ панну, а потім сказав вірші, де мова мовилась ніби про якісь кутні... Після того „стремленіє“ двинулось“... Оттака каламутній zostалась би в голові того українця після прочитання отіх фраз. Цікаво знати, чи автор йїхав тоді „кур'єрськимъ“ стремленіємъ“, чи „пасажирськимъ влеченіємъ“? І не доведи, Боже, якби ті поїзди стикнулись! Якби трапилась така спотичка поїздів, читалники не мали б приємности читать авторового цікавого оповідання.

Видавці альманаха «Зь потоку життя», по українському звичаю, покалічили мову і в моєму оповіданні „Гастролі“, ще й змінили подекуци правопис та наставили церковно-славянських, зовсім непотрібних апострофів, хоч я ціх значків ніколи не ставив і ставити йїх само по собі не просив. В такі, мовляв, великі справі, як заведення загальної для України й Галичини лісьменської мови, нема чого церемониться з законом незачіпання лісьменської особости. Загальна, громадянська справа, мовляв,

вища од особової. Народне слово—запагубить (запакастить) змінили міні на—запогубить, і вийшла така пісенітниця, якої нігде нема в мові на всі Україні. Народне слово покатав (помчався) навіщоє переробили на—слово—покотів. В нас в Київщині й Херсонщині кажуть так: нан покатав на поле конем; хлопче, катай мерці на тік! Це тільки на далеких кінцях, на окраїнах, в Черніговщині та в Подольській губернії вживається слово—мчав, помчав, як і слова „мутний, блискавка свіркає“, (блискає, каламутний). Як на мій погляд, то краще було б не вживати отих окраїнних слів, а натомість писати: покатав, катав, блискавка блискає, вода каламутна, як в Котляревського Наталка Полтавка співає: «Чого вода каламутна?» В осередку України не кажуть—скоро, а швидко; не кажуть—темно в хаті, а—поночі в хаті, надворі поночіє (Лубенс. н., Канів. н. і т. д.). Треба сказати, що в кожному племені тільки в осередку народ має свої найрізкіші оригіні національні прикмети в усьому, а таксамо і в мові. В місцях, далеких од центра, мова вже потроху, хоч в кількох словах нахилиється до мови межуючих инчих народів, доки не стане перехідною до инчих сумежних чужих мов.

Замість мого неологізма—сутнота (сущность) в альманасі поставили міні—сумнота, що значиться найвища міра смутку, як от кажуть на селі: мирнота, дрібнота, соннота. Народне слово—садиба навіщоє змінили на великоруське слово—усадиба. Тим часом слово садиба є в літонисі XIII віка: песона Ростислава (вбитого) до его садибы (Київ. ст. 1906 г. „Плчп“., В Київщині слово—садиба вживається, як слово—оселя (усадиба). Два рази в двох випадках zostавили міні народне слово—одмикував (избѣгалъ, отвиливать), а раз таки перекутили його на галицько-польське слово—одникував (польське-unikal), котре вже пішло по наших часописях. За це слово вже слати міні в листах докір, що, мов, в Словарі д. Спілки моїм іменням підписане слово «одникував,одникувать», а ви в повістях вживаєте слово инакше, иншете: одмикувать, одмикував. А діло вийшло так: я, вертаючись влітку с села, завжди читав пові. записані на ярмарках та на селах народні слова небіжчикові

Конисьському, а він зараз було записує деякі слова, котрі були йому чимсь уподобні, в свій рукописний словарець. Раз якось читаю йому записані на селях слова, а він каже: «буде краще писать—одникувать, ніж одмикувать» та навіть і записав так. Міні за це було байдуже: я думав, що він записує задля себе. Тим часом він подавав і свої слова записані на селях, і мої в Спілчині Словарь, а я подавав свої слова, упорядникові академічного словаря д. Грінченкові. І вийшло так, що в Спілчині Словарі під моїм іменням записано—одникувать, а в Грінченковому Словарі таксамо під моїм іменням записано—одмикувать. Тим часом в народній мові міні не доводилось чути слова—одникувать. Єсть слова: виникать, зникать, нікать, вмикуваться, микаться (вмишиваться) і одмикувать (не вмишиваться, уклоняться, одхиляться). За усякі перекручування слів і усякові знаки в моїх утворах, зміщених по альманахах і в галицьких часописах, я не можу одновідать. Чого там в мене не знайдеш! Чого тільки там не натикано!

Одколи я почав писать, я писав прикметники, призведені од іменнів предметних, вкупі с приставками: вдень, вночі, вгору, наниз, догоря, і. т. д. В Галичині вживається в цім разі свій правопис: там і досі ставляють прийменники окроми, парізно од іменнів предметних, і само по собі і в мене в оповіданнях разураз роздерали прикметники подвое по своєму. На Україні вже давно пишуть ці слова вкупі. Видавці «Зь потоку життя» навіть в «Гастролях» пороздерали міні прикметники (нарвчія), поставивши прийменники окроми,—і вийшло в мене оттак: в гору, до гори, а с слова—влітку вийшло дві слові: «в літку». Вийшов якийсь *літок*, якась нісепітниця. Не думаю, щоб видавці такі зовсім забули граматичні частки мови: вони тільки по-рабському йдуть слідком за галицьким правописом і певно наводять і мене на добру путь, щоб і я прийняв їх—силуваний правопис, щоб, мов, не одходить од галицького. Але ж.. і закони граматичні, закони мови животіють таки на світі. За цю непрохану послугу, за таке напутіння, я не подякую видавцям. Вони, через своє галицьке переймання, ладні вернут і мене до російського

правописа кінця XVIII віка, що я покажу потім згодом. А за це й дякувати неварто, та ще й за те, наприклад, що поставили міні польсько-галицьких падіжів: до оркестру (до оркестра), до обіду, і. т. д. хоч (д. Грінченко й казав міні, що такі род. падіжкі доволі часто трапляються в харківщині на заході. Але в харківському повіті це переселенці з подольської губернії, що позаношили туди й ці галицько-польські падіжі). Од такої послуги, од такого напугіття хоч поли вріж—та тікай і на Кубанські степи, або й далі.

Я вже не пишу *й* в дат. та предл. падіжах поодінчого числа йменнів прикметних, лічбових та прикметних займенників, і одкладаю це *й*, як одкинув його й народ, як от приміром: на чужі стороні, в свої хаті, в перші години, бо цей кінчик вже вимер на Україні. Видавці поприставляли міні в «Гастролях» цей ерь № 2, це б то—*й*, таки викопали з могили того мерця й виставили в свої книжці ті реліквії певно теж задля поїднання з галицьким правописом, якимсь чудним, навіть опрічним од усяких граматичних правил в инчих літературах.

Ми вже бачили, як партійна мова росп'юкалась і зацьвіла в альманасі «Зь потоку життя»; бачили, які оводні вийшли в часописях с того цвітю. Ми розберемо тут ідеальний зразець тієї мови, виставляний в альманасі «Зь потоку життя». Але перше од цього я повинен згадати за прототип цього новочасного мовного напрямку, котрий і дав направу (настроєніе) молоді партії. Це єсть переклад чи переробка відомого Сенкевичового: «Ходімо за Ним», надрукований передніше в Галичині, а потім виданий опрічною книжкою з гарненькими малюнками «Петербуржскимъ благотворительнымъ Обществомъ изданія дешевихъ українськихъ книжокъ» 1905 р. № 30. В небіжчика Конисського була тенденція писати так, щоб мова була як мога далі од великоруської. В останніх оповіданнях він навіть давав селянські ймення на-нам та паннам, як от: Грицько, Параска, Палажка і т. д., так що, читаючи оповідання, довгенько не розбереш, чи мова мовиться про селян, чи про панів та паній, аж доки не наткнешся

на будті-яку панську одежину на їх обох. В своєму перекладі чп переробці Сенкевичового оповідання небіжчик силкувався як можна далі одхилить мову од великоруської книжньої мови. Туди галичани вже повставляли галицькі прийменники—від, і т. д. котрих до того часу він ніколи не вживав в своїх утворах, понакидали польських та галицьких слів: розпач, розпук, небавом (незабаром), на-сам-кінець і. т. д., й повставляли польські надіжі: «ти шукав її в раюванні, а я в мізкуванні, в житті, до народу і. т. д. Є тут і галицькі стародавні, ще актові слова з чудною стародавньою синтактикою: спричинилася до того, перейняю (протиняю) його таке вчуття, йому пайдило у сій справі, переогодом, дивачна людина,.. таким шляхом спекалися свого життя,.. він тримав меча,.. нарешті я здобувся на те,.. нас оточала темрява, страждань, отсе, сей, заким і. т. д. Ще добре, що петербургські видавці зверху не потрусили цього дива пәтрусом з ериків, паериків та желехівським маком с точок. Сам небіжчик казав міні, що його переклад, підиравлиний в Галичині, вийшов надто вже далекий по мові од великоруського переклада, навіть вважав, що він зганжований в мові. Сюжет цього оповідання «Ходімо за Ним» Сенкевич перейняв в старого німецького романтика Гофмана з 2 ч. «Серапіонових Братів» (пол. собр. соч. Гофмана 1873 г. бік 93). Менча дочка підполковника П* Адельгунда слабувала такою хворобою, що як тільки ввечері настає девята година, перед нею зьявляється постать білої лицарші й потім зникає В «Ходімо за Ним» Антеї так само все зьявляється опівдні мертва голова з чорними очима, аж доки вона не побачила, як роспали Христа. Цю християнізовану Гофманщину, написану страшною галицькою мовою, Петерб. Благот. Общество видало для *українського народа!*

Вийшло щось, правда, вже надто далеке од російського, але разом с тим воно вийшло на стільки ж далеке й од українського. Художність та штучність (штучництво—це так як от—мальовництво, ремество, искусство) Сенкевичового оповідання десь зникла під чудним намілом мови перекладчика. Як даси якому українцеві прочитати цю книжку, то кожне з дива тільки очі

витріщає та каже: Господи, що ж це за чудна така мова! І справді, вийшло щось тільки схоже на українське, але українським назвати його неможна. Цей переклад, чи переробка, своєю чудною робляною мовою трохи пригадує дивовижну книжну мову епохи Петра Великого, якісь, само-по-собі, на свій спосіб: «Приклади, како пишуться комплименти разніи» або мову самого Петра В. котрий казав: «господинъ Стефан Яворскій препзрядные прѣдки сказывають... знають изрядно елоквенцію».

Через те то я й застерігаю наших видавців часописів не дуже то квапиться зумисне одхилити мову як мога далі од російської, бо через це можна стулить таку недомадну мову, котра навіть буде якоюсь опрічньою од усіх славянських мов, якимсь «язпчієм» на зразець галицького москвофільського «язычія», але ж така мова буде далека й од української. Широка публіка просто таки не втямить такої мови і підніматиме її на сміх. Усі ці стародавні слова, патикані в часописах, як от: сей, сю, від, також, лише, зупинитися і т. д. і незрозумілі, і просто такі смішні, як в наш час стали смішні старосьвіцькі модні: оті роброни, фіжми, білі та сині парики, білі заплетані коси, турпюри й криполіни. Усі ці стародавні провинційальні слова в наш час стали просто такі чудні й смішні. І справді, хіба ж для нас не смішний козелецький—хвуст, городняпський дек (дяк), ек (як), поліський—кунь, макогун, куїнь, вуїл, вуїл, вуєл, чорнобилське—вугалля, річицьке—вугеліє, роблють, ходють, убрать, весіль, карпатське—курче, гусє, поросє, відсік, і т. д. А в нас тепер в часописах пішла поведешція закидати часописі, окрім галицько-польських слів, ще й такими, ніби старомодними турпурами.

«Ходімо за Ним» це був вже ніби зразець книжної мови на Україні, за котрим були повинні йти слідком українські письменники. В альманасі «Зъ потоку життя», упорядкованому ще років зо два передніше до вихода наших часописів і виданому вже після того, як почали виходити нові часописі, вже пішли слідком за мовою в «Ходімо за Ним» деякі письменники. В цьому альманасі д. Єфремов надрукував свій невеличкий лірико-

психологічний етюд: «Однаково—чи жив, чи загинув»... з хвилюючих настроїв (направи). По мові знать, що в автора було на думі написати свій етюд галицькою книжною мовою, бо ця, безсуперечно зумисна галицька мова не має нічого суїльного с тією чистою українською мовою, котрою автор колись передніше писав свої оповідання й статті: за ддя Галичини. Автор зумисне минає деякі українські слова й форми, котрі перше вживав, а натомість скрізь понаставляв галицьких. Цей певелпчкий етюд ввесь засипаний густо та рясно галицькими та й польськими словами, куди не кинь оком. Автор вже не пише—панич Юрко, або парубок (як писав Конисський), а каже—юнак Юрко, може й для високого стиля. А далі бачимо й польські, і галицькі, і навіть подекуди й Кулішівські черниговські архаїчні слова: прагнуло (польське, україн.—жадало), зь—окрема (окроми,—парізно), надолужити (вознаградить), озивалось (обзывалось), відь світу (од сьвіта), кому-будь (кому-небудь, будлі-кому), поузь його (проз його), писню юнацьку, потому (потім), до свитла вертати (до світла вертаться), за-тримала (задержала), засвитывъ на нимъ (на йому, на ньому), мійський (це польське, українск.—міський), млюсть, въ своїй владі (władza—міць, сила, а не власть), рухливий, (ворушливий) і враз (одразу, в одну мить), зь рознукою, одволодыть уста (одвологнуть—отсырѣть, це середній дієслов, як от — ходить, і не ставиться в вин. над.), ступни (ступіні — польське), однако (однаково), навколо (навкруги), хтів (хотів), тебе лишнь (великорус. тебя лишь), скоро ты руку простягнешъ (лишь только ты руку протянешь, «скоро» тут—по-українському—незабаром), тыхше (тихіше), скарга, згирдливо, розпачливо, завмірало (з одчаю вмірало, замірало), зоколу, з'осибна, навколо, всеядноїю ласкою. И скрізь—ступні ступнями, неначе автор одразу забувсь про українські ступіні! і скрізь галицьке — сей, сю, від, отсе, неначе українського — пей, цю, од—вже й на сьвіті не животіє! Про їх животіння він неначе вже й забувсь!

От така хмара галицьких та польських слів облягла три листочки, чи шість боків етюда! Багато українських слів чи зумисне, чи несвідомо, автор покинув й змінив їх на польські

та галицькі. Можна сказати не вагаючись, що й сама занедбана й покинута українська мова в оповіданні дійшла до такої «розпуки та розпачу» (одчаю), до такого смутку та одчаю, до якого дійшов і сам юнак Юрко. Є тут і російська—стужа, і зашлий, Кулішеві слова—несвітський холод, юнак, днедавні літа, лівиця, правиця, і т. д.

В цьому невеличкому лірико-психологічному етюдіві дієвих пригод, дієвих фактів сливе нема ніяких. Молодий юнак Юрко, нагулявшись та находившись одного пишного весняного вечора, входе вобляги в свою тісну кімнатку, сьвіте сьвітло. В нічній тиші, в самотині на його несподівано находять сумні думки, що він живе один в самотині, що йому нема до кого й слова промовити. Глянув він на книжки, хотів сісти за роботу, але потяг до праці чомусь зник в його, так що він не міг навіть присилувати себе до роботи. Книжки стали йому неприємні. Чудовий весняний вечір, пахощі бузку, недавнє прогуляння—все це не дуже то сиріяло кабінетні книжні роботи. Він почав нікакь по кімнатці, ступив кілька ступінів, (в його ступінів), але ходя в тісній кімнатці, ті кілька ступінів взурили його душу і ніби злякали. Він простує до вікна, одчпняє його: скрізь надворі тихо й мертво. Нігде ні живої душі. Він впадає в смуток та задуму. що він один на сьвіті, що ніхто не пригоріє його. Він не сподівається ві од кого ласки, не жде, щоб його погладила будлічня м'яка рука. На його находе одчай і туга, чи то пак він впадає в польський «розпач», і каже: «однаково—чи жив, чи загинув». Оце й увесь дієвий зміст, уся фактична основа оповідання. Яке ж підкапня лягло на ту основу?

Лягло на ту основу щось дивовижне, щось таки просто декадентське; непаче поезії в празі, непаче вірші, розібгані й розгорнуті, та ще й вірші, безперечно складані класичним гексаметром, і до цих віршів ніби лодані прозаїчна прелюдія та деякі місця в оповіданні, вже таксамо написані прозою. В тоні оповідання примітний потяг до величності стиля: стиль тягучий, розтягнутий, мов стародавні класичні гексацентри. Д. Єфремов, прихильник кулішевого поважного, величнього стиля, котрий в

Куліша часом переходе в робляність, а то і в манерність. Але в Куліша такий стиль трапляється часом вряди-годи, місяцями, і тільки в своєму «Богдані Хмельницькому», історичному епосі, Куліш силкувався підробитись під мову козацьких дум; робив такий самий розклад слів в періодах, ставив дієслови на кінці мислі, а ймення прикметні ставив позад йменнів предметних та ще й с стародавнім черниговським повним закінченням: на стороні чужії, в дорогу далекою, на води тихії, на зорі яснії, і т. д. Таку переставку йменнів зробив небіжчик Куліш і в моєму рукописові «Причепи» і подав в Львів до друку. Питався я в його, на віщо ви попереставляли так ймення? А він каже міні: для поважності й величності мови. Я мусів знов переставлять ці слова на свої природні місця, видаючи в Києві «Причепу», та й то де-не-де таки позостававсь цей, тепер чудний розклад слів в «Причепі». Д. Єфремов взяв собі за зразець цей буцим-то величній, але й справді надто старомодній і манерний Кулішинь стиль, і... вийшов в його просто такий стиль псевдокласичний, та ще й з гекзаметрами подекуди навіть в прозі, до чого вони зовсім не стосуються, і де вони не придатні.

Як я почав читати це оповідання д. Єфремова, то довгенько не міг втямить, що воно таке? Міні спочатку все здавалось, що це якийсь переклад з грецького, щось схоже на Гнідичів переклад «Ілліади», або що. Розклад слів якийсь чудний. Слова скрізь не на своєму природньому місці, ніби перетасовані і в безладді розкидані, де трапилось. Дієслови часто стремлять аж на кінці довгелезних фраз; ймення й надійкі поставлені по-латинському, як от, приміром: «одип тільки *скрегіт сердитий ключа* привітав мене... того *глибокою стін німування*... Я опинився в *комірчині тісенькій*... І знов круг одиця *дубійная* темрява і *тиша мотільная* панує». Часом трапляються фрази, непаче вивернуті навиворіт, або навпаки: «болоче й гірко йому на душі стало. Паче сполохані пташки, трівожно думки навертались..... і міцно держав в своїй владі все тут.

Це такий кінець фрази. Я пробував місяцями читать такі місяця навпаки, од кінця, а потім од середини фраз, і тільки, пе-

реномерувши слова зверху, постеріг і виїмав тиму в тих дивовижних періодах.

Цю прозу в оповіданні можна подекуди навіть скандувать, неначе якісь грецькі або латинські вірші: «Помалу, поволі смеркало, немов потихеньку земля западалась в безодню глибію; все далі та далі і т. д. Як баче читалик, в оповіданні виїшла не Кулішева величність мови, не величність мови в козацьких думках, а виїшла просто таки стародавня мова старого класицизма, виїшло щось с такими довгелецькими риторичними періодами, що на превелику силу можна дочитать до кінця. Стиль його скинувся на псевдокласичні передніші твори XVIII віку в Феофана Прокоповича та в Ломоносова, або в Тредьяковського.

Окрім того, в оповіданні скрізь розкидані слова вкупі с синонімами, чи що, по двох вкупі, злучені сподобною для галичан принцичкою, чи тіре:—пустун—вітрець, мачуха—доля, неслися—котилися, затремтіло — забилося серце, просило—благало, не ласка—тепло, зігнувся—похилився, иронично—глумливо, потиху—помалу. Неможна назвать цю форму двойчастих, ніби складових слів не народньою. В казках часом трапляються такі слова: «Помалу—малу, братіку, грай! Я коза-дереза, Лисичка-сестричка, курзу-верзу і т. д. Д. Мирний часом вживає такі ніби синоніми чи омоніми по двох слів вкупі, хоч їх доконешне треба б ставити окремн, паризно одно од одного, і не злучать докути через тіре. Д. Сфремов певно вважав на таку форму, як на прикмету поважності й величності стиля, і пакидав цієї величності цілий оберемок, так що од такої величності читалика бере сьміх. Є в оповіданні деякі форми, перейняті з дум: «не мов би на вольную волю, на тихії води, на яснії зорі дверей в них (в стінах) шукають»... Але й ці слова в думках, де мова мовиться про дуже далекий вольний рідний край, і справді придатні там і стоять ніби на своєму місці. А в оповіданні вони ніякої величності не додають, бо стосуються до звичайного, вузьенького життєвого сюжета в оповіданні. В д. Грінченка, правда, часом трапляються Кулішівські церковні слова, як от: пішли бо вони (бо вони пішли), яко—замість як, але це в його

трапляється дуже рідко і не дуже ганжус його народню чисту мову.

Як бачимо, нуянпок новомодньої мові в «Ходімо за Ним», так дбайливо виданому в Петербурзі, вже розп'якувся й зацьвів в альманасі «З потоку життя» в утворі д. Єфремова дивовижною квіткою. Цей утвір д. Єфремова дуже скидається на такі поезії в прозі, які пишуть декаденти. В цьому оповіданні така сама, ніби віршова форма, такий самий потяг до стародавньої мови, як і в французьких декадентів, такі ж сливе самі думки й почування при незначній кількості фактів. Тон оповідання суб'єктивний, песнімістичний без поважних причин, або особових, життєвих, або соціальних чи національних, як у нас часто поводитьься. Смутні почування вилились неначе віршовою прозою; подекуди навіть трапляються ніби випадкові рифми. Колись автор нападався на декадентських пісьмаків, а найбільше на декадента д. Хоткевича, а це й сам він, чи зумисне чи незумисне, несподівано став декадентом, та ще й дуже смутним. Але горе почутливого Юрка, та й «юнаків» сум так заплутавсь з головою в довгелецьких старомодніх періодах та в польських і галицьких чудних словах, що й не взрушує серця, не збуджує в душі спочування й спобоління (состраданія) до юнака Юрка. Усе тут дуте, мертво, бо робляне й тенденційне. А в пісьменстві, як і в инчому штучництві (искусствѣ), усе робляне й підробляне, усе вигадане не може бути художнім, і через те не може бути і сподобним для читальників.

По мові цей утвір д. Єфремова скинувся на мову відомих риторичних, буцим то величніх, промов Ломоносова й Тредьяковського з їх латинським розкладом слів, з латинською відомою синтактикою, з дієсловами на самому кінці довгих періодів. Було б краще, якби автор покинув оту нову поведенню (моду) на все галицьке, та ще й оті ніби-то величні—долі-мачухи, оте — навколо, з'окрема, тихше, згідливо (гордовито), оте сьмішне—від, біля, позаяк, зокрема, що тхне чимсь чужомовним, ніби словацьким, та старомодне, вже вимерше сливе скрізь на Україні—сей, ся, сю, отсе,—та не «вернув» (як пише автор по-галицький), а

вернувся до народньої своєї звенигородської мови, котрою він ще недавнечко писав і вже написав чимало для Галичини статтів і для України гарненьких оповіданнів народньою мовою.

Нехай автор, (та й інші сьогочасні часописні письменники), не подивує, що навіть мова утворів таких галицьких письменників селюків, як от д. Бордуляк та д. Кобринська, це ж буде мова багато більше українська, навіть чисто українська в прирівнянні до неї мови д. Єфремова в його згаданому утворі, та й мови декотрих інших українських утворів, зміщених в альманасі «С потока життя». Читалники вже уявки бачить, які овощі вирости з цього цвітуту в альманасі, складяному ще колись передніше, ще до видавання часописів, і тільки запізніяному виданням певно через цензурну тяганину, або з якоїсь инчої невідомої видавницької причини.

При ці нагоді я мушу додати, що саме підроблювання під такий буцім-то високий стиль козацьких дум було помилкою і в небіжчика Куліша, і в його наслідувачів. Високий, чи якийсь там опрічний стиль в козацьких думках зовсім не стосується вишнятково до дум, бо і в думках той стиль не свій власний, не самостійний, а таке само перейнятий, позичений. Д. Житецький, як вчений і досвідний кміта (наблюдатель) над давньою українською письменською мовою XVII й XVIII віку, докладно вияснив і доказав, що думи складав не народ, а складати їх певно якісь спудеї або книжники с Кніво-Могилянської академії ¹⁾. І справді, навіть недуже кмітлива людина одразу може прикмітити, що в думках не такий розклад слів, не така й синтактика, як в звичайних народніх піснях, що в думках стиль не народній, а більше книжний, вірші надто довгі с книжнім тогочасним псевдо-класичним розкладом слів. Виходе, що й Куліш, підроблюючись в своєму потягові до величності стиля під стиль дум, замість того...

¹⁾ В думі: «Гей не дивуйте добрії люди!» є вірш, де вживається слово —жизности. замість—до живоття: „доки нашої жизни“. Це слово й тепер вживається коло Білої-Церкви. Певно автор цієї думи був книжник білоцерківець.

недорохить потрапив на давній книжній, псевдокласичний стиль. А прихильники Кулішевого, ніби — то величнього стиля вже зовсім збились на стежку псевдокласичного стиля в Феофана Прокоповича, Ломоносова та Тредьяковського, добре відомого їм по школі. І вийшло в їх щось і справді навіть «днедавнє» (ветхе деньми), багато давніше од козацьких дум, що подихає ще давнішим староттям (древністю).

Коли ще в тридцятих роках в Максимовича з'явилась думка, щоб трохи наблизити українську книжну мову до російської, так щоб і великоросси змогли розуміти українську мову, він тоді ото й завів свій правопис: о з дашком та ъ — ко́нь, во́ль, хлѣ́бъ, сиѣ́гъ, огу́рки і т. д. і через це наробив багато шкоди для української книжної мови. В наш час ті добродії, що силкуються як мога далі одхилити українську книжну мову од російської, ще гірше їй пошкодили, бо напхали в книжну мову багато стародавніх галицьких та велику силу польських слів, ще й до того завели галицький правопис з церковно-славянськими ериками, паєриками та умовними точкамп, перейнятими таксамо з церковної мови. Вони виробили якусь партійну часописну мову, мову свого власного кружка, чи, як теперички кажуть, свого клуба. Цю часописну сьогочасну мову можна назвать українською тільки в широкому розумінні пісьменства, як от до українського пісьменства треба ж прилучувать і «Литовський статутъ XVI віку, і волинські літописі, і пісьменство XVII та XVIII віку, і акти козацького періода української історії, й утвори Григорія Саввича Сковороди і т. д. Часописна теперішня мова галицька, але не українська. І самі видавці часописів пеначе пишуть не для українського громадянства, а самі для себе. Самі пишуть і... самі себе й читають, бо такої недоладної й чудної мови публіка не перетравить. Що часописна мова партійна й зумисна, що не всі польські й галицькі слова беруться тільки знезнавки та з нетямучести, це видно по тому, що, наприклад, усі часописі похопили слова: від, відповідав, або й польські слова: мешкання, помешканне, («Гром.-Д.» «Волин. Укр.») він мешкає, мешкав («Рід. Кр.» «Слобожанщ.»). Я певний в тому, що кожний с тих пісь-

Февраль 1907.

6

меників добре знає хоч це, що таких слів нема в українські мові, а є слова: квартира, житло, комірне, (жилице, хата), квартирує, живе на квартирі. Одначе усі вони вживають ці слова. буцим-то галицькі, само-по собі зумисне... Йім байдужісінько про те, що публіка не втяме того—мешканне, помешканне, мешкав, і т. д. Нашим письменникам треба таки зараз покинути оту галицьку мову й писати народньою українською мовою, котрою в наш час говоре народ на Україні. З далеких окраїн та говірок можна брать тільки поодиначі слова, а не падіжі та усякі перехідні до сусідніх мов форми слів. Перше за все йім треба змінить галицьке—від на українське—од, через що стане легше читать часописі й книжки, бо цей *від* в приставках заважає розбірать тяму слів і непаче надіває на слова машкару, котру передніше треба скинуть с слів, щоб вишукать (видшукати) справденне українське слово. А це ж загайка в читанні часописів.

А коли держаться живої сьогочасної народньої мови, то треба доконешне повикидять з нашої часописної мови чимало померших форм, як от: мені, сей, отсе, від, відгукнутись, відікти. галицьке—відшукать, відчувати (почувать), також, лише та й саме, й в дат. та предл. падіжах йменнів прикметних та лічбових і писати, як говорять, та як сьпівають в піснях: «На *ті* калиноньці сивая зозуля» (Каменец. — „Кіев. Стар.“ 1905 р.). «Гей ходять мыленький, та й голуб сивенький та по *круті* горі». — («Матеріали по етнографії бессар. русиновъ». Нестеровського. «Кіев. Ст.» 1905 г. окт. бік 92). «Парубкам по гарні дівопці» («Кіев. Ст.» 1906 р. мар.). Міні вже давно казали усякі читалники, на що то в моїх писаннях на кінцях показаних передніше падіжів теліпається оте—*й*, що дуже заважає в читанні, як щось зайве. А наші деякі письменники кажуть міні зовсім инче: що читати ті слова без букви—*й* на кінці дуже трудно: все недоброхить спинається та шукаєш того *й*. 'На це треба сказать, що незвикших до цього письменників — жменя, а читалників, хвалить Бога, вже маємо може й мильйон, а може й білше, та ще й між селюками, котрім це непотрібне—*й* і справді дуже перебаранчає в читанні, як щось зовсім зайве. Шкодитиме воно й шко-

лирам в школах. Кому ж треба годить? чи жмені, чи мільйонам, котрим і справді найуподобніше читати так, як вони самі говорять? Наші письменники все забувають, що книжки животіють для читалників, а не для самих письменників, для їх невеличкого гурточка, таксамо як усякі правління та урядовці животіють для громадянства, для суспільства, а не громадянство—для їх і ради їх, неначе якась інертна кучугура. Це треба нам завжди мати на увазі. В давнє староття (древность, народ. слово) кружок письменників—це була теж каста на зразець касті жерців, котрі таксамо мали свою кастову літературу, переважно духовну сьвященну, і в усі часи завжди держались непохитно й уперто своєї давньої першої книжної мови, тієї, на котрій з'явилися перші кпиги їх письменства. І ця мова с плином часу ставала навіть сьвятою. Римські папи й тепер тільки вісім стародавніх мов вважають за сьвячені мови, на котрих тільки й дозволено одправляти службу божу... Це нам треба завжди мати на увазі... щоб часом с плином віків такі провінціалізми, як от, прикладом, отой галицький *від*, подольське *біля*, (попсоване — підля, подлѣ), задеснянський *сей*, галицьке—*також*, *лише*, листе, естнованне (Зап. Наук. Т. к. III, бік 44. 1906 р.) *оголошення* (оповіщення, оповістка) і т. д. не присьвятитись в книжках, коли вже не тільки молоді письменники, але й немолодий д. Руссов в 134 № «Громадської Думки» перейшов на такі стародавні галицизми, як: «що мені у сьому дописові... Не казав я *також*... українського клубу (клуба, польськ. род. п.)... прошу *від* мене заявити... що я *обстоюю* (окружаю—буде по-українському) аграріїв (встоюю за аграріїв). Аж чудно міні читать усе це при таких метаморфозах в старого, досвідного в мовних справах письменника, коли замість того, щоб встоювать, він «окружаєть аграрієвъ».

В одповідь на претензії галичан, щоб ми на Україні в українському письменстві заводили їх буцім—то вже виробляну кпижню мову з її железівським правописом, це б то з ериками, паєриками та з церковним иже — і, на котрому вони й самі скрізь плутаються (в праці чоловіка... цінять в музиці,—і тут таки

зараз написано: в людській *натурі* (Зап. Наук. Товар. кн. Ш. 1906 р. бік. 45). Треба сказати, що українцям варто перейматися з їх писемства тільки усякі складані вдатно й виробляні з коріння народньої мови неологізми, пові слова вищого порядку, але, таких там дуже, дуже мало. Не переймати ж нам їх чудної стародавньої синтактики, польських надіжків, як от: при ходженю, (при ходінні), *біганю* й *літаню* (біганні й літанні), при рубаню, молотінню, кованю (при рубанні, молотінні, кованні), до пароду, питань, речень, (Зап. Н. Тов. 1906 р. Ш кн. бік. 45), та польських слів, нам зовсім непотрібних, бо в нас є свої народні слова, їм відповідні. Не будемо ми переймати слів, вироблених з церковно-славянської мови, як, наприклад: переймлене, підприємство (заповзяття, дивісь у Рильського) подвижене, винок, ходжене і т. д. Я радий би самим галичанам, не галич часу, зараз таки вимкнути з своєї книжної мови¹⁾ безліч польських слів і замінити їх українськими бо в їх книжках є польських слів вдвоє більше од тих, що я перелічив в наших часописах, як от: покавалкував, розпарцелювати (пошматував, разшматувати і т. д. Тоді їх книжна мова принаймні була б приступніша для українців і не здавалась би такою чудною. Та й наші часописні письменники не хапали б з галицьких книжок та газет польських слів, галицьких форм мови та польських надіжків, і не збавляли б своєї народньої мови, як би в Галичепі сяяло те джерело, звідкіль черпають усяку непотріб наші падто вже перейнятливі письменники.

Я не мав на думці в ці роботі систематично й поодинокі перелічувати і писати поодіночі граматичні правила. Але я мушу згадати про одно правило,—про род. надіж мн. ч. числа тих іменів предметних середнього рода, котрі кінчаються на *я* найчастіше з двома однаковими попередніми (предыдущими) шівзгуч-

¹⁾ Вимкнути—виключити, умикнути—включити. „Чого ж ти, голубко, гудеш? Як же мені не гудіти: — Вимкнули пірця з правого крильця ще вчора вчора. (Київ. Ст. 1906 р. бік 75. Пісні хотинськ. повіта бесараб г. П. Нестеровського)

ними буквами, та за род. пад. йменнів предметних на *ь*; як от: весілля, убрання, провалля, прислів'я, ймення, скатерть, обротъ. відомость, подать, печать, ніч і т. д. За цей надіж згаданих мною йменнів в мене часто питають, бо ці слова і в розмові, і в книжках трапляються дуже рідко, та й таких слів в мові загалом небагато. Слова на *я* в поодиночному числі серед. р. с попередніми двома однаковими буквами, по народні мові, кінчаються в родіт. пад. многого (або помногого) числа так: весіллів, проваллів, убраннів, прислів'їв, йменнів. В Галичині цей надіж в народні мові вживається вкороченим, сукупно с польським: весіль (Зап. Н. Т. 1906 р. кн. I) убрань, змагань і т. д. На Україні якби хтось спитав в селян: чи в вас в селі багато весіль? то вони й не розібрали б, про що йдеться мова, і подумали б, що питають про те, чи в їх в селі багато весел, або таки й зовсім не втямили б, за що їх питають. І я таксамо не зрозумів, як вперше почув галицьке слово—піль, та черніобильське (радомисл. пов.)—пуль (полів). Селяни кажуть так: ходив коло проваллів, було багато весіллів, в нас багато полів. Я ходив коло людських житів, пшениців, вівсів, просів, ячмінів; накупив багато ситів; в нас повна жертка убраннів; с багато усякових (разлічних) йменнів. Слово—сімів—записане мною ще й од прочан ольгопольського й липовецького повіта. С таким закінченням в род. надіжі многого числа треба писати і решту книжних слів такого порядку, як от—виданнів, оповіданнів, сподіваннів, як в наш час пише виїняткові тільки д. Грінченко та д. Кримський. А в «Рідному Краї» вже підвели під такий род. пад. і слово—зидні: «намагаються позбутись *зидень*» (число 36) замість українського — *зиднів*; *зидень* — це ж имен. пад. поодиночого числа. В йменнях предметних женс. рода, що скінчуються на *ь*, або колись скінчувались на *ь*, а теперь втратили його, род. пад. помногого числа в сьогочасні народні мові кінчається на *ів*, рідко на *ей*: скатерть—скатертів, печать—печатів, обротъ — обротів (канів. пов.), обротеї і обротів (васильк. пов.), обротей (остерс. пов.), вісь—івів, ніч—ночів і почей (це—почей)—чи чув на віку тільки раз), піч — печів; (муляр казав міні

так: цього року я в хатах поставив багацько п'єчів), пядь — пядів, тінь—тінів, подать—податів. Такі слова на ь, як міль, сить, (жирь), сіль, дерть, брость, забрость (почки на деревї), п'отерть (потеруха), шерсть і всі слова, назначуючі абстрактні тямки (понятія): печаль, ненавистність, завистність (заздрість, зависть), ці всі не мають мног. числа. Ще в дитячих літах я чув од старих людей слово — скатертей. Теперички міні такий кінець став чудний, як чудним здається слово — відомостей, що часом трапляється в наших часописях. Треба писать відомостів (знаній): це буде по—народньому.

Слова: ймення, сімі, тімя, вімя, поле, весілля, провалля, прислів'я, подвір'я, вір'я і т. д. в народні українські мови в род. п. мног. числа вживаються ось як: йменнів, сімів, тімів, вімів, полів, весіллів, проваллів, прислівів, подвір'їв, вір'їв і т. д. По часописній мові та по граматиці галицької говірки д. Залозного род. п. мн. числа цих слів буде инче: ймень, сімей, тімен, вімен, поль, (піль), весіль, проваль, прислів, подвір', вір' і т. д.

На українському часописному «новоязиччі» та по псевдо-українські граматиці д. Залозного вийде, приміром, така конструкція при вживанні цих слів в фразах, само по собі часописних: зустрічаючися та зупиняючися с своєю милою аж за селом, біля останніх подвір', біля самих вір', над окопом, він відходив від неї аж світом. Якось раз, розпрощавшись, він зупинився далеченько за селом аж біля останніх вір' на окопах, та біля поль (або піля, підля піль). Саме тоді на селі справляли багато весіль. В перекладі з цього часописного жаргона по псевдо-українські, це б то по галицькій граматиці, написані в Полтаві д. Залозним, на українську народню мову це все вийде так: стрічаючись та спиняючись с своєю милою аж за селом, коло останніх подвір'їв, коло вір'їв на окопах, він одходив од неї аж сьвітом. Якось раз, роспрощавшись, він спинився далеченько за селом, аж коло останніх вір'їв на окопах та коло полів. Саме тоді на селі справляли багато весіллів.

Само по собі вийде, що ні широка публіка на Україні, ні наші селяни не втямлять такого новоязиччя, що то за «біля, поль, подвір, весіль» і т. д. Коли небіжчик Пипін в свої статті про мову галицьких москвофілів: «Особий русскій язык» назвав те москвофільське *язычіе*, якимсь опрічнім, «четвертим» русским языком», то ми маємо право так назвати й оттаке українське новоязиччя.

Це вже не кулькиди на широку публіку, а щось багато більше й дужче. В Берліні в час революції 1848 року після того, як король звелів стрелять з гармат на стовпище людей на майдані, одна куля загрузла в сьтіні на самому вуглі одного дома. Якийсь штукарь вночі приліпив на ті кулі листок паперу з написом: «моему коханому народові». Такий достоту напис можна б припутить і до нашого українського новоязиччя: «нашому коханому українському народові». а я ще додав би:—і нашим коханим українським школярам. Бо цю ж мову й галицький дивовижний правопис вже заводять в школьні книжки для народа. Недурно ж широка публіка схарাপудилась і стала гопки од таких гостинців—«нашому коханому народові».

І чудне діло скоїлося в нас. Усі письменики ніби закохались в деякі галицькі слова «Вільна Україна» закохалась в «рѣспуку» та в польський «розпач», д. Чернявський закохався в польські «кроки», в «оповідань» та в якусь—«вільну лаву». Інчий закохавсь у якісь «ступні» (ступіні). А всі часописи загалом закохані в «біля» та в «від—а», та ще так, що його вставляють «заднім числом» і небіжчикові Старіцькому (Зоря) і Кропивницькому і т. д.

Ми й справді народ якийсь опрічній од інших народів. з особовими потягами та симпатіями до якихсь одних слів, з неприхильністю до інших, та ще й своїх рідних. Ми трохи скинулись вдачею на талмудського бога, про котрого пишеться в Талмуді, що він зранку до обіднього часу оглядає сьвіти, а в пообідній час одпочиває—й бавиться буквами єврейської азбуки. Але йому найсподобніші дві букви: велике *мем* та мале *nun*. І він садовить їх собі на коліна, а вони сьнівають йому дивні

писанні. Щось і в нас є схоже... Чи це не якесь декаденство нової моди? Чи це не манерничання?

В псевдо-українські граматичі П. Залозного (це вкорочена граматика галицької підмови, або говірки) поставлено, як зразець, для склоніння йменнів предметних з наростками, на *мя*—слово *ім'я* (имя) с творительним падієм—*ім'ям*, іменем, предл. (в *ім'ю*) (*имью*), з іменіт. і родит. мног. числа—*ім'я*, імен, ще й приписана примітка: «по цьому взірцеві відмінюються (змінюються) іменники середнього роду (рода): *тім'я*, *вим'я* (*вімя*), *плем'я* і т. д.

Це виходе, що такі й схожі на їх українські слова повинні склоняться оттак: предлож. пад.—на *тімью*, на *вимью*, в *племью* і в *племені*, а за ними й такі слова: на *вірью*, на *подвірью*, в *коноплянім сімью*; імен. падіж. мног. числа, буде так: *тімя* і *тімена*, *вімя* і *вімена*, *племя* і *племена*, а родит. пад. мн. числа—*буде*—*вімен*, *тімен*, *племен* і т. д.

Д. Залозному зовсім не треба було ставити самого слова—*імя*, як зразець для склоніння слів з наростками. На Україні старе це слово вимовляють: *ім'я*, а не *ім'я*, воно певно вже й вивелось з народної мови. В колядках воно ще трапляється. В колядці: «На Сіянські горі церковця стоїть» співвають: «Дали йому *ім'я* святаго Петра». Але про народні писанні треба загалом сказати, що в їх держиться багатько стародавніх слів. В народні живі мові замість його вживається в наш час слово—*ймення*. Ще в сорокових роках, як я був хлопцем, міні доводилось чути од старих бабів питання: «як тебе на *ім'я*»? а теперчкп я вже цього слова не чую на селах, хоч воно може ще й животиє десь в Галиччині. Через це то по цьому зразцеві, поставляному д. Залозним для склоніння слів з наростком і вийдуть такі чудні падіжі, як от: на *вімью*, на *тімью*, в *полумью*, *вімен*, *тімон* й инча пісенітниця. Предлож. пад. поодиначого числа він поставив навіть щось не український, а галицько-польський. По-український цей падіж буде так: в *имі* (в *йменні*), на *тімі*, на *вімі*, в *конопляному сімі* (не має множ. числа) і т. д., а в мног. числі такі й личі підхожі слова склонятимуться так: *тімя*, *вімя*, *ймення*, *племя*, *тімів*, *вімів*; *йменнів*, *племів*, а слова—*сімі* матиме так

ці надіжів мног. числі: сімбі, сімьів, як і такі от слова: подвір'я—подвір'їв, весілля — весіллів, провалля—проваллів, прислів'я—прислів'їв, а не—подвір'ь, прислів'ь, проваль, весіль і т. д. Слово—*сімьів* в родіт. над. мног. ч. записане мною в кашівс. повіті і од прочан. липовецького повіта квів г. та ольгопольського повіта кам'янецької губернії.

Такі склоніння в падіжах, як от: піль, пітання, в ім'ю (в нмьі), на тіймю (на тімьі), дрючча (дрюччя), дрюччу, річчу (дрюччу, річчу), на обличчу (на обличчі), закінчень (закінченнів,) піччу (піччу) і т. д. (дивись боки 25, 27). Такі слова і, загалом, скрізь с приставками замість—од галицького від: відділ, відміна і т. д. чудна галицька мова, котрою написана для українців грамматика д. Залозного — це ж і справді круповська рушниця, або й гармата на українську публіку й школу, що налякає й розпудить українську публіку і, загалом, багато пошкодить українські письменські справи. Од такого лиха нам теж треба б напитувати визволеників (освободителів), та розпочинати своє письменське визвольницьке р'шення.

Цей провінційальний прийменник від, та ще біля, котрі чомусь претендують в наших часописах стать всеукраїнськими і зовсім знищити наші—од, коло, займають невеличкий район. Часом питаю в якого-небудь письменника, на що він пише оте—від та біля? Він одказує міні, само по собі «знезнавки та з не-тямучести», що так кажуть скрізь на Україні.

А тимчасом слово—від ще животіє в Галичці та переходє в сумежні з нею повіти подольської губернії і в старокопистинівський п. волинської. В Київській губ. його зовсім нема. Я розпитував в прочан з Шабастівки, Іллінець, Манастирища (липовец. пов.) й з інших, що знаходяться на самісінькім ґранці Подолі: вони казали, що в їх нема в мові пі-від, пі біля, та вони не чули цих слів і в подольських селах, близьких од їх. Слово—від я чув од прочан ольгопольського повіта подольск. г. за 60 верстов за Балтою. На Правобережжі України додержалось воно ще на далекому Поліссі в гродн. губ. в північній частині кобринського повіта, як подає міні Алек. Амвр. Левіцький.

В Карпатах я теж щось не чув його. Слів—біля, підля, піля—нема в Галичині, а вони є в чималі частці подольської губернії та на сумежні Волині в староконстант. а трохи далі трапляються спорядично; район їх дуже малий, як бачить читалник. В дубенському повіті Вяч. Іамінський записує в піснях (Кієв. Стар. 1906 р. март) «Ми хвартушка одберемо: хвартушок од слизок мокренький... Оддала мене матуся заміж (ст. 315); одвідати сядеш коля (коло) мене. В Кременці й під Острогом (с. Гульча), кажуть так-само—од.

За Дніпром ще животіють від і біля коло Харкова, бо Квітка-Основьяненко вживає ці слова, та й за ним ще харківці — д. Грінченко і д. Загірня. Зостались ці слова в полтав. губ. коло Кобеляк (Орес. И. Левіцьк.) Там вживають ці слова давні переселенці с подольської губернії. Бувши в Полтаві на службі, проїхавши полтав. губерню с півночі де Кременчуга, я нігде ні разу не чув цих слів в Полтавщині, не чув їх і од прочан харківців... В київські губернії міні трапилось чути слово — *підля* од селян с сіл коло самого Василькова: Гатне та Вільшанка. Там кажуть так: «наша хата підля (подлѣ) церкви, підля ставка». З цього стародавнього слова мабуть і вийшли вже попсовані слова: біля й піля. В Галичині ні підля, ні біля та піля нема в народні мові, як казав міні галицький письменник Ів. Джиджора (с. Підгаєцьке, Галичина); замість цих слів скрізь вживається українське слово—коло.

Як казав міні д. Джиджора, слово—біля галицькі письменники переймають з нових українських часописів, с тією гадкою, що це слово вживається скрізь по всі Україні, а воно в наших часописах чомусь стало моднім. В цім разі вже наші українці пошкодили галицькому письменству. Та й я нігде не стрічав в галицьких письменників ¹⁾ цього слова. Це просто таки пішла якась пове-

¹⁾ Галичани пишуть не-письменник, письменство, а письменник, писменство. Тим часом на Україні кажуть:—письменний, а не—письменний (канів. васильк. повіти, сквирськ. п. записано мною од Спиридона Жили, село Осокирки, остерс. пов. черн. г. село Пізняки, од

денція на ці слова в українських письменників. Тим часом народ зовсім не розуміє слів—біля, піля, ні дієсловів с приставкою—від: відкрив, відсік, відвертатъ, відхилився і т. д. А закидають народні книжки оттакими незрозумілими й чудними для народа словами, як вже й роблять деякі наші письменники, це ж зовсім не педагогічно, та ще й тоді, коли в українського народа є свої відповідні слова й свої приставки до таких слів. Звідкілясь несподівано виникла в нас ніби письменська «династія цих Від—ів! Мене бере острах (опа-сеніє), щоб часом ця династія не запастила українського письменства. Я широ жадаю, щоб ця династія мерщій перетялась, як бувало с багатьома некористними династіями. Як настане перетяток (пресѣ-ченіє) цієї династії, тоді може знов запанує в нашому письменстві народня, истинно українська мова.

Чудні для нас і деякі дієслова с таким написанням, як от, прикладом: б'є, в'є і т. д. Академик Шахматов в свої рецензії на український академічний словарь д. Грінченка радить по-викидати оті непотрібні апострофи перед буквою я і т. д. і це він дає добру пораду. Видавцям україн. словаря доконешне треба по-викидати оті, совсім зайві апострофи та дві точки над ї, що тільки ганжують книжки. Але кн. Шахматов радить писати дієслова от-так: бе, ве. Але—бе, ве це ж будуть дитячі викрики (междо-метія), а не дієслова. Дітям кажуть на селі: бе! кака! ве! не бе-ри в рот! Згадані дієслова й інші підхожі слова найкраще писати з м'яким знаком: бье, вье, бью, вью і т. д. як і в інших словах, бо в таких випадках в словах і справді в нас в вимові не бу-ває зовсім тверда півзгучна буква, а середня, як от в словах: білше, менче, мелник, і т. д. (окрім Полісся та Галичини).

Федора Назарчука). Од слова—письменний і виводяться слова — пись-менник, письменство, а не од слова—писать. В галичан, а ще білше в буковинців примітна велика нахильність до—ы та ще й широкого. сливе великоруського: Петровы Івановы, ны хочу і т. д. Усі такі сло-ва, як — Петрови, Іванови, письменник—будуть чудні для українців.

Ще мушу додати, що в Галичині в народні мові зовсім нема слів: зустрічатися, зупинятися, сунокій, як теперички пишуть всі українські часописи без винятку. Д. Джиджора і проф. Пачовський казали міні, що в Галичині кажуть: стрічатися, спиятися. спокій, як і в нас на Україні народ каже: стрічатися, спияються, спокій, або часом кажуть: зострівся з чоловіком. На цей раз міні доведеться знов кинуть докір нашим часописам, що й вони шкодять галицькому письменству. Мабуть наші часописи вхопили ці слова: зустрівся, зупинився, сунокій з буковинських часописів та книжок, бо там певно такі форми слів животіють в народні мові, коли я патакався на їх в буковинських книжках та в хотинських народніх піснях, бо хотинський повіт межується з Буковиною. При цьому треба додати, що деякі галицькі слова, спеціально місцеві, для нашої публіки здаватимуться ніби чужомовні і, само по собі, незрозумілі, як от приміром: позаяк, майже, небавом, вказівка, пересічно і т. д., та й подольське—біля або піля, та ще й тоді, як вони наткнані суспіль в рядках, як от в одного перекладника стоїть: «усі вони були майже біля нас... Це все так ясно, якби хтось написав ці дві слові польімецький: усі вони були *небен бей* нас. Чи може ж читалик догадатися, або витовмачить собі, що то за штука написана? А такі галицькі слівця часом трапляються таки густенько. І на що вони здались? Хіба в наші народні мові нема слів с таким достоту значінням?

Недоладу скрізь вживається в наших часописах і слово: надавати, надає в таких місцях: «це надає слову зовсім инче значіння». На селах кажуть: надало міні, або—чорт міні надав потьопаться на ярмарок в таку пегідь та сльоту; або в пісні: «усім хлопцям по дівчині,—міні бабу чорт надав». Ще кажуть і так: була я в гостях в сусіда, та в його садку надавали міні й груш, і яблук, і слів повну пазуху: дали й надали! це б то дали надто багато, аж над міру, через міру щедро. Через те то в показаних мною місцях треба б писати так: в цім разі такому слову надають ще инче значіння, це б то: окрім простого звичайного значіння, цьому слову дають ще значіння білше його міру,

над його міру, як от, прикладом, пишуть; звичайний випадок, надзвичайний випадок, наднатуральне з'явище. Хоч, само по собі, добре писать і так: цьому слову дають ще багато й інших значіннів, окрім звичайного.

Слова: розуміється, зрозуміло—замість російського «понятно» зовсім зайві в українській мові. Та через його вживання часом баламутиться й сама тьма фраз, як от, наприклад: «це зрозуміло, що в дальші часи так не може бути». Тут замість російського «понятно» поставляно—прикметник (нарфчіе) зрозуміло, неначе минувший час дієслова—розуміть, і через це песамохить виходе оттака пісенітниця: «это поняло, что на будущее время так не может быть»... В нас в часописях часом бувають такі писання, піби це просто таки зробляний переклад з російського—до словечка, як стоять слова по-російський. От і треба було навіщось замістити слово—понятно, котре великоросси звичайно люблять вживать дуже часто, навіть замість: еге! да! Тим часом в інших мовах цього слова не вживають. Німці в цім разі кажуть: gewiss, es ist gewiss, це б то: вірно, правдиво, вѣрно. До нашої мови це слово—понятно не підхоже й навіть чудне в уживанні. По-український треба сказати; само-по-собі, що в даліші часи так не може бути.

Декотрі галичани ще ремствують на те, що в нас винують галицьких письменників, буцім то через їх пішов в наші часописі та в популярні книжки польський род. падіж, муж. род. поодиночого числа, як от: до обіду, до народу, до Риму і т. д. Ці добродії казали міні, що в їх в Галичині в народні мови може тільки трохи більше таких род. падіжів, ніж на Україні. В Галичині, прикладом, не кажуть: до городу Львову, пішов до містечку, до баркану, поїхав до Парижу, а кажуть; поїхав до Парижа, до города Львова і т. д. і тільки дехто вживас в письменстві через помилку та звичку більше таких польських падіжів. І справді, галицькі письменники таки мають право обвинувачувать вже наших письменників на цей раз.

Я міг би поцітувать кілька статтів в «Рідному Краї», та в «Громадські Думці», де сливе суспіль усі такі родіт. падіжі по-

ставляні з буквою *у* на кінці замість букви *а*; до городу Одесу, з маніфесту, до обіду, с класу, 17 подолісту, до вигопу, з базару і т. д. Ці пісьменики і справді стали—plus roi que roi, перейшли через своє переймання та підроблювання усяку міру і по механічні звичці підводять під одну форму сливе усі надії в цьому рядку слів. Д. Грінченко казав міні, що на східні межі харківщини та катеринославщини трапляються ці падії таки густенько. Але з цього не виходе, що такі надії треба пускати в пісьменство. На ті східні окраїни, як видно по мові, багацько перейшло людей с подольської губернії ще в XVII віку. В їх мова зосталась стародавня, задубла й закоціліла на далекі од центра країні і не порушилась вперед в своєму розвитку. Пишуть же, що на острові Джерсеї в французів зосталась і досі мова XVI віку вкупі с тодішніми громадянськими звичаями й громадянським укладом в Франції, а в Канаді в французьких переселенців XVIII віку ще й досі навіть будують дома на зразець стародавніх, з високими здоровецькими камінами аж під стелю, з стародавньою обставою XVIII віку, з нутрішнім убранням в горнищах, з добрящою, але завальною старосьвіцькою мебілью з віконичного закатного дерева. Така там і тепер велика різниця у всьому цих країв од сьогочасної Франції! Усяка народня мова розвивається й росте органічно по біологічних законах в самому осередку нації й росповсюднюється потроху до окраїн, де ще довго животіють і зостаються цілі віки старі форми мови. А в колоністів, одірваних од центрів нації, цей розвиток мови ніби спинається, й мова атрофірується. Це треба сказати й про наші окраїніні слободи в Слобожанщині.

Там на окраїнах і в черниговщині ще й досі трапляються такі 3 лица дієслів 2 спряжіння: ходють, роблють, мочуть, курють, жалють і т. д. Я стрів чернигівського чоловіка, котрий навіть казав: терплють, сплють, і т. д. Усі ці форми, і показані передніше надії--все це схоже на допотопні животины й рослини в Австралії та на острові сьв. Єлени. Оці всі—сплють, жалють, до городу Одесу і т. д. це просто таки щось схоже на допотопні паноротники, на утконосів та кенгуру з ногами довгелецькими, як

коцюба, і через те то ці форми сьмішні, і неможна ж таки й справді засьмічувати ними пісьменську мову.

Ще треба додати, що в наших передніших пісьмеників, в Котляревського, Куліша, Глібова скрізь стоїть слово *филя* (волна), а молоді пісьменики сливе усі вже пишуть *хвиля*. Буковинці теж пишуть—*филя*, На Волині на селах вже кажуть *фалья*, по-польський. Треба писати *филя*, а не хвиля, бо українська філя мабуть сестра—впервих польські *фали*, і обидві виникли з одного давнього коріння. Подаючи свої писання в Галичину, я вживав слово *втямок* (понятіє). О. Огоновський змінив це слово на тямок, тямки (понятія) в свої «Історії рус. літератури» В. Марка Вовчка (в оповіданнях, виданих київським «Обществомъ грамотности») трапляється слово—стота (существо), а в Дмитренковому «Кумі мірошникові» є слово—стодній. Це безсуперечно—стотній (существенный). Обидва автори десь то чули в народні мові ці слова—стота, стотній, хоч міні й досі не доводилось його чути. На мій погляд ці слова треба б зоставити в книжні мови, так як вони писали, а не по галицько-польському — істота, істотній. Позичені галицькі слова — існувати, еснувати, існування доконче треба змінити на українське народне слово животіть, животіння. Слова—добробит (польське), добробут краще б змінити на серед. рід: добробуття, схоже на слово — життя, хоч і неологізм — добробиття був би ясніший і зрозуміліший для народу. Замість слова — *суття* діла — краще було б вживати — *сутнота* діла (сущность діла, существо). В часописах пишуть: міні належить, це залежить не од мене, а на селах кажуть так: огород належить до мене; це од мене не залежить. В часописах пишуть: *володів* полем, а народ каже: ми *обла́дуємо* батькове поле (владѣемъ); дитина вже володає ручками, стара баба не володає вже ногами.

Ще додам кілька слів про значковий чи стенографічний правопис в наших нових часописах, бо фонетичного правописа щось невидко... хоч кожний пісьменик на щось уявляє собі, що він пише чистою фонетикою. В наш час на Україні що не часопись, то й инчий правопис. Навіть в одні ті самі часописи в кожного

письменика знайдеться щось своє, особове, свій опрічній правопис в значках с причини його особового погляду на ті значки. Усе це схоже трохи на середньовікову схоластику, котра в ті давні часи морочила голови вчених, коли піби то вчені й тямущі в науках мужі поважно обмірковували таке питання: скільки може зміститься янголів на лезі ножа? Желехівський в Галичині завів того «св'ятого макотруса» (так звуть на селах св'ято Маккавеїв), взявши його з «ветхого завіта», з церковно-славянських книг. Де ж шукать того поїднання книжньої мови й правописа в наших часописах! Теперички в нас хоч пиши дисертацію, скільки треба ставити точок над займенником її, чи дві, чи три, чи чотири. Хіба ж це не тхне схоластикою? Де ж те йїднання, через котре теперички збили бучу? Не дурно ж один письменик, збитий с пуття отими морочливими точками та ериками, казав міні, що вже наважився видати в недалекому часі книжку біз пїяких точок.... Так воши йому осточортїли! Само по собі, що це була б опозиція проти правописного безглуздя, що в наш час опанувало усі сливе часописи... Що стосується до мене, то я бачу одні ліки проти цієї значкової хвороби: вернуться до давньої кулішівки, як вернулись до неї д. Шемет, Міхновський, білше самостійні люде, в «Хліборобі» та в «Слобожанщині», та д. Немолювський в свої «Хаті», занехавши оту значкову нісенітницю. Треба б нам буть білше самостійними, не вмикуватись в галицькі правописні справи і занедбать механічне переймання. За таких переймачів в нас в канівщині на селах кажуть так: «якби будлі хто одрізав собі пальця, то й ти б одрізав».

Якби в нас довелось завести докладну й чисту фонетику, як от в німецькому або сербському письменстві, то нам треба б писати так, як писав Драгоманів: ја прийшов, моја рада, з мојеју радоју,... (як в сербів), або так: с тыйейі причини, с твоейейі хати, він читає, йїйї, нїїс, постав стыл, мойї, рудї та білї. Ця фонетика в деяких виданнях траплялась. Але це все буде для громадянства дивовижне і, загалом сказавши,—буде зайве. Це були б такі круповські гармати, котрі прогнали б і одхилили б павіки

од нас усяку публіку, не тільки широку. Та й навіщо розплонувати таку силу букв і збавлять надаремно папір?

До якого періода розвитку російської книжної мови можна прирівняти книжну галицьку і нащадок їй—сЬогочасну часописну мову на Україні? (Літературна книжна українська мова не могла до цього часу об'явитись в Росії—через цензуру).

За для цікавості я зроблю деякі виписи з зробляного Ніколаєм Осиповим переклада німецької книжки: «Алкивіадъ, твореніє Мейснера, изданное в чотирёх томахъ»). «Во градъ святаго Петра 1798—і 1802 года. Це було в той час, коли 1798 року вже з'явилась на сьвіт перша частка «Перелицьованої Енеїди» Ів. Котляревського. Книжну мову Фон-Візіна, Новікова, Богдановича, та й загалом мову того періода ще неможна назвати вченою, вищою мовою. В Фон-Візіна й Новікова в другі половині XVIII в. була гарна розмовна, міська мова, але ще не наукова, не вища. Осипову довелось зробити на тогочасну, перейняту с Києва, ще Ломоносівську, білш риторичну, ніж наукову мову переклад з німецької, вже дійшлої, навіть трохи наукової мови, до котрої тоді ще не доросла книжна російська мова. Окрім того в той час ще не було російської чи «русскої» граматики, а була тільки церковно-славянська грамматика Ломоносова, переробляна с київської граматики Мелетія Смотрицького, та дві коротенькі російські граматики, видані в Харкові українцями для українців, для полегкості вивчення російської мови. Через це то Осипов в звичайну тодішню, не дуже то розвитку російську мову понатакав доволі густо дивовижних в наш час заплішок з чудних слів та й фраз. Ми виписуємо деякі чудасії: «Когда человекъ бываетъ обладаемъ безпредѣльнымъ любочестіемъ»... Сидѣнія въ сосѣдственныхъ земляхъ... Сей богатый и плодоносной островъ (Сицилія)... тогда были знатные флоты (значительные, большіе)... Островъ утопалъ въ роскошахъ... Посольство рѣдко возвращалось изъ Афинъ безъ удовольствія (безъ удовлетворенія)... Они приготавливали для себя щиты,... чтобы простерть свои по-

Февраль 1907.

7

бѣды до геркулесовыхъ столбовъ... Когда спрашивали Алкивіада тому о причинѣ (це щось схоже з галицьким)... до сего времени... сіи времена... сѣмяна, напимованый, завтра, посылаемыя войски, сумѣлїя, считать, изъ коликаго числа... еще жестоцае... Онъ отказался отъ препоручаемаго ему званїя (назначенїя), уповательпо.. Онъ произвелъ в дѣйствїе (привелъ въ дѣйствїе). Вся площадь раздавалась произрѣкаемыми ему похвалами. Предпрїемлется наружная война неизбѣжна (щось схоже на галицьке переймлене). Въ надѣянїи получить... Были особливые знаки означенїя (в ворожбі)... Тогда были явленїя предвозвѣщающїя... письма *разпечатать*. *изтребивъ* (це зовсім так як в наших часописах: *рог-тав спїг*—*рог-тав*, *розкїш*—*рог-кїш*, *розкрыешя*—*рог-криешя* (Вільн. Ук. бїк 98)... Едва вѣрили всему пространству своего щастїя. (Книга 4. бїк I. кн. 5 бокп 85—91. Не уловить [меня въ Лакедемонїи никакая прелесть кромѣ только любленїя славы]. В цїх книжках Осицова скрізь вживаються чудні форми прикметників (нарѣчїй) та злучників (союзів), прийменники стоять окроми, нарізно од прикметників: по томъ (потомъ), не ужели, изъ давна, съ лишкомъ (слишкомъ), не лъзя (нелъзя), при томъ (притомъ), въ прочемъ (впрочемъ), естли (если), по тому что (потому что). Це вже достоту так, як і досї пишуть прикметники в галицьких книжках, а в нас на Україні такі форми поставили усім письменникам і навіть міні видавці альманаха «Зъ потоку життя» в Херсонї. І галичани, і видавці того альманаха так пишуть прикметники: в гору (вгору), до гори ногами (догори ногами), в день, в почі, на ніч (вдень, вночі навіч) опів почі (опівночі), в низ, на низу (вниз, панизу) і т. д. Видавці альманаха в моему оповіданні «Гастролї» навіть роздерли слово: влітку (лѣтомъ) і поставили дві половини слова нарізно: в літку, і випшло таке ймення предметне—літок, літку, якого нїгде й на сьвітї не животіє. Але... так пишуть в Галичинї, то так і вони попаставляли усім письменникам таких форм без усякого самостійного міркування, само по собі не спитавшись в авторів, чи згодяться вони на таке псування їх утворів. Видавці «Зъ потоку життя» поодрізували собі пальці... на галицький зразець.

Як бачать читалники, галицька книжна мова, та й наша часописна в наш час вже багато краща і вдатніша за російську письменську вищу мову кінця XVIII в. і початку XIX в. Вона навіть краща й білше вироблена, ніж мова в „Вѣстникѣ Европы“ Каченовського в двадцятих роках XIX віку. Але і в галицькій і в українській часописній мові ще й досі часом трапляються форми слів і навіть фрази, котрі скинулись на показану нами вище російську мову Осипова. Є чимало слів в наших часописах, що скинулись на Осипові „времена, бѣляе, тяжчае, бываетъ обладаемъ любочестіємъ“, як, приміром, старі провінціальні форми слів: отсе, осе, осей, від, біля та мова в „Шерні“, як от: „зелених поль і степів, чекати на весну, (чекать, ждять весни), осе погано... осей слободський оселедець захтів, між дикарів... не ширила казна—яких видань, надзвичайну охорону (зѣхисть), охороняти (захищать), чи приступна ж ося хвороба для курування?“ (для излеченія, для ліків—польське слово. Шершень 1906 р. № 22—23). Як бачимо, в нас з часописів тільки мову одного „Шершня“ можна поставити нарівні з мовою Осипового переклада „Алкивіада“. Але „Шершень“ заповзвся систематично й назри проводить на Україні ультра-галицьку книжну мову. Мова в інших наших часописах багато краща од препоганої, якоїсь виїняткової мови в „Шершні“. Хіба ж такі слова, як: біля, від сього, осе, осей, (отсей, оцей) чекати на весну (польська синтактика—ждать весни), видань (виданнів), трое день, не ті ж Осипові—войски, времена, жесточае, бѣляе і. т. д.? Це так пише в „Шершні“ Чміль (Джміль). Певно він родом з якогось закутка, де говорять якоюсь стародавньою мовою, як от говорять на півночі черниговської губернії в новозибковщині та в стародубщині, або в чорнобильщині. Але ж д. Чміль повинен мати на увазі, що „Шершень“ видається для усієї України. Для читалників усі ці стародавні закуткові говірки здаються чудні й сьмішні. Сподіваємось, що „Шершень“ змінить свою стародавню провінціальну (а може й тенденційно-галицьку) мову на щиро українську.

За те ж в декотрих галицьких письменників, котрі вже давно зробили силкування (усилія) писати чистою українською мовою, та в статтях Конисського, Грінченка, Лотоцького та Єфремова, колись передніше надрукованих в Галичині, письменську українську мову вже можна поставити врівні з російською книжною мовою 50-х, навіть 60-х років XIX в. Пишін в свої „Історії рус. літератури“ згадує, що ще в тридцятих роках в російських письменників були деякі змагання, хоч і незначні, як писати деякі форми слів і самі слова. А як Гоголь почав друкувати свої твори, то його мова с простими й простацькими словами так не припала до вподоби старим критикам карамзинівцям, що вони ославили його мову „лакейською“, „мовою лакейської кімнати“, й негоденною й не вартою салонів порядних панів. В самого Гоголя (в сорокових роках) ще трапляється подекуда мова, не гаразд вироблена, трапляються трохи чудні слова. А сам Гоголь в 40-вих роках писав в Петербург до своїх знайомих, що вони не так пишуть деякі слова, як ніше він.

В наш час українська письменська й наукова мова і в Галичині, і на Україні в декотрих письменників, як от проф. Пулюй, Олександр Барвінський, проф. Студінський, д. Грінченко, Конисський, Маковей, профес. Кримський дійшла вже до такої міри розвитку, до якої дійшла російська мова в 60-х роках. Через це то ми думаємо, що вона варта університетських кафедр, варта й кафедр церковних, і то не тільки сільських церков. Наукова стаття проф. Кримського: „Деяки непевні критерії для діалект. старо-руських рукописів“, видана в Галичині 1906 р. написана вищою, академічною українською мовою, вартою університетської кафедри. В ці статті проф. Кримський пише по український: це, цей, од, одступити, і т. д. а не по-галицький. Такою ж вже виробленою вищою літературною мовою написана й його повість „Андрій Лаговський“, видана в Галичині позаторік. Письменська українська мова згаданих авторів вже вироблена зовсім добре, та ще й на ґрунті чисто народньої української живої мови, переважно в проф.

Кримського, д. Грінченка і проф. Студінського. Їх книжна наукова мова сливе завершена, і нею можна орудувати для вищої науки, навіть можна вже обійтись нею при перекладах наукових європейських утворів. Форми мови в їх вже встоялись і вставились міцно й правдиво. В неї згодом потім доведеться тільки вставляти вищу термінологію деяких наук, вибіраючи вдатніші терміни, вироблені галичанами. Вже маємо зраці вищої мови, котрі встоять непорушно на довгі часи, і котрих не доведеться змінювати на інші.

До такої ж міри розвитку мова дійшла в згаданих мною передніше пяти-шісти молодих сьогочасних наших часописних письменників, але в їх мова поплямована польськими словами. Само-по-собі, їм доконешне треба обчистити свою мову од польських, перейнятих од галичан слів та од невдатних галицьких, котрі так лякають українців й одхиляють в нас од українського письменства широке громадянство. За правопис я вже й не згадую: цей значковий, просто таки сьмішний правопис треба знищити і змінити його на простішу фонетичну давнішу Кулішівку, не попсовану примішкою желехівки. Ті польські слова та желехівські правописні значки тільки ганжують (безобразять) в письменників в часописах чудову їх письменську мову.

Вже на прикінці писання цієї розвідки, міні с Полтави прислали, як додаток до 13 номера „Рідного Краю“, оповістку „Від (од) полтавської громади української радикально-демократичної партії“. В цій оповістці вживаються такі польсько-галицькі слова і с польським значінням, котрі перевертають догори ногами тямую оповістку, бо виходе зовсім не те, чого домагаються спілники тієї партії, а щось зовсім противне тим вимаганням. В оповістці при кожному пункті вимагання поставлені галицько-польські слова: мусить бути, мусять бути (*musi być*) замість українських—повинно бути, повинні бути. Слово *муши* в українській мові має значіння таке: „я принуждён что ни-

будь сдѣлать, я вынужденъ сдѣлать въ крайнемъ случаѣ“. Кажуть такъ: я й не хотів би, але мушу позиватися з лихим сусідом; я плакати мушу (народ. пісьня); я мусів спродать воли й худобу, бо не було грошей на дплать податів. Тільки в таких випадках і в такому значінні і вживається слово мушу. Але автор програмної оповістки пише слова: „мусить бути, мусять бути“ и там, де по-український треба б сказати: повинно бути, повинні бути (должно быть, должны быть), І вийшли вимагання партії ось які: „усі арештовані... мусять бути випущені на волю“. Це виходе таке вимагання, щоб арештовані були присилувані до того, щоб їм визволитися с тюрем. Далі в оповістці говориться: „члени Державної Думи „мусять мати“ право рішати всі діла... Мова українська мусить бути заведена в судах та урядах“. Це по-український виходе от що: спілники (або спілці) Державної Думи силуються до права (принуждені) рішати усі діла. Мова українська присилувана до того, щоб їй було заведено в судах та в урядах; це б то, мову українську треба присилувать до того, щоб вона зайняла місце в судах та урядах. Далі в оповістці виходе так, що треба силувать сільські й городянські уряди складатися з виборних, що Україну треба присилувать до автономії; неначе вона цього не хоче, а їй треба силувать до автономії. В усіх цих пунктах треба було поставити замість слів:—мусять бути, мусить бути, слова: повинні бути, повинен бути. Тільки в пункті про поліцію слова—мусить бути—поставляно на своєму місці, як слід. Поліція и справді повинна бути присилувана, повинна бути силою передана громадянству. Потім далі знов ніяк неможна сказати по-український, що землі удільні, монастирські й дідицькі *мусять бути* передані хліборобам на силуваний викуп (принудительный выкуп). Землі мертві, і нікого не можуть силувати, то й їй ніхто не може присилувать до чого-небудь. Можна тільки сказати, що дідичі та монастирі (це-б-то ченці, а не церкви) і справді *мусять* згодитися на силуваний викуп. В українській мові зовсім не вживається ота польська фраза: *мусить бути*: їй зовсім нема в наші мові. Через ці фрази полтавське опові-

щення (оголошення—по часописному й галицькому) доводиться читати і добуватися до тям в йому тільки полапки, наздогад. Й мусів прочитати цю оповістку двічі, доки розібрав і гаразд втямив, про що там мова мовиться. Ці польсько-галицькі фрази не тільки ганжують українську мову, але й збивають с пантелику того, хто гаразд знає українську народню мову, а найбільше селян. Мова цього оповіщення через показані не українські фразки таксамо скинулася на „курьерское стремление“ (потяг—поїзд) та на „пассажирское влечение“ в херсонському альманасі „С потока життя“ або й на Осипові фрази 1798 року: „они едва вѣрили всему пространству своего счастья“. Але ця оповістка якась вийнятова через помилку в двох тільки словах. Цю галицько-польську фразу: „мусить бути“ доконче треба зовсім вимкнути з української мови, бо вона шкодить ясному й докладному розумінню написаного, перевертаючи тям фрази зовсім навиворіт, догори ногами.

Автор спочатку своєї оповістки скрізь вживає галицький прийменник *від*, але трохи згодом мабуть забувся і збився на український прийменник *од*. Й жадаю (по-польськ.—прагну), щоб автор все так збивався: вийшло б в його чисто по-українському. Ще мушу додати, що автор добре зробив би, якби зовсім перестав вживати стародавні займенники: сей, отсей, сі, сю і т. д. бо й ця старовина заважає при читанні його оповістки.

Сказавши поправді, якби не тільки наші, але й великоруські письменники друкували в часописах усі статті такою мовою, якою пишуть усякі дописувачі кореспонденти і не пиклювались справлянням, то і в російських часописах вийшла б мова чудернацька і зовсім таки не літературна. Само по собі, на редакторах лежить повинність виправляння (препогане слово—обовязок треба б теж викинути з мови) мови в кореспонденціях. Але як редакція буде тенденційна, що стосується до книжньої мови, а за коректуру візьметься якийсь нетяма, або таксамо якийсь тенденційний оглашений чоловік, то вони, само по собі, зганжують ¹⁾ (обезобразять) і спаскудять україн-

ську книжню мову. Недурно ж в нас кажуть, що тепер в Україні заводять правопис не письменники, а їх видавці та корректорі. І це таки правда.

Коли наші часописні письменники вже промкнулись перейнятою галицькою книжною мовою так, що вона органічно зрослась з їх психичнім приряддям, коли вони вже й думають такою мовою, та ще коли в їх засіла в головах тенденція, тоді справа книжньої української мови буде на довгий час непоправна або й запагублена. В українському письменстві тягтиметься такий період книжньої мови, який був в великоруському письменстві після Тредьяковського в другі половині XVIII в. і спочатку XIX віку, коли ще писали, наприклад: „теплѣе, черняе, жесточае, кой, великой дождь, войски, времяна, о причинѣ времени, за оную гордость, третіе (третье) по-сольство, въ надѣяніи, безпокойствіе, изстребить (истребить) і. т. д. (Алківіадъ, перев. Осипова, книга 4. 1802 г.). Хіба ж теперички в наших часописах такі слова, як з-окрема, з-осібна, окремый (опрічний, окрімний, нарізний) розкіш, розтав (ростава) в століттю, від. відвіт, сей, (оний), о-стільки, лише, оповідань (оповіданнів), мусить бути (повинно бути), також (так-само). біля, піля (підлі, подлі), не те ж саме, що великоруське того-часне—времена оные, войски, въ надѣяніи, изстребить і. т. д. коли ще не знали гаразд, яким способом склонять деякі слова, або хапали і вносили в книжню мову усякові провінціальні форми слів, падіжі та все инче, як і в нас не знають таких українських падіжів, як от: йменнів, сімів, значіннів, оповіданнів. весилів, проваллів, полів, житів, швениців, просів (посіви), ситів, салів (в здорах), в столітті, в значінні, в житті (в життю)

¹⁾ Слово ганжа—порча, ізъян, походить од слова гаянть—порицать, опоганювать. На селах кажуть так: цей кін з ганжою; кирпатий ніс ганжує й непогане лице (безобразить, портить лице). Слово поганій вийшло од дієслова—гайять; поганій значиться—обгаюваний, опоганяний, а не од латинського paganus—сільський, идольський, язичеський.

народа (а не народу), оркестра, до обіда, до города, а не оркестру, до обіду, до городу, і т. д. Як же це все залежить од незнання народної мови, та од нетямучести тільки в декотрих письменників, а не в усіх, тоді тямущим редакторам нетрудно буде обчистити та обшкребти цю всю луску через механічне виправлення мови.

Само по собі, що в наш час ще неможна вимагати од молодих часописних письменників, щоб вони, не пройшовши української школи й не знаючи української граматики, dokonешне постачали в часописах зразцеву та ще й вищу українську мову й без усяких чужомовних слів. Це була б неправдива намо́га, або й причепливість людей непоміrkованих, нетямущих в справах вироблювання книжної мови, або не спрiяючих розвитку української письменської мови. Таких причеп та ворогів, ладних чепляться до нас, ми маємо навкруги таки доволі. Але нам нетреба вважати на причепливість та лайку таких напасників. Українська мова вже дійшла до значної міри письменського розвитку: в нашому письменстві стільки значних, видатних талантів, що нам можна й нехтувати усяким ворожим гавканням та лайкою. Кожна європейська книжна, письменська мова це є мішанина з відусіль перейнятих слів, нахапаних з стародавніх мов, окрім хіба німецької мови, може найчистішої од усяких примішок. Небіжчик Пипін в свої „Історії руської літератури“ каже, що „литературный русскій языкъ самый *чистый* изъ всѣхъ европейскихъ языковъ“. І справді, до Петра Великого, це-б-то до початку XVII віку в москoвському царстві все писалось церковно-славянською мовою. В перші половині XVII віку Ломоносов, добре вивчивши в Києво-Могилянській академії тодішню славянсько-українську вищу, вже виробляв наукову мову, перейняв її й приточив до великоруської мови, але не народної сільської, а міської, само по собі повикидавши українські слова і поставивши натомість великоруські, ще й зоставив стародавню латинську синтактику. Карамзин та Пушкін виправили той дивовижний стародавній розклад слів в фразях на зразець французької мови (та й своєї), в котрі розклад слів

ближчий до російського. Згодом потім, як почались розвиватись науки, великоруські вчені не вироблювали нових слів та наукових термінів з великоруської мови, а брали їх з європейських мов і напхали їх велику силу в книжну наукову мову. В медичинських книгах і теперички трапляються часто фрази, в котрих як раз половина слів, позичених в чужих мов. Російська книжня мова і справді така ряба, така мішана, що один англичанин довгенько поживши в Росії, ще не так давно писав в англійські часописі, що в Росії говорять водно́раз на двох мовах: на народні великоруські мові і на церковно-славянській. Той українець, що гаразд знає церковно-славянську мову, або той, що вчився в духовних школах, одразу заприкмітить в книжні російські мові ті дві течії, ніби білі та чорні нитки, сплетяні до купи. А до цих двох течій ще додана третя течія: кілька десятків тисяч усякових чужомовних слів, нахаланих звідусіль. Вийшла й справді таки добре`ряба мішанина. Якби Ломоносов не забрав с старої ки́во-могилянської книжної української мови того шара вищої наукової мови, виробляного в церковно-славянській, то той верхній вищий шар так і зостався б в наші книжні мові й до нашого часу. Через те, само-по-собі, в наші книжні мові було б біле піткання, і основа з чорних ниток, і наша книжня мова була б недуже приступна й зрозуміла для народу, як теперички книжня російська мова неясна й недуже зрозуміла для великоруського селянина, бо в неї натикана сила слів, викованих в Київі з церковно-славянської мови. Для нас випало може и лучче, що Ломосов позгрібав ті верхні шари з давньої київської мови, й загарбав для російської тогочасної книжної мови. Усякові неологізми, чи як їх дражнять всьмішки, „ковані слова“ в сьогочасні наші мові безсуперечно будуть приступніші й зрозуміліші для українського народу, ніж слова, виковані за „царя Хмеля“ с церковно-славянської мови, бо наші неологізми виробляються с коріння народньої сьогочасної живої мови. А там на півночі ще і в наш час, наприклад, деякі „укази та маніфести“ і, можна сказати, суспіль усі архієрейські й синодальні «посланія» та оповіщення

ще й досі пишуться такою стародавньою мовою, неначе їх ще в староття, (въ древности), ще в XVII віку писав в Кліві або Феофан Прокопович, або Лазарь Баранович, тільки повикидавши такі слова, як от: альбо, поневаж, кгда, ясне в Богу освѣценому вельможному господипу кир... митрополиту, і т. д. В цих офіційальних російських писаннях скрізь навіть поставляні ймення прикметні позад йменнів предметних.

З цієї причини в російські книжні мові й досі вживається безліч таких стародавніх, кованых з церковно-славянської мови слів, що тільки плечима здвигнеш, коли гаразд розбереш їх і розчовпеш, звідкіль вони повстали, хоч би, приміром, такі дивовижні слова, як: приобрѣтать, приобретіє (неначе «обрѣшеніє главы Іоанна Хрестителя»), человеконенавистничество, человеконенавистнический, сверхъестественный, вдохновение, единомышленникъ (україн. пародне—однодум, односум), соответствіє, соображать, сообразительный, предшественникъ і т. д. Що то за—*шественник*, або *мышленник* та—(со) ображать, або (со) образительный? Коли вже там держаться письменники таких форм в мові, то треба писати так і інші слова, як от: морешественникъ, пѣшешественникъ. Усі такі слова нагадують ирмоси й тропарі, як от, приміром: «Яко посуху пѣшешествова Израиль по безднѣ стопами»... Окрім того в російську мову промкнулось багатько слів *умовних*, котрім тільки по звичці дають яке-небудь значіння, як от приміром: равнодушный, благодушіє, равнодушіє. подчиняться, подчиненіє і т. д. Що це за рівна душа? Що то за блага душа? Слово — *подчиняются* білше наведе на думку значіння — *поддѣтываться*, (одчиніті), ніж покоряться. Що за слово—вдохновлять, вдохновение, восторгъ, восторгаться, восторганіє (буквально буде — *вырываніє*: «ученицы восторгаху классы (колоски) и ядаху»? Якої засьшівали б нам, (як от «Кієвлянинъ») якби ми напхали в книжню українську мову такої чудасії? Недавно в «Кієвлянині» підняли на глум галицьке нове слово — *попередники*. А хіба ж краще російські слова: предшественники, та й усякі там «шествія», приємлю, шествують і т. д. Про сьмішки «Кієвлянина» можна сказати народньою приказкою: «насьміялась верша з болота, коли глянє!

аж і сама в болоті», та ще й у багні дуже стародавньому, котре тхне цвілью XII та XI віків.

Опірч того в російські книжні мові ще й досі мовна творчість вироблювання нових слів йде не на ґрунті народньої, сільської великоруської мови, а, по давні звиччі, на ґрунті церковно-славянської мови, як от виробляні слова: неприємлемо, неотъемлемый, підприємтіє, і т. д. Ці всі слова такого порядку пригадують нам сьогочасні галицькі книжні слова, таксамо виробляні с старого джерела киво-могилянської старої мови, як от, приміром: переймлене, подвижене, підприємство, і т. д. Через те то ці галицькі слова для нас, українців теж неприйнятні (неприємлемі), бо таксамо одгонять старовиною й мертвотою, як і російські... Само по собі видно, що якби в школах люде звикли ще змалку до таких слів, то вони б не здавались чудними та *неприйнятними*, як теперички здаються нам, звикшим до живої народньої мови. Якби колись в давню давнину, приміром, замість російських слів—сообразить, сообразительный, поучительный, мореплаватели—були зяведені слова:—образить (од образ), образительный человек, учительный, морешественики і т. д. то в школі звикли б і до таких педоладніх та чудернацьких слів, і вопи може здавались би навіть доладними й гарними. Доки не з'явився б якийсь сьміливий реформатор, що позмінював би їх, або й повикидав з мови. Усякі такі газетчики, як от, приміром, ті, що піднімають нас на сьміх в «Кієвлянині», роблять не просто таки знезнавки та з нетямучести, окрім своєї відомої тенденції — вбити й знищить нашу мову до—останку. Невже ж можна писати нам докір за те, що ми не вироблюємо нових слів с тропарів та кондаків, а з живої народньої української мови? Що невдатно виробляно, те й само зникне с книжної нашої мови, як багацько слів вже вимкнули й викинули з російської мови, бо вони вже надто стали старі, й зникчемніли так, що стали навіть сьмішні, як от слова: —юный, сіи, сей, оный, сѣмо, овамо, також, воочію і т. д.

Деякі російські пісьменики радять нам брати такі велоко-рускі наукові слова, котрих не достачає в народні українські

мові. Але таких слів не достачає в наші мові недуже то багато. Народня українська мова дуже багата. В наші мові є дуже багацько слів вищого порядку, котрим відповідають в російські книжні мові слова, вироблені з церковно-славянської мови, або й просто слова роблені, вигадані. Народня українська мова і без роблених слів дуже багата на слова вищого порядку, як от, приміром: влача—характер, врода — естество, кмітить—наблюдают, кміта — наблюдатель, однодум, одпосум — единомышленникъ, вандрувать, мапдрувать—путешествовать, страпствовать, вандрівка, мандрівка, мандрівочка—странствование, путешествіе, маудрівець — путешественникъ (мандра—зайда, почти бродяга), вподоба—вкусъ, припа-ло до вподоби—пришлось по вкусу, сподобний — любимый, уподобний—угодный, любый, любъ, уподобно — угодно, митикувать, міркувать — соображать; поміркований, непоміркований, неміркований — сообразительный, несообразительный; статковитий чоловік—положительный, силкуваться—дѣлать усиліе; силувать—принуждать, силуваний—принудительный, силкування — усиліе (галицьке переробляне з російського недоладне—зусилля), присилуваний—принужденный, животіти — существовать, животи́на — животное, рослина—растение, нехтувать—пренебрегать; глузувать, знущаться—издѣваться, присилувать — принудить, силування—принуждение, потяг—влечение къ чему, стремление; направа—настроение, направлять инструментъ—настроить, вимкнути—исключить, вимикати—исключать, одлічка—отличіе, разни́ца (галиц.—ріжниця) загарбати щось; загарбання — присвоить, присвоение; заграбувати, заграбити—копфисковать; чевріть — прозябть, чучверіть—прозябать; зачевріть, зачучверіть, занидіть,—захирѣть; заго-нистий чоловік — увлекающийся, принадний — привлекательный, красивый; принада — привлекательность, досвьідний чоловік — опытный, свѣдущий; вчипок — поступок, надбання, придбання—приобрѣтение, надбати—приобрѣтать, дбати—стараться; пиклюваться, пеклюваться—пещись, заботиться; пиклювання — старание, забота; стѣраться, розстѣраться—раздобыть; падкувать, падкати, падкуватись—усердствовать, падковитий — ревностный, старатель-ный, усердный: падковито — старательно, ревностно, усердно; за-

лицяться—ухаживать за кѣмъ, женихаться—волочиться, джигун—волокіта, хваленик—хвалитель, облесливий—льстивый, підлесливий хитрый, рожденик, рождениця — родитель, родительница. взрушити серце — тронуть серце, взрушений — тронутый чѣмъ-нибудь, взрушующий—трогательный, байдуже—равнодушно, все-равно; ганжувать—безобразить, портить; гадать, гадка — предполагать, предположеніе, настоятель — кандидатъ, претендентъ; почувать—чувствовать, почування—чувство, чуття — слух, хапаний, сніпний, тороплення—поспѣшный, неймовірний — невѣроятный, ймовірний чоловік—легкомысленный; легкодух — пустой, легкомысленный, вартий чого—стающий, вартий чоловік—достойный, вважати на що—обращать внимание, ввага — внимание (ой мати, мати! жалъ вваги не має (не знає), — кого раз полюбить, с тим і умірає), заздалегідь — заблаговременно; признака — признакъ, примѣта, міні привижується щось страшне, ввижається... прикмета—признак, вволють, вволить чиясь волю—удовлетворить чье-нибудь желаніе, исполнить чье-нибудь желаніе, (треба через те писати не вдовольняний, як у нас звичайно пишуть, а вдовольняний, вдовольить кого, вдовольять; визаконити закон або звичай—отмѣнить закон, причалити бомагу до діла — приобщить къ дѣлу, йіднання єднання—общение, йіднатися — войти въ соглашение, имѣть общение; видворити — одрізнити сина на другий двір—поживок—пища, живитися—питаться, споживати, споживачь—потреблять, потребитель, травити—переваривать пищу, тривний поживок — питательная пища: тривпо міні після доброго обіда, потрава—блюдо, страва—варенная пища, недоладний, доладний — неизящный, изящный, папутювати, папутити кого — наставлять, руководить; папутіння—наставленіе, заападний чоловік — предпріимчивый, практический; здатливий — уступчивый, опришкуватий — вспыльчивый, моторний чоловік — покладистый, кроткій. зневажати—презирать, не уважати кого; заохочувати, поохочувати—поощряти, спріяти, пріяти—благопріятствовать, зникати, викикати—исчезать, виникати; погожати—способствовать, обрій—горизонтъ, вигноувати поле, вигнойка — удобрять поле, удобрение; засвѣдчення—свидѣтельство (свидѣцтво—польське слово), оповіщення—

оглашеніє, оповіщать—оглашать, оповістка—объявленіє, повѣстка, заповідитися в кого—сказаться, отрекомендоваться; я прийшов заповідитися; захист, захищать — огражденіє, охрана, ограждать; прихищать, прихистить якусь річ — припрятать. піддержать на время, схованка — храненіє, привід, приводець — предводительство, предводитель; запагубить—погубить, дати до схованки — на храненіє, запасти, запропастить — погубить, утратити: здатний, здатність—способний, дотепний — умѣлый. хист — сноровка, помірний — умѣренный, помірно — умѣренню, межуватися—граничить, напереміжку—поперемѣнно, нахвалятися—угрожати, штучно—искусно; пехтувати — пренебрегати, презирати, занедбати—запустити, бросити; дерзкий—стойкий; мордувати—тіранити, опит—опрос, опит на суді; мірний чоловік—умѣренный по способностям, не крайній по взглядам; заздрівати, заздрінний чоловік, — підозрѣвати, підозрительний, чоловік, благати кого, ублажати — молити, умоляти (більше о Богѣ, о царѣ); благання—моленіє; запобігати ласки—заискивати, прислуживатися; наважитися—рѣшитися: рішити жито, конопли—покончити сборища жити і т. д. обвинувачувати кого—обвиняти; провинник — виновний, виновник, преступник; випуватець — должник, позичник — одолжатель, кредитор; облічувати — свести счети, перелічка—перечисленіє, опоріка—опороченіє, дурная молва; завальний—громоздкий: винувати, виную—винити кого; кривдити, скривдити, міні буде кривдно — обижати, обидѣти, обидно, убыточно; користь, користуватися—польза. пользоваться; дитина нещасна — не своєчасно родившася; упражнятися—долго й прилежно займатися роботою: «мій чоловік поїхав орати і вже упражняється там три дні» (Венгерс. Русь. Гнатюк), бажати—желати; жадати, жаданий — сильно желати, желанный; наглядок мій—ненаглядный мой (канів. пов. с. Медвин), зачинальник, — (шінськ. пов.) начинатель дѣла, держава — владѣніє, обладувати землю,—владѣти землею: «після батька ми з братом обладуємо батьківське поле», обладування — владѣніє; володати — владѣти руками, ногами: «дитина вже володає ручками, старі не володають ногами», живоття—жизнь: жізнність—жизнь, зомліти—

упасть въ обморокъ, злостувать—злоствовать, окроми—отдѣльно, нарізно—порознь, опрічній—отдѣльный (опрічня хата в дворі, або надвірня хата; опрічня упряж на великого коня), нарізний—отдѣльний; спільний—общій, спілка—товарищество, спілник—членъ товарищества; сукупний—совокупный, загалом—вообще, житло—жилище, межуваться—граничить, звіриться—убѣдиться, навиглядіть, навилядять—присмотрѣться, наблюдать, поведенція—мода, пошесть—эпидемія, трудівник—труженикъ і т. д.

Читалники одразу завважать, що багато з цих українських народніх слів треба перекладати російськими робляними книжними словами, та й то виробляними ще в письменстві старого Києва, вченими Києво-Могилянської академії. Може бути, що цих вищих слів в старому Києві ще не було в той час в народній українській мові, а може київські давніці вчені просто таки нехтували народньою мовою, як і Ломоносов нехтував народньою великоруською мовою, подражнивши їй *подлюю*, це б то—низькою, пікчемною, невартою, того, щоб їй вживать в письменстві. Чи так, чи инак, але ці народні слова, назначаючі вищі тямки, свідчать, що українська сьогочасна народня мова багата на слова вищого порядку, багацько багатіша й розвинтіша, ніж великоруська народня мова, котра теж багата й на слова, і на влучні вирази та прислів'я. З цієї причини й українська книжня мова за недавній час зробила великий поспіх в своєму розвитку. бо... довелось небагато дечого додавати до неї. Та й, сказати щиро поправді, ще не всі перелічені вище слова пішли в обертання в наші книжні сьогочасні мови: їх навіщо помипають, не вживають, а потомісць користуються не народніми, а російськими, або, як теперички в наш час, галицько-польськими словами, наханнями пазря та механично й похапцем з галицьких книжок нашими тендейційними переймачами та позічниками. Д. Пачовський казав міні, що багацько отіх слів є і в галицькій народній мові. Але і галичани чомусь їх не вживають.

Як небіжчик Ф. Г. Лебединцев переложив на російську мову «Старосвіцькі батюшки та матушки», то я, прочитавши цей переклад, подумав, що він зробив вольний переклад в сло-

вах і держався тільки зміста повісті, бо там було багацько слів книжніх, робляних, як от приміром: «Ты, Олеся, не слишкомъ то ревностна въ введеніи хозяйства: ты не положительный человекъ... Кучеръ былъ малый не особенно сообразительный... Олеся отягчалась вспыльчивымъ характеромъ»... Не довіряючи правдивості переклада, я зумисне перевіпив деякі місця в перекладі, загляпуючи в рукопис і зрівнявши його з перекладом. Але в рукописі стояли звичайні сільські слова, як от, наприклад: Олеся недуже то падкувала коло хазяйства... вона була палка на владчу... була нестатковита людина. Погонич був недуже поміркований. Слова: задалегідь, разураз, чевріє, переложені словами: заблаговременно, непрерывно, прозябаєть і т. д. Це виходе так, що наша проста сільська мова, в перекладі на російську, зъявляється стільки розвитою, що для переклада з неї нема підхожих їй відповідних слів в народні великоруські мові, а для переклада треба брать книжні, робляні вищі російські слова.

І. Нечуй-Левіцький.

(Далі буде)..

Сьогочасна часописна мова на Україні ¹⁾:

Нарешті не буде зайвим сказати про кривди, які робили наші письменники народні мові од давніх часів і до останнього часу, в які стосунки вони ставали до народньої мови. С тих стосунків до народньої мови ми бачимо, що доля української народньої мови була дуже сумна, навіть трохи виїнятова, опріччя од долі инчих народніх мов. Причиною тому в давній час була чужа, принесена с чужого краю церковно-славянська мова, хоч вона була й ближча до народньої нашої мови, ніж давня книжня латинська мова до європейських мов, а найбільше до англо-німецьких. Ця церковщина й стала потім згодом причиною кривди для української мови на довгі й довгі часи.

Київські вчені духовні особи виробили ще в XVII столітті книжню вищу мову з церковно-славянської й користувались нею в письменстві, часом несамохіть вставляючи слова й цілі фрази народньої мови. Одні з їх примішували в своїх утворах білше народньої мови, другі менче, але в їх не було потягу, не було такого пересвідчення, щоб доконешне завести народню мову в тогочасне письменство. Вони неначе нехтували нею, як нехтував потім Ломоносов великоруською сільською мовою. Може бути, що й він перейняв таку поведенцію од київських вчених ще тоді, як вчився в Києво-Могилянській академії і переніс цей напрямок і на свій ґрунт. В другій половині XVIII століття, за царювання Єлисавети Петрівни Моргулець видав в Почаївській лаврі книжку: «Сѣмя слова Божія», це б то «Казання» чи проповіді. Ці «казання» написані звичайною в той час вченою славянсько-українською мовою. Але на кінці книжки він помістив чималий відділ: «Казання въ великій постѣ». Ці казанья вже вложені чистою

¹⁾ Див. № 2.

сільською українською мовою без усяких книжних слів, тільки с примішкою чималої кількості текстів с Святиого Пісьма на церковно-славянські мові, як звичайно поводить ся в проповідях ¹⁾. В великий піст в лаврі, як усім відомо, говіє багацько прочан селян, і певно с тієї причини Моргулець вважав за потрібне приспособлять ся до мови спасеників, щоб вони добре втямили ті «казання». З цього факта можна пересвідчить ся в тому, що тогочасні пастирі церкві не зовсім нехтували народньою мовою, коли обертались з нею до народа з церковної кафедри, але все таки вважали на неї, як на просту мову, котрою в церкві можна балакати тільки с простими селянками для їх напутіння, але не с панами, для котрих говорились «казання» вищою книжною мішаниною, поміщені в перші половині книги. (В наш час на жаль і цього нема). Моргулець очевидячки вже одрізняв мову вищу од мови простої, сільської, і користувався нею по-неволі, с причин педагогічних, що вже служить проявом (проявленієм) нехтування й кривди українські мові.

В паралелі з цією книжною мовою йшла письменська мова в козацькій старшині, в козацьких актах, гетьманських універсалах, та тогочасних літописях. Козацтво само випило з народа, було в разуразньому (непрерпвномъ) йіднанні з народом і с тієї причини було прихильніше до народньої мови. Його письменство було не церковне, не духовне, а сьвітське і через це воно одхиялось од церковної книжної мови й білше приверталось до народньої. Деякі гетьманські універсали написані сливе чистою українською мовою, наприклад в Мазепи, в Юрія Хмельницького, а судові акти XVII в. недавно знайдані историком Ор. Ив. Ле-

¹⁾ Такі самі проповіді на сливе чисті українські мові недавно знайшли в одній сільській церкві в подольській губернії. Це проповіді о. Іосифа Вишневського, написані чистою народньою мовою с примішкою церковно-славян. текстів. Належать ся вони до 1820 року. Принаймні цей рік записаний в рукописі. Ці проповіді передані міні Львом Степановичем Маціевичем, бувшим вчителем кишиневської д. семинарії. Я передав рукопис в Чернигов, в музей Вас. В. Тарновського. По народній мові вони схожі на відомі проповіді Гречулевича. Їх варто надрукувати. Копія з їх єсть в мене вдома.

віцьким в Полтаві, написані навіть істино сільською мовою, хоч с примішкою форм і слів канцелярської, по теперішньому ніби галицької мови. Ці козацькі акти й літописі по народній мові можна поставити нарівні з галицькою сьогочасною вчепною мовою, а найбільше з мовою «Записок Товариства імени Шевченка». Козацьке сьвітське пісьменство менче кривдило народню мову але все таки не дійшло до принципа пісьменського поважання її й зумисного заведення її в книги.

Але в другі половині XVIII віку почався на Україні новий мовний напрямок. Пішов с півночі вплив Ломоносівщини. Відомий тогочасний філософ Григорій Сковорода (та й його сучасники) вже просто пехтував народньою мовою і скривдив її дорешти. Тоді вже на Україні потроху пішла мова Ломоносова, але ще не викоренилась дорешти й давня місцева книжна мова. Сковорода вмів говорити й сільською мовою. Він опинився, сказати б, на розпутьті, на перехресті мов на тодішній Україні. Деякі місця в його утворах написані чистою церковно-славянською мовою, деякі стародавньою духовною мішаниною. Д Житецький приведе одні вірші, написані, ніби випадком, російською мовою вже зовсім нашого часу. Тільки декотрі дрібні ліричні річі, як «Б'їду птичку уловили», «Тепер с козляти став цач бородатий» і т. д. написані українською народньою мовою та й то незовсім. Очевидячки він пехтував своєю народньою мовою, як і Ломоносов називав великоруську сільську народню мову «подлою». Недурно ж д. Пилип зве Сковородину мову «дивовижною, чудернацькою». Наш філософ був великий кривдник народньої мови.

Тільки в той час одні й єдині складачі різдвяних та великодних віршів та утворники козацьких дум не кривдили народньої мови, певно були с спудеїв козаків, котрі стояли близько до народа та завжди були в їднанні з ним. Вони мабуть були й нездатні й незугарні скривдити народню мову, бо позабували книжню академічну тодішню мову в час ворухливого розумного політичного рушення на Україні. Врівні з їх чистою українською мовою, з її народніми формами, мова судових полтавських актів XVII віку виходе ніби... галицькою.

Тільки в XIX віку, починаючи од Котляревського, наші письменники не робили кривди народній мові й шанували її, хоч наша інтелігенція згодом потім в ті часи вже потроху одверталась од неї, доки не скривдила її так, що вважала на неї, як на *музицьку*, котрою незвичайно (неприлично) і навіть сором говорити порядними людьми. За те ж письменники XIX віку усі дуже шанували народню мову, мали великий потяг до її виучування з уст народа, позаписували народні пісні й думи, як от Меліньський, Костомаров, Куліш, Номис. Чубинський й багатьох інших другорядних етнографів. Усе записувалось по селах і зараз пускалось в обертання в книжні мові.

В такі стосунки до народньої мови ставили себе письменники в XIX столітті. Але теперички в наш час несподівано пішов напрямок в ці справі, схожий з напрямком в XVII та в XVIII віках. Давнішу роль стародавньої київо-могилянської книжної мови, пересипаної силою польських слів, починає мати в нас на Україні галицька книжна мова, котра в своєму лексичному й синтаксичному складанні дуже аналогічна с стародавньою київською мовою, як її остача, додержана до наших часів в Галичині.

І знов почались нові кривди українські народні мові в наших сьогочасних часописях. Галицькі часописі натрусили в наші часописі безліч польських слів, та ще й додали три польські надіжі. Їх так рясно та густо в наших часописях, як в Лазаря Барановича або Транквільона й інших, де без усякої потреби трапляються, наприклад, такі польські слова: «Что есть малженство (супружество), что есть малжонок? (супруг). Зовсім так натпкано польських слів без ніякісінької потреби і в наших сьогочасних часописях. С часописної мови вже зовсім викинуто багато українських народних слів, як от: од, мині, міні, коло, навкругя, так-само, лиш, лишень, пак, окроми, опрічній (отдѣльный), нірізно і т. д. Безліч народніх прикметників, котрими наша мова найбагатіша в славянщині,—все те покинуто, і ніхто їх не вживає в часописях, як от: спохвату, сливе, халком, по́халком, похалцем, халки, обіруч, зато́го, заздалегі́д, згодом, папохвату, по́ланки, навпомацки, навидноті (в Слобожанщині тільки й трапилось—новидноці), воблягі, лягома, попліч, поруч, уявки (воочію,

наяву), посьтінь і т. д. Ці всі слова неначе померли с Старіцьким та Конисським. А причина в тім, що цих слів нема в галицьких книжках. Це все пішло тепер в одставку, неначе якась непотріб, як щось непотрібне й зайве, і зостається тільки в словарі д. Гріпченка. Натомісць скрізь суспіль пішли незрозумілі для публіки: також, позаяк, лише, майже і т. д.

Через сто років в наш час тепер в наших часописях почалося щось, схоже на те прямування, що панувало в письменстві колись в XVII та XVIII віках на Україні. Знов, в кого свідомо, в кого од петямучести, а загалом сказавши, в декотрих письменників од тенденції, почалося ніби нехтування народніми словами, котре панувало в ті давні часи XVII й XVIII віків. В наш час стала примітна байдужність до кмічення над народньою мовою, неприємне, неначе зумисне одхилення од неї, ламання й псування її. За якийсь десяток років, начитавшись галицьких часописів, наші письменники неначе вже й позабували деякі українські слова, занедбали їх, занехаяли, зовсім одбилися од народньої мови і неначе нехтують нею. Вийшло щось навіть пеймовірне. Невже ж таки за такий недовгий час можна позабувати народні простісінькі слова?

Очевидячки, що сюди примкнулась партійна тенденція, щоб доконешню завести в українському письменстві галицьку книжну, буцім то вже готовісіньку, виробляну мову, не вважаючи ні на що, ні на усяких читалників, ні на широку публіку, ні на марнування гроший на видання на Україні невиправляних по українській мові галицьких письменників. Це с певністю можна сказати не про тих нових, молодих письменників, котрі тільки що вперше почали писати в часописях українською мовою, а за тих, що вже давненько пишуть по—український..

Невже д. Єфремов за якихсь три або чотири роки зовсім забув українські слова: тихіше, хотів, міні, од, цей, ступіня, ступіні, вертався додому, і т. д., що в своєму утворі: «Однаково,—чи жив, чи загинув» вже пише по-галицький ці слова: тихше; хтів, мені, від сей, ступня, ступні, вертав додому? Невже д. Доманіцький, завжди жпвучи в селі, вже дорешти забув деякі народні українські слова: пей, оце, од, одйїзд, міні, робисся, і т. д. що в

свої недавнечко видані книжці для народу «Потребительні товариства» заміняє їх так-само галицькими: сей, отсе, від, мені, робяшся, на сій землі, багатійший (багатіший) і т. д. І скрізь в його книжці рябіє, аж в очі муляє той галицький *від*, ще й до його додано слово «біля, замість українського слова — *коло*? Невже д. Руссов вже навіки забув українські слова: таксамо, од, міні, тільки, встоювать, що вже в «Громадські Думці» заміняє їх галицькими словами: також, від, мені, лише (великорус,— лиш, україн.—тільки), обстоювати? Обидва добродії були колись вчителями. Невже вони позабували правило педагогії, що для народу треба писать книжки його сільською мовою з усіма її прикметами в формах, як от тепериньки пишуть популярні книжки приміром, пімчі, або й наші сусіди галичани?

І усе лихо скоїлось через тенденцію. Вони так яро промкнуті тенденцією заведення галицької книжної мови в українському письменстві, що для цієї справи ладні пожертвувать народньою мовою в популярних народніх книжках, аби тільки провести свої думки, свої заміри до самого споду,... в народніх книжках!! Про таких добродіїв ніяк неможна сказати, що вони роблять це діло незнавки та з нетямучости. Про це свідчить недавно видана в Петербурзі для народу «Читанка» Білоусенка (псевдонім).

В ці «Читанці» само по собі тенденціозно й зумисне вимкнуті всі вище згадані народні українські форми слів і умкнуті галицькі,—навіть в утворах тіх авторів, котрі вживали народні форми мови, це зовсім так, як зробляно і в народніх книжках, виданих і в Петербурзі «Благотворительнымъ Обществомъ», а в Києві видавництвом «Вік», пеначе вони змовились... А народ—само по собі мусітиме читать, коли нема чого читати, як він теперички сьліпає і над російськими газетами, ловлячи «пяте через десяте» тяму й зміст в прочитаному та читаючи полапки й наздогад.

Невже д. Леся Українка, що колись ще недавнечко писала чистою народньою мовою, вже забула її і перекручує як раз так, як д. Єфремов, в її оповіданні «Приязнь» (Київ. Старина, 1905 г., октябрь) українські слова на галицький лад: тихше, хтів, від, мені, до найвищого ступня (до найбілшої міри—

так треба б сказати по-українс. або до найвищого ступіня). Хіба ж це не кривда для української народної мови?

В цьому чималому оповіданні навіть неможливо виізнати чистої давнішої мови д. Лесі Українки. І це певно сталося через модню направу (настроєніє), в наш час опануваншу сливе усіх часописних молодих письменників. Я зуміє перелічу польські слова, напхані в це оповідання без ніякісної потреби замість українських: шпетно (погано, паскудно), преці (przecie, одначе), доправди (справді), захорує (запедукає, заслабне), забью (zabije, вбью), посаг (приданне: кажуть—була приданкою на весіллі), незграбно (зателенувато, хамулувато), по що (po co, на що), по-коївка (горнишна), мусять бути (musi być, повинно бути), сукенки (суконьки: в піснї сьпівають—«ще й суконька не пошита, ще й боденька не набита), зграбненько (чепурненько), для хоровитої Юзі (слабовитої), вабив (принажував, надив—«у мене припада—сама молода»), повішовація (поздоровління), до сальону (ще є польс. род. падіжем), грабянка (грапівна), вплив климату (польс. род. п.) й оточення, (й околиці, околичності) панупця (панночка), здатність до обсервації (до кмічення, навиглядання, наблюденія; кміта — паблюдатель), пани не розуміються в строях (не тямлять в убранні, в уборах), тихим кроком (ступінем; треба б сказати—тихою ходою, а про животин кажуть — тихою ступідю), встид (сором, стид), дорівняла (прирівняла), тримала (держала), примус (силування, присилування), паненка (панна), уроча (урочиста, пишна, торжественна), приймали нові повішування (поздоровління), на учту (на бенкет), Тереза *росточилась* (наче росточена одежа) в довгій нотації (напутінні), німка (німкення), вабив (принажував, надив, мавив), мешкає при мачусі (живе, має житло), лишилась (зосталась, це вже галацьке), сам потому (потім) вмер, а мачуха за другого віддалася, (за другого виїшла).

І це ще не вся польщизна, виловляна мною в цьому оповіданні. Певно д. Леся Українка пересьвідчена, що ці усі слова належаться до галицької мови, і через те на їх вважала, як на українсько-галицькі, і через те вони, буцім-то, мають повне право на заведення їх в українську книжну мову;—бо польські слова й фрази вона таки пише польськими буквами: «Ależ, kochana

Koczkosiu! і т. д. Часто в йій оповіданні трапляється ще й польське слово, підхоплює сливе усіма молодими письменниками: *яс-крава* сукня, (яркая, рѣзкая—яра сукня). В українській мові є відповідне слово—яра, ярий. Значаться воно й «*яркий, рѣзкий*», коли мова мовиться про кольори, і «*яростний*», лютий, коли мова мовиться про людину: «носіла яру руту над водою» (яркую по кольору). «Засьвічу я серед ночі воску ярого сьвічу». «Це чорт ярої баби!—так часом лаються на селах. Тут вже — ярої баби значитиметься—лютої (яростной) баби. Ще додамо, що в оповіданні Лесі Українки усі прикметники поставлені с польським закінченням на *e*, а не на *o*: властиве (властиво), власне (власно), звичайне (звичайно), а ннчі с польською приставкою на початку слів: замало, за-багато (дуже мало, надто багато). Само по собі, що для нашої публіки такі польські слова, як замало, замалий і т. д., не показують пайбільшої міри прикмет, а показують звичайну міру: мало, багато, малий.

Хіба ж це усе не такі достоту кривди для української народньої мови, які колись в передніші часи робили йі Лазарь Баранович, Трапквільон, Моргулець і т. д.

Само по собі, що в оповіданні Лесі Українки скрізь розкидані ще й сьогочасні кривди, котрих не робили київські давні вчені: замість українських слів скрізь стерчать галицькі: від, відїїзд, мені, робилися, якесь чудне—*відшепнула*, з-осібна, невтримливо, річенець (строк). відсоток, відробіток, просторо, набившиися жінки (попобивши жінку), навколо, помчала (покатала), отримала скромний титул пані гардеробної. Одним словом, це оповідання повно польщизни та галицизмів, ще й до того є слова, призведені Кулішем на зразець церковно-славянських слів: десница, шуйца—правиця, лівиця. Навіть місцевого, спеціально поліського в оповіданні дуже мало. Воно ледві примітне тільки в словах ви—те, ми—те, малейка, сімнайцятий рік. Од цього оповідання просто таки виинятково одгонить духом то польським, то галицьким і... найменше поліським. Такою достоту українсько-польською мовою балакають двірські слуги та челядинці при польських дідицьких дворах в сидецькій та гроднянській губернях та на волинському поліссі. Це я чув на свої вуха.

Опріч того в цьому оповіданні трапляються фрази й місьця, котрих і я не розумію, як, наприклад, оца фраза: «Для Юзі все служило за підручныкы до науки жыття,—перш усього вся власна особа Mademoiselle Lucie (вчительки), шпурована, глянсована, фрызована, уроча своєю парижською неподильністю штучного й натурального в найменшому (в найменшому) рухови й слови». Що значаться слова:—уроча, неподильністю—трудно навіть догадаться: *уроча* це певно вкорочене польське слово «урочіста», (торжественна). Принаймні так міні здається. Але що таке—«неподильністю»? Публіка не втяме й галицького слова «підручныкы» (школьні книжки, учебники). Чи не краще пак було б просто зоставить слово—учебники, взате на північ з давньої українсько-київської мови? Або й ця фраза: «він (панич) вабивъ (надив, принаджував, чарував), але вже не лякавъ Юзі». Хто втямить це польське слово—вабив (привлекаль,-притягував)?

Це оповідання по мові скпнулось на «Ходимо за Нимъ». Кониського, а ще білше на «Ніобею» д. Кобилянської, котру передніше треба б переложить на українську мову, а потім вже читать. Ці обидва утвори по мові нагадують недоладні галицькі переклади (невзящные переводы) повістів та оповіданнів, виданих, як додатки до галицької часописі «Діло», котрих нам читати-зовсім неможливо. Вже було оповіщено в часописях, що в Києві незабаром буде засновано «Товариство для перекладання чужомовних чужоземських авторів на українську мову». С того оповіщення я дізнавсь, що до тісі спілки належитьсь чимало письменників. Я радив би передніше од усього вдруге переложить на українську народню мову «Ходімо за Ним», потім і «Ніобею», як гарненьке оповідання. Нові спілці треба б поставити собі за безпремінну повинність перше за все поцідуравлять по мові по-український утвори галицьких кращих письменників: д. Стефаника, Франка, Кобилянської і т. д. для українського видання в нас на Україні. Це повинно быть першим завданням нової, Спілки, бо инакше широка публіка не читатиме цих галицьких утворів, а це було б шкода. Я задалегідь вже вгадую й гадаю, що переклади с французької, або з німецької мови на українську будуть схожі по мові на «Приязнь», «Ніобею», «Хидімо за Ним»,

або, що гірше од усього, на страшні переклади по мові в додатках до галицького «Діла». Мене вже заздалегідь бере óстрах (опасеніє), що ті переклади дуже пошкодять українському письменству а то, надісь, і занাপастять українську пісьменську справу... Поки що, петреба завчасу навіть витикаться с такими перекладами, та ще коли в перекладчиків не буде здатности й хисту до цього діла. Цю справу доконешне треба одкласти надалі: ще не час. З оповістки видно, що д. Леся Українка теж записана між спілниками нового товариства. Леся Українка повинна почать с переклада свого оповідання «Приязнь» на українську чисту мову, котрою вона писала ще недавнечко, або принаймні обчистять його од польських слів та ясніше написати декотрі фрази, в котрих ніхто не постереже тими в словах.

Як д. Леся Українка в такий недовгий час встигла переродить свою українську мову на польсько-галицьку, цього я ні на який спосіб не зможу постерегти. Це в неї трапилось може через те, що жінки загалом білше прийнятливі на вдачу (воспрімчивы), білше перейнятливі, ніж чоловіки. Але... тут я бачу уявки тенденцію й постерегаю змову заздалегідню. Невже д. Василь Доманіцький та д. Д. Дорошенко за якийсь там недовгий час встигли забуть рідну мову і видали свої книжки для українського народа (видані «Петербург». Благот. Общ. 1906 р.) галицькою мовою з усіма її формами: від, сей, відкрито Америку (знайдяно Америку; знахід Америки), сі, ранійше. також, (таксамо, окрема річ (опрічня), виднійше, зупнились (спинились), трохи лісу (Д. Дорош. «На громад. роботі») (—do liásu!) та ще й до того— з російськими словами: «сю льготу (по українс. цю вільготу, полегкість), член (очевидячки д. Доманіцький хоче сказать-спільник товариських крампиць), обчот (облік, обліч), грамотний (пісьменний), потребляти—(споживать, потребитель—споживач), потребительські товариства (споживаючі, споживальні товариства)? Д. Доманіцькій завжди пробуває на селі, і, здається, міг би прислухаться, як говоре народ. які форми його мови, та й писать не галицькі—від, сей ранійше, отсе, член, сю, а українські—од, цей, раніше, оце, спілник, цю. Коли автори забули українську мову, то їм доконче треба довчить її, а коли вони зумисне

проводять свої галицькі тенденції через книжки для народа, то вони ні про яку педагогію не дбають, а народові й українські народні мови роблять велику шкоду й кривду. Я радив би їм йти слідком за німецькими педагогами, або хоч за Моргульцем, за його книгою «Сѣмя слова Божія», видану в другі половині XVIII віку в Почаєвському монастирі, в котрі «Казання на великий піст» зміщені окрім од казаннів для папів і видані чистою народною мовою, багато чистішою, ніж в д. Доманіцького та д. Дорошенка. Я радив би тім, що пишуть книжки для народа принаймні одрізнять свої писання по мові для папів од своїх писаннів, виданих виїняткову для селян, для народа, коли вже їх опанувала така мапія до галицької мови, та робить так, як робив преподобний о. Моргулець ще в XVIII столітті, щоб не морочить селян і не кривдить живої української мови незгірше письменників XVIII віку. Оттакі книжки для народа, написані ламаною недоладною мовою, як «Ходімо за Ним» і згадані вище,—все одно будуть такі ж темні, неясні для народа, як і писані хоч би й простенькою російською мовою. І справді: що швидче зрозуміють селяни? чи як написать по-російський: «открыто новый свѣтъ», чи, як написав д. Д. Дорошенко: *видкрыто* новый свить? Сказати по правди слово *открыто* селянин втямить швидче, ніж—*видкрыто*. бо воно ближче до українського слова — одкрыть. Я робив в Білі-Церкві усякі проби с такими книжками між старими селянами й між школярами. Через те то я не радив би таким тенденційним добродіям писати книжки для народа, зоставивши цю справу дотепнішим популяризаторам, як от д. Чикаленко, Немоловський, Волошиновський і т. д. До цього діла треба таксамо й здатности. й хвсту. Микаться в цю справу с своїм часописним жаргоном зовсім таки не личить... А «Благотворительное Общество», видаючи таким жаргоном книжки, не багацько зробить добродійности для українського народа, а навпаки. А може д. Дорошенко й інші складачі популярних книжок, виданих «Благотворительнымъ Обществомъ» стільки винні в каліченні своїх книжок... скільки винен я в каліченні мови моїх деяких книжок, навіть народніх, покалічених без моєї згоди відомим небіжчиком «Віком».

котрий понаставляв в повидаваних моїх книжках такої галицької старовини, як от приміром: сей, оповідання, пуцання, отсе, мені і т. д., або скільки я випен в такі калічі в моєму оповіданні, якої понаставляли міні в херсонському альманасі «Зь потоку життя», виданому під редакцією д. Чернявського? (Другий видавець д. Коцюбінський саме тоді був за ґраницею). І справді, в часописних статтях д. Дорошенка, скільки я памятаю, стояли народні форми декотрих слів, за виїнятком галицького страшного від та мені. Моя гадка може бути і правдива, бо... «Благотворительное Общество» починаючи од свого заснування, забулось за педагогію і зумисне викинувало українські форми слів, або перероблювало їх на галицькі навіть в тих авторів, котрі завжди вживали форми рідної народної мови... Це ж давня ганжа видавничої комісії того книжного «Бл. Общества». Про д. Доманіцького цього неможна сказати: в усіх його часописних статтях тенденційно проведенні усякові мовні форми ті, що вживаються в галицькому пісьменстві. Тепериньки він проводить їх і в популярних книжках, хоч кожному вчителеві личило б не забувати про педагогію, коли діло стосується до народної просьвіти.

Випадком трапилось так, що я, прочитавши „Приязнь“ Лесі Українки, зараз заходився читать повість д. Чернявського «Весняна повідь» в «Київські Стариці» (1906 р. 1-й 2 книж.) Міні чомусь здалось, що я вернувся з чужої якоїсь піби словінської, або словацької сторони додому, в рідний край і почув свою рідну мову. Повість цікава, сьогочасна, написано гарною пісьменською мовою. Стил ь доладний (изящний), легкий, плавкий, хоч подекуди ганжують мову (безобразять):—мені, модне—біля, та важке, теж модне—від ще в приставках, в словах, що виходять і важкі, й сьмішні: відсахнутись від його. (бік 178), з відповідним мапіфестом (бік 167), відбиваючись від Кудлая (бік 162), відлогий край (бік 306), відчалили від берега (бік 210), відштовхнув, відчиняючи... відсталістю від молоді. Відвідав, відвіт,—правда нігде не трапляються. Тільки тричі автор помилився й написав: одповів (бік 191), одштовхнув... годинник одбиває хвилини (виби-

нас хвилини). І тут, як і в часописах, народні форми пішли взапитат, і тільки випадком прихоплюються, ніби помилки, як от і в „Шершні“ і в „Громад. Думці“, і в „Рід. Краї“.

Але в другі частці своєї повісті, аж па-прикіпці автор певно згадав за свою тенденцію, вперше в нашому пісьменстві проводяному ним в альманасі «Зъ потоку життя», — цьому предтечі часописної псованої мови. І... посипались, мов с торби, слова буцім то галицькі, а справді польські, а за ними вкупі зателепуваті галицькі, а потім посинались ще й слова й фрази російські, хоч вони потроху трапляються і в перші частці повісті. Ось які там польські слова: перекопання (пшекопання, укр. пересвідчення), замислений (задуманий), на шляху постуцу (постемпъ). выраховував—(вилічував), не зваблыви (не принадливи, не припадпі). скута (скєвана) земля, струмки (потічки, течії), цілком (цалкіємъ—зовсім), ображаю васъ (зобижаю, кривджу). Андрыка забыто (неначе кілка... укр. вбито) винъ уныкавъ (одхилився, одмикував) од повинності, шалених людей (навіжених, навісних, скажених), яскраво (ярко, яро), не рахував (не лічив), крок за кроком (ступінь за ступінем), мусыть бути куплена (повинна быть), навколо (навкруги), притомність (свідомість, память). Окрім цих слів скрізь розкидані галицькі слова: настрій (народ. укр. на-права), перестереження (застережіння), окремі згуки (нарізні згуки), истнує (животіє). примушує (силує), загубила надію (втратила надію), препогане слово *рішуче* (паважливо, паважиться — рѣшиться), пасамперед (найперше, передпіше), видносны (стосун-ся), жадним (пїяким) способом, окремість (опрічність), окремих одниць (опрічніх), очевидно (очевидячки), дрибныци (дрібязки дрібнота), увесь потопъ въ думкахъ (потопув, це виходе — все-світній потоп). Окрім цього скрізь стоїть галицько-великоруське слово — скоро, та й скоро, неначе в нас і нема в мові слів — швидко, хутчі, мерщі! І скрізь натиканий польський род. і дат. надіж: в порту (в порті), до народу (це слово для народу наші вже внесли і в «Кієв. Отголоски жизни» в останніх номерах) біля столу (коло стола); навіть таке чудне як от: поїхав до городу Одессу (до города Одесса). Незабаром ще може почнуть

писать і «до місту Києву» поїхав! І скрізь стоїть галицько-польський род. пад. мн. ч. куций падіж: вражінъ (вражіннів), віруванъ, пориванъ, пореконанъ! і т. д. Автор тільки й зумів написати по пародньому одно слово: вони не бачять... проваливъ! (бік 84 «Київ Ст.» январь к. 1). Погана справа! нема що й казати!

Під кінець повісті намішано безліч російських слів, а то й фраз: загубила надію (втратила надію), обернулася въ слухъ (стала вся чуттямъ), карманы (кишені), лампа (лямпа), сылкуючись (силкуючись), жрутъ (жеруть), вынுவатого (винного), розоряють повітки (роскидають, руйнують), пишлы въ ростъ (погнались в гору), крипку (міцну), устрій (уклад), поблыжче, поришывъ (поставив), скоро, очевидно, пахалы (оралы), удобрышъ поле (вигноіш), на вільну лаву (на свободную скамью, укр. на порожню лаву), ронылы сльозы (лили сльози), скрылы газету (сховали), ящыкы (скриньки, шухляди), розплавленное оливо (ростопляне). не вынувать (невицень), нарождалось (народжувалось), мольба (благання), вызволення (вызвоління), чорну якъ смоль (чомъ же не сміль!), сім разів (сім раз, разів сім), ящыкывъ та куливъ (це не кулі соломи, а лантухи з борошном), похоже (схоже). чудесно (гарно, чудово); на ходулях (на либах), ходимъ-те, (йдімо, ходім). І при цьому сливе скрізь стоять галицько-російські форми йменнів прикметних: ганебнійший, дальнійший, самитнійший, сумнійший ганебнішний і т. д., що покинули навіть усі часописі, окрім хіба д. Руссова та д. Доманіцького, як книжників. І скрізь в автора російське (й чернігівське, стародавнє в Конисського) кожен, добер і т. д.) вкорочене ймення прикметне: потрібен, коженъ крокъ, нездатенъ¹⁾, непотрибенъ (непотрібний)! Хіба це по-український?

Три рази трапляється в повісті чудне слово: якийся анекдотъ, по якійся иронія, який-ся... ця форма слів, як і такі слова, як от приміром: до городу Одессу, 17 падолисту, жалють, ходють, сплють, котрі трапляються в мові на східні Слобожанщині, — це певно остача старої мови в селах, давно одірваних

¹⁾ В українській мові тільки є дві слова: *винен* і *ладен* з коротким кінцем.

од центра й закоцілілих там, як от французька мова XVI віку додержалась і досі в переселенців на острові Джерсеї. Письменникам нетреба б держатися старих форм, вже зміняних на Україні.

Певно автор писав кінець хапки і не доглядав гаразд своєї мови. Ці «потопи в думках» та «вільні лави» недалеко одскочили од Осипових «знатних флотів привержениковъ» та «любленій» 1798 року. Вольні бувають тільки люде, а не лави на Україні. Хіба це все не кривди українській мові! Хіба ж це не півечіння їй? Так не кривдив нашої мови навіть Сковорода в XVIII столітті, бо він вже вимкнув з неї усі польські слова, хоч хапав і вмикував вже слова російські, Ломоносівські. Невже д. Чернявський, котрий недавнечко писав чистою українською мовою, встиг так швидко їй забути? Хіба ж це не тенденція..

Колись кривдили українську мову старі письменники XVII та XVIII віків під впливом тодішньої й державної, й культурної мови польської та ще й церковно-славянської. Через свої неправдиві пересвідчення та тенденції д. Чернявський самохіть зганжував свою українську мову і збився доброхіть на якийсь галицько-польсько-російсько-український жаргон Лесі Українки та й усіх сьогочасних -часописців. Коли міні кажуть, що наші часописні письменники силкуються писати галицькою мовою, щоб вийшло як можна далі од російської мови, то д. Чернявський не досягнув і цього: бо одним кінцем він одхилився од російської, а другим кінцем несвідомо прихилився до неї так близько. що воно вийшло вже сливе по-російський в деяких фразах. І перекладать нетреба. Ще добре, що редакція, через свій погляд, позмінювала в повісті —сей, сю, отсе, па-це, цю, оце, бо автор принципіально давно покинув ці українські слова рідної мови і вживає галицькі. А то мова була б ще ближча до російської навіть с польськими кроками (читалняки подумают, що то крокви), усякими настріями, рішуче, біля й від. І цей важкий *від* і модне біля нічогісінько не помогли б.

А нарешті це все в автора, як і в Лесі Українки, і в часописях—вийшло піби латапо, сіро й рябо-рябо, як і в давні старі київські мові, XVII віку і в сьогочасні галицькі, та й наші часо-

писні, ще гірше й рябіше, ніж в книжні російські мові, котру Цивіп недурно зве «самою пестрою книжною» мовою між європейськими мовами. А хіба ж це гарно?

Я зумисне взяв на себе важке й нудне завдання передивитися всі дрібязки мови в повістях: «Приязнь» та «Весняна повідь», бо обидві повісті написані добре, а найбілше повість д. Черпнявського, котра після виправки мабуть матиме поспіх і читатиметься залюбки в широкі публіці, а може й і в народі. Ця повість гарна. Коли автор схоче видавати свої утвори чи опрічними томами, чи парізними одбитками, я радив би, щоб він повикидав показані мною нахапані чужі слова і позмінював їх на українські, щоб він счистив з неї оту модню падь (налётъ). Бо инакше широка публіка спротивиться і не схоче їй читати, як не хоче читати й часописів через їх чудернацьку рябу мішанину „гороху с капустою“. І передніше од усього обом авторам доконче треба повикидати отой чудний галицький від: відвідав, відвіт, сей, отсе, біля, бо це все на Україні просто таки чудне, силує людей читати полапки, наздогад, з напругою, а через це наші книжки не падають (ваблять) читалників, а тільки одхиляють їх од українського письменства.

Так то гірко скривдили українську мову часописні й не часописні письменники ХХ віку, як ніколи не кривдили їй письменники минулого віку, не вважаючи на розпочате одродіння України й визвольницьке рушення. А примічений мною проявок легкодумного одхиляння од народньої мови й навіть нехтування нею недоброхить наведе на дуже сумні думки, гадки та міркування... про долю нашої книжної мови й нашого письменства. В ХІХ столітті кривдила деспотично нашу книжну мову тільки бюрократія своїми заборонами, та цензура, а тепер кривдять їй вже по свої волі усякі письменники без відомого цензурного загалу: «не сміть отступать отъ общепринятого правописанія», як цензор колись писав до мене з «Главного управління по дѣламъ печати».

Книжники, грамматики та деякі падіжники, ці коставі жерці письменства, завжди були в усіх літературах. Отож вони зачу-

стили скрізь в письменстві правопис і саму книжню мову, бо не поновляли їй с плином віків, кили народня мова дуже мінялась і поновлялась. Було і в нас ціх псалтирників багацько. Не перевелись ці книжники й напастники мови і в наш час, окрім людей, вже сьвідомо тенденційних. Недурно ж Петро Одинець каже (Київ. Стар. 1906 г. іюль—авг.), що — питання про мову неможна доручать «государству и филологам». І ті й другі таки добре докладають рук до півечення та псування нашої народньої мови, так що направить їй, довести до цуття може згодом потім буде вже трудно, як писав до мене один кмітливий і тямущий в ціх справах вчений. Що стосується до книжньої мови, з усіх наших письменників найбільше підвернулись під галицький вплив добродії: Вороний, Федорченко, Хоткевич, Леся Українка, та Чернявський, загалом вкупі з редакцією «Шершня». Вони завзято скрізь видержують цю свою систему калічення української мови й навертання їй на галицький зразець. Добродії Русов і Доманицький вкупі з д. Чернявським вживають виїнятковно вони одні ще й оці галицькі важенні форми: чорнійший, систематичнійший, дрібнійше, милійше, побілійшав, мерщій, хутчій. і т. д. Ці форми вже покинули сливе усі часописі. Мабуть д. Руссов та д. Доманицький, як бувші вчителі, ще й досі не позабували дрібязкових правил російської граматики. Я жадаю, щоб вони швидче забули граматику, а найбільше порівнюючі міри (степені сравненія) йменнів прикметних. ¹⁾ Може аж в той час їх мова в книжках; виданих для парода, стане чисто народньою, а не перешлутаною якимсь трухлявим хамлом, так здорово заважаючим при читанні їх книжок.

¹⁾ Замість галицького терміна: ступні порівняючі (польс. stopni, російське—*степени*. це цер. славянське слово значиться по український — східці на сходах, по-росс. ступени на лѣстницѣ) чи не краще б вживать: порівнююча міра йменнів прикметних: звичайна, міра, порівнююча й найбільша міра: добрий, добріший, найдобріший. Слова: „въ высшей степени“ треба перекладать: — „до найбільшої міри“.

Окрім того треба ще додати, що в деяких українських письменників примітно якийсь чудний потяг до манерничання, до оригінальничання, схожого на кокетство, або на українське—пихання. Першим манерником в давні часи в українському письменстві був відомий Григорій Саввич Сковорода. Це була особистість трохи чудновата в усьому. Чернець та аскет на вдачу зроду, він одкинувся од чернецького клобука, звичайного для сучасних з ним вчених, бо був ліберальний, навіть пантеїст. За такі пантеїстичні погляди, як от, приміром: «все въ мірѣ, даже всякая старая дрянь, посить на себѣ слѣды Бога и вѣчности», харківське дворянство одняло од його вчительське місце в дворянські колегії. Він був чудний і в своєму мандрівному житті, скидався на тодішнього мандрованого дяка, або пройдисьвіта ченця, або непосидячого запорожця. Таксамо Сковорода був чудний і в мові своїх писаннів. Він стояв саме на розпутті тодішньої книжної мови на Україні. Передніша книжна мова вже була загарбана Ломоносовим, заведена в російське письменство й верталась на Україну вже в великоруських ярих кольорах; але й церковна мова ще не вивелась до решти. Не міг Сковорода забутись й одкаснутись і од рідної народньої української мови. Усі ці мовні течії Сковорода мішав до купи часом в дивовижних мовних композиціях, чудних, рябих і загалом темних. В його писаннях виявилась і його манерна, часом ніби кокетна чудновата вдача. Пипін зве його мову надзвичайно поганою й чудною. І справді,—місьцями часом трудно дійти до тьми, так вона закручена в словах.

Така ж сама манерність в мові примітна і в писаннях в Куліша, а найбільше в перекладі Св'ятого Письма та в «Богдані Хмельницькому», написаному на зразець мови «Козацьких Дум». Щоб не обважнювать своєї статті нудними вписами, ми одсилаємо шановних читалників до книжки д. Житецького «О переводахъ евангелія на малорус. языкъ. Пет. 1906 р.», де докладно сказано про манерність мови в Куліша та в Лободовського в їх перекладах С. Письма, як вони зумисне вибирали для переклада або старі, давні, або якісь чудні, провінційальні слова, і зумисне мшнали прості, кожному відомі: як от в біблій, Куліша є слово

«чамбул», це б то «отряд» війська, або пять «чоловіки», а не чоловіка, бо так кажуть в глухівському повіті, де зріс Куліш і т. д. Як историк, Куліш любив староття (древность) і любив стародавню мову. Через те в його мові примітний потяг до величності в мові, до церковних або староукраїнських форм в мові¹⁾. За ним слідком пішов в свої мові й д. Єфремов і патворив чогось дутого й риторичного. Дуже кидається ввічі така сама манерність і в Лесі Українки в її оповіданні «Приязнь» в массі польських та галицьких слів та в уживанні таких слів, як от: «лівниця лівницю держала, а правицею хлопець *хтів* піймати Дарку (Кіев. Ст. 1905, октябрь бік 63). Ця «лівниця й правиця», складяна Кулішем по формі ц.-славянських слів—десница и шуйца, а не по законах української мови, од чого такі слова й вийшли чудні, як і слово «днедавній» зложене з ц.-славянського «ветхій деньми». За манерність в оповіданні, д. Єфремова, вже вище згаданному мною, на зразець кулішевої мови, нема що й казати; таке воно чудне та повне усяких викрутасів. Та хіба ж це не кулішівська манерність в «Вольні Україні», коли авторі мняють вісім однозначніх, кожному відомих українських слів, і ставляють навіщось польське — шалений? або усі часописі замість слів — житло, квартира, живу на квартирі—ставляють польські слова—мешкання, мешкаю? Усі наші часописі просто такі ніби шикують усякими теперь модніми в їх галицькими та польськими слівцями, як усякі панни й пані чваняються французькими. Нате, мов, вам ось ще инче, модне, печуване, з закарлючками, а не звичайне й просте!

В галицьких письменників теж примітна манерність. Я давно чув за неї. В їх слова: цей, оця, оце мають ся за мужицькі, неварті того, щоб їх вживать в письменстві, а сей, ся, отсе

¹⁾ Небіжчик Куліш любив робить такий чудний розклад слів в мислі: „Пристапивши тоді Петр до него, рече: (еванг. од Матф. гл. 18, ст. 21) Головний предмет (подлеж.) він ставив в додаткових місцях, а не в головних; писав—*яко*, а не *як*, піійшли бо вони, а не—бо вони пішли.

вважаються за кращі й вищі, бо... вони є в церковно-славянській мові... Вони наважились зовсім вимкнути не тільки с книжок, але й з звичайної розмови латинські слова—помер, перепомерувати, і скрізь заміняють їх словами—число, перечислити і т. д. Так в новому галицькому виданні моїх «Хмар» 1904 р. вставили міні ось яку чудасію: Масюк з зятем та дочкою, та з Лежерією Високою зайняли в гостиниці *трое чисел* підряд... Папія Висока забрала на́ніч *в число* упряж і мішок з оброком. Вона була ладна завести *в число й коні*, щоб часом злодії не покрали їх вночі». Хіба ж це не манерничання? Числа є тільки в арифметиці та в лічінні (счисленні), а в гостиницях по всі Європі кімнати звуть померами, бо й справді треба ж їх назвати якимсь назвищем, окрімим ол арифметичних чисел. Така манерність просто таки сьмішна. Я вже не кажу про народні слова, котрі в галичан маються за «приличні й неприличні», а найбільше в центральних піесах...

Уся ця манерність, усе це письменське кокетування та пишання трохи скинулось на сьогочасні декадентські письменські викрутаси в європейських літературах, так вдатно осьміяні Макс Нордау в його книжці: «Виродіння», але в нас манерність своя, доморосла, бо давня. Вона має свого праотця по мові, Григорія Саввича Сковороду. Ще Сковорода любив закручувати словами думку так, що до неї ніяк не добратись,—так воно темно сказано. Хіба ж пак «Ходімо за Ним, або «Однаково—чи жпв, чи загинув» не одгонить сковородинством? Невже це сковородинство єсть проявок (проявлення) нашої національної, якоїсь опричної вдачі?.. Не казавши лихого слова, треба признатись, що теперипки загальне в Росії визвольницьке¹⁾ р'шення одгукнулось в українському часописному письменстві «визвольніням» часописних письменників од рідної народної української мови. Ви-

¹⁾ Кажуть же в нас: пієсні невольницькі: оттак треба вживати і слово—визвольницьке. Замість галицького слова—вітчина, краще писати давнє українське старе слово—отчизна (як от — дідизна, материзна, дівизна).

падок чудний, дивовижний. Побічних причин скупилось тут чимало, але... доволі їх замикається (заключається) і в самі сутності національної української вдачі.

Пробуваючи влітку в Білі-Церкві, побувавши в околицьніх селах, я при всякій нагоді скрізь роспитував в просвічених людей, в батюшок, в панків, в місцевих гімназистів та гімназісток, чи вони пак читали українські часописи? чи вони припали їм до внодоби? Я дізнався, що багатьом доводилось їх читать. Деякі сільські інтелігенти навіть виписали декотрі часописи: дехто має «Громадську Думку», дехто виписує «Світову Зірницю»; дехто випадком траплялось читать «Рідний Край», і «Вольну Україну», й «Громадську Думку» й «Нову Громаду». Багатьом міщанам та селянам я сам давав читать привезені зумисне деякі часописи, щоб пересвідчитися, яке вражіння вони матимуть на селяків.

Деякі батюшки, вчителі та вчительки й писарі, зробивши складку гуртом, виписали й «Хлібороба», й «Громадську Думку», й «Світову Зірницю», щоб самим перечитати, а потім одать пісьменним селянам. Одна добродійка (Любов. . В. Савур—С...) с сквирського повіта казала міні, що їх гурток в селі виписав «Громадську Думку». Гурток той мало що розібрав в газеті. Оддав він часопись одному пісьмакові в селі. Той чоловік сьлінав-сьліпав, приніс часопись до д. Савур—С.. та й каже: і що це за газета? Написано нібі то й по нашому, але я читав, читав і пічогісінько не второпав і не розібрав.

Гімназисти й бувші гімназисткі панни, усі ці селяки такі, що насправді знають українську сільську мову й розмовляють так, як самі селяни, казали, що ці усі часописи й журнали написані якоюсь чудною мовою, ніби пополовинні с польською; в їх дуже багато слів або чудних, або польських; деякі українські слова поставляні там, де їх не треба б було ставити. Як часом прочитаєш будні-яке місце, то або нічого не розбереш, або виходе щось неясне, темне, щось виходе навіть ніби нави-

воріт... так що й думки часом гаразд ніяк не вхопиш, скільки не салкуєся їй вловить. А це певно через такі слова, як—мусить бути. Селяни й міщани кажуть те ж таки саме: написано ніби й по нашому, але ми розбіраємо тільки те, що написано в «Хліборобі» та в «Світові Зірниці».

Одним словом, я чув думки та гадки усякових читалників, дуже не прияючі для часописної мови... Це залежаться од того, що одним одна «Світова Зірниця» пишеться истинно сільською, народньою мовою, хоч потроху й місцевою подольською. Трохи шкодить подольське—від, відвідати, відступити, для херсонських та київських селян чудне. «Світова Зірниця» має 1560 виписувачів в подол., а найбільше в херсонські та київські губернях поміж селянами¹⁾.

Оттак треба б було писати й видавати инчі часописи та журнали. Видавцям доконешне треба було писати такою чистою сільською мовою, якою писали Куліш, Стороженко, Квітка та Марко-Вовчок, або Ганна Барвінок, і в таку мову тільки подєкуди вряйгоди вставлять пові вищі слова, і вже ні яким способом не польські, або й галицькі провінціяльні, незрозумілі й навіть чудні для нашого народа, як от: завдяки, віч-у-віч, прєцінь, цілком, також (так-само), російське переимачене—лише і т. д., котрих повно скрізь в часописах.

Одповідніх або й однозначних з ціми українських слів не треба було викидати з часописів, бо їх зрозуміли б навіть баби й діти, а не тільки нани, панни та гімназисти. Усе це помилки й хиби, та ще й шкодливі, а може й неоправні.

Я й не дивуюсь, що ці читалники читають часописи й часом ні на який спосіб не схоплять тями в читаному. Міні самому доводилось часом подвічі й потричі перечитувати деякі місяця в часописах, щоб виїмати й зрозуміти саму сутність в

1) Треба сказати, що селяни читають і в „Світові Зірниці“ наздогад такі дієслови, як от—відсік, відбув, відвідав і т. д., а декотрі й не розуміють їх. Я радив би д. Волошиновському писати усі ці слова з прийменником—од, а не від.

фразі. Передніше я вже вияснив, що польське слово — «мусить бути» (*musi być*), таке сподобне нашим часописним письменникам, перевернуло навиворіт весь зміст і перекинуло догори ногами всю тяму в «Оповідці» радикальної полтавської партії, що була прислана, як додаток до «Рідного краю». А таких слів, повертаючих навпаки, або кудись набік тяму фрази, або й цілого місьця, по часописах розкидано таки густенько, як оть польське слово — «примус», піби то присилювання, або силювання. А воно по напії мові значиться не силювання, а щось ні се ні те, наче б то «вынужденіє» або вимагання. Леся Українка пише так: «Чому ж Ярпна не чергується зь (сь) тобою?—*наставала* Юзя... *проникаючись* інтересами своєю приятельки (К. Стар. Прязнь, бік 38). Як українець втямить оню фразу? Що то значиться—*наставала* Юзя? Кажуть: настає новий місяць, молодик, настала третя квартира місяця, настала весна і т. д. Але ж Юзя не місяць і не весна, що їй треба було *наставать*. Слова — *проникаючись*, нема в народній мові, і воно має значіння не те, що російське — «проникнутый, проникать». Є українські слова: *ви-никать, зникать* (возникать, исчезнуть). Кажуть: води в Росії по-білшало; каміння серед Росії зникло; вода вже спадає, бо каміння з води вже *ви-никає*. Хто настояще знає сільську мову, той не-самохіть подумає, що Юзя або зникла, або десь *никає*, блукає. і, *никаючи*, це говорить. Замість того, щоб сказати: Юзя стояла на своєму, *встаювала*, хотіла поставити на своєму, написано; «Юзя *наставала*» та ще й *проникаючись* (це певно — *промикуючись* інтересами). Хіба ж це не збиває с наптелику читальників?

Або от в часописах скрізь вживають галицькі слова: *лише*, (це те, що великорус. — *лишь*, а не українське — *лишень*) і *усунути*. В «Вільній Україні» читаємо: „Р. С.-Д. Р. П. партія *лише* тепер також стала партією мас пролетарських... факть, котрого неможа *усунути*... („Вільн. Укр.“ стаття М. Ч.). Кожний українець, котрий гаразд знає українську народню мову, само по собі, подумає, що оте *лише* це й єсть українське вкорочене — *лишень* (дай *лишень*, повеликоруському — дай-ка!), а слово *усунути* те саме, що й *всунуть*, бо кажуть же в нас: треба *всу-*

нуть в торбу, або треба усунуть в торбу: увійшовъ у хату, ввійшов у хату, бо букви *в* та *у* тутечки одпозначні і заміняють одна одну, вважаючи на те, чи вони стоять перед повпозгучною, чи півзгучною буквою. В перекладі по-російському написана думка буде так розуміться читалниками: «партіи-ка теперь також (хто його зна, що воно таке) стала... фактъ, котораго нельзя вдвинуть куда то, навязать. По написаному в автора М. Ч. галицькою мовою наш читалник подумає, що той факт треба *всунуть*, але автор М. Ч. хоче сказати, що той факт треба *одсунуть*, одкинуть, бо по галицькій мові—*усунути* це те саме, що в нас: *одсунуть*. От і розбірайте, люди добрі, таку плутанину в фразі, де через галицькі слова виходе щось супротиленне тому, що автор каже. Це просто таки виходе якесь *язичіє*, а не українська мова. І чом би пак авторові М. Ч. замість галицького слова — усунути та написати українське—одсунуть! Тоді б кожне втямило, що с тим фактом робить, куди треба його совать: чи всунуть, чи одсунуть. Невже автор забув українське слово—одсунуть? Я певний в тім, що хоч би автор і знав українське слово — одсунуть, то він безпримінно перекрутив би його таки на галицьке—відсунути. Од таких то слів і залежить те лихо, що читалники жаліються на *неясність* в часописній мові. А скільки то по часописах роскидано цього галицького добра! Це слово й справді треба б всунуть в торбу вкупі с словами — обстоювать, примус, мусить бути, настрій (направа), зусилля, примушений, з усіма кроками, шаленими, ошукавцями, термінами, теками і с псевдоукраїнською грамматику Залозного,—завязати це добре мотузкою та й закинути туди, де й людський голос не заходе, як нашіптують знахурки.

В останній час в «Громадські Думці» пішла звичка вживати слова:—таким засобом, замість слів: таким способом, або — на такий спосіб. Ці слова таксамо затемнюють тяму фраз і збивають с пантелику читалників. Слово—засіб в пародній мові значиться—«средства къ обогащенію», заможності, або просто значиться: «состоятельность», заможок, заможність. На селах кажуть так: в мого батька був засіб більший, ніж у мене (васильк. повіт),

це б то: в мого батька «средствъ къ обогащенію» було більше, ніж у мене. Можна тепер уявити собі, яку каламутню та джумигу в читалника роблять такі думки: «таким засобом можна дійти до мети»... Це виходе так: такою «закиточностью», заможністю можна «достигнуть цѣли», замість: — на такий спосіб, або таким способом можна досягти до мети. І недиво, що отаке все, недоладу написане, заплутує й збиває читалника, і він мусить все догадуватися та міркувати, що замикається в фразі. Треба зауважити, що хто бере читати українські часописи, той, само по собі, вже прихильний до українського письменства, наспражє знає народню мову і розумітиме народні слова так, як і треба розуміти їх значіння.

Колиб вже хутчі випускали український словарь. Він дуже став би в пригоді часописним письменникам. Без словаря,—як без рук! і хиби за хибам та помилки недоброхиті все траплятимуться в наших письменників. А поки що, можна порадить молодчим письменникам, в стосунках до виправки мови, завжди обертатися до тих вчителів, до котрих оберталось і старше покоління українських письменників: до селян, поки що одних професорів української чистої мови, до котрих завжди обертаюся і я, блукаючи по ярмарках, і то до селян старих, досвіддних в ці справі, а найбільше до цікавих на язык бабів, бо молоді селяни не знають ще всіх слів в мові, а найбільше слів вищого значіння. А до того ще їм треба б завжди вчитуватися в народні піснці та збірники народніх казок.

Окрім перелічених мною с початку моєї статті польських слів, цих приплуд в мові, котрі доконешне треба вимкнути с письменської мови, в часописах трапляється чимало галицьких слів, таксамо затемнюючих тяму в фразах, як от: оголосить (оповістить), оголошення (оповіщення), охорона (захист), охороняти (захищати), обстоювать (встоювать за що), повідомлення (оповістка) і т. д. Перелічка цих слів в мої невеличкі праці зайняла б дуже багачко місяця. Треба додати, що буква й в падіжах йменнів прикметних та займенників та в словах: мерщі, хутчі, далі—таксамо заважає селянам та селюкам інтеллігентам, як вони міні

жалілись, бо цієї букви нема в пароді мові. Вони казали міні: в часописях написапо так, а ми читаємо инакше, по-своєму, ми-наємо те зайве книжне *й*. Цю букву доконче треба б викинути для полегкості читалникам, бо вона білше заважає, ніж *з*. Твердий знак німий, не вимовляється ніяк, а *й* не німий і намагається недоброхиті, щоб і його вимовляли.

Галицьке слово *від* та ще *й* в приставках, як от: відповів, відвідав, відсік і т. д. теж заважає при читанні, бо часом і міні треба спинитися, щоб догадатися, що то воно таке, та ще *й* в галицьких словах, як от: відшукав (в нас кажуть—вішукав), а не одшукав. Це в Галичині якийсь старий русизм:—«отыскалъ». Слова «біля, піля», що животіють тільки в под. губернії, на Україні ніхто не розуміє таки зовсім. Це таки добра припиначка та притичина для читалників. Народ і дієсловів з приставками—від не розуміє зовсім. І нащо воно всунуто нашими переймачами?

Опріч того в часописях трапляються часом чималі фрази з неологізмами, скупченими в такі скількості, що *й* справді трудно втямить, про що воно говориться. В «Приязні» Лесі Українки стоїть така фраза: «Все служило за підручника до науки життя (молоді панні Юзі): перш усього вся власна особа *mademoiselle* Lucie, шнурована, глянсована, фризвана, уроча своєю парижською неподилпистою, штучною *й* натуральною в найменшому (меншому) рухови *й* слови». Або знов: «Панич... вабив, але не лякав Юз» і т. д. Ці місьця зовсім неможна зрозуміть. Такі місьця трапляються і в «Ніобеї» д. Кобилянської. Такі достоту темні місьця трапляються купами в часописях. Недурно ж публіка каже, Ой що це за бублик? що ці всі часописі написані темно, неясно: читаєш і розбіраєш наздогад, як кажуть на селі: пiate через десяте. Що ж це за мова?

Оттака сама темрява панувала колись і в російському пісьменстві сто років назад. Такі достоту неясні, поплутані місьця трапляються в Осиповому перекладі «Алківіада». В свої промові до афінян Алківіад каже: «Я долженъ теперь защищаться мужественно: ибо что въ семь случаев касается до меня (це по-українському), то принадлежитъ (мабуть—относится) не меньше и во-

обще всѣмъ вамъ» (ч. 4, бік 15). «Ти Никій... страшишься на-
ружної війны, а не трепещешь того, что будетъ». «Никій со-
бралъ всю остроту своего разума... Альквіадъ... подавляєть одну
пружину (в шлемѣ), и шлемъ, раздвоися съ верху, *преображается*
большимъ *кубокомъ*» (бік 39). «Алквіадъ сидѣлъ на кормѣ... его
приверженики были на палубѣ... Примѣтно было изъ (по) пы-
лающаго въ глазахъ его пламени и изъ *живности* его движеній.
что онъ восхищался моремъ (ч. 4, бік 61). Тимандра, Алквіа-
дова коханка, каже до його: «Сициліанская красавица въ состо-
яніи отнять у меня сего непостоянника... Покажи, Алквіадъ, въ
явственномъ видѣ *прехожденіе* твое изъ Афинянина съ *Спар-
танца!*» Можна тільки наздогад думать, що вона хоче сказати:
покажи ясно своє переродіння, переробління з афинянина на спар-
танця, а не втікання од афинян до спартанців. «Однакожъ не
происходило никаких несогласій (після того як Лікурґ завів
жорстокі закони), і народ *подвергался* съ покорностію *законамъ*
(бік 93, ч. 4); цеб то корився законам, чи що.

Якраз така темрява та неясність часом трапляється і в на-
ших часописних письменників од показаних мною причин. Ще
треба зауважити, що Осипов ставить при всіх формах дієсловів
не *съ*, а *ся*: обнаруживалось, собравшися, заклипалися, разстав-
шися, а не-обнаруживалось, собравшись і т. д. Це *ся* скрізь в
дієсловах писав і Карамзін. По-народньому змінили цю форму
Грибоедов та Пушкін. В нас цього *ся* не на своєму місці не
вживав ні Куліш, ні Шевченко, та й ніхто. Вони писали, як го-
воре народ. Тільки галичани писали подавньому, по-славянському:
трапилося, бачучися, зустрівшись (стрівшись), роставшися, роби-
лися, зачинилися (зачинились). А в наш час наші письменники,
йдучи несьвідомо за галичанами, повертають назад на сотню ро-
ків, поминувши й Куліша й Шевченка. І це чудно, щоб не ска-
зати більше.

Осипов, як і Карамзін, скрізь пише: сей, сія, сію (а не
этотъ); на кінці йменнів прикметних Осипов ставе не *ый, ій*, а *ой*:
онъ былъ спокойной: доброй человекъ, примѣтной і т. д. В наш
час в часописях кидають народні слова: цей, оце, на оці, на чу-

жі сторони, міні, і повертають, після Шевченка, знов назад, в старовину; бо пишуть: сей, ся, отсе, мені і т. д. Потягли наші далеченько назад, все далі та далі од народньої мови... і це не знезнавки та з петямучести, а тендейційно...

Ще треба зауважить, що в «Вольні Україні» пишуть по-галицький такі слова, як от, приміром: клясса (класъ), фльо́т, пляп, пляномірність, і т. д., а ще згодом потім може й писатимуть по галицькому: Ате́нн, Теби́, Пітагор, клю́мби, клю́б (клуб) і т. д. Ці усякові фльо́ти, кля́сси, пля́ни будуть для всіх такі сьмішні, як в наш час сьмішні для нас в Осипова: «знатные флоты Афиня́н (значительные), бо́льшія во́йськи (войска), сѣ́мяна, вре́мяна, павмяповаль, сумѣ́вался, жесточае. уновательно, лю́бленіе і т. д. Осипов не вмів склопять деяких слів, як у нас не вміють змінати по падіжах: оповіда́ння, оповіда́ннів, весі́ллів, в житті́, в столі́тті, на Поді́ллі (на Поді́ллю), прова́ллів, полі́в і т. д. Недиво буде, коли од таких штучок наші часописи почнуть хлять та чевріть, а потім охлянуть, а може й до решти захлянуть та зачучверіють; педурно ж вони вмірають одна по одні.

В наш час, це б то починаючи з виданнів усяких часописів та журналів, почався якийсь макароничний період пісьменської мови, а не тільки часописної. Чи довго цей період продовжиться, цього напевно неможна вгадати. Таке збочення з нормальної, простої стежки, таке одхилення набік траплялось і в инчих літературах, як от, приміром, в сербські та в польські. Сербська література на сербські народні мові, а найбільше сербська поезія почалась і розвилась ще од XVI в. в Дубровникові, де сьнівав свої пісні й писав поеми геніяльний Гундулич, а потім пере́года його син і унук. Діа́чі цієї школи звичайно вчили́сь в недале́кі Вене́ції то́ді, як в Іта́лії розпо́чалась європе́йська «епо́ха одро́діння». Під впли́вом іта́ліянських канцо́нет та со́нетів Петро́ркі й Бока́ччіо пи́шно розцві́лась сербська народня поезія ви́инятково в ці дубровницькі шко́лі. Але зго́дом поті́м, с початку XVII ві́ку в Сербі́ю пі́шла с Ки́йва ви́робля́на ви́ща кни́жня мо́ва, як пі́шла во́па чере́з Ломоно́сова і в Петро́бург. Сербі́ пере́йняли си́лу ки́ївських ви́щих слів і внесе́ли їх в своє́ пи́сьменство. Кни́жня,

письменська сербська мова пішла в антинародному напрямкові, так що Гундуличова народня „мужицька“ мова стала несподобна вченим сербам. І вони перекладали його поезії з народньої мови на тогочасну модню книжню мову. Аж потім згодом, при дальшому розвитку письменства, серби якось таки схаменулись і потім перегодя занехаяли таку переробку гундуличової народньої мови на «панський» книжний лад. Було ще таке чудне прямування і в польському письменстві.

Після Яна Кохановського та Рея (XVI в.), котрі писали польською мовою, в тодішні Польщі вже були перестали писати латинською мовою, і всі письменники почали писати польською. Але од початку XVII віку польським правленством були запрошені єзуїти для боротьби з виникшим тоді в Польщі соціпіянством та з диссидентами. Єзуїти, як заходжі люде, знов завели латинщину в письменстві. Але згодом, як латинщина почала потроху занепадати, знов почали вертатися до польської мови, тільки писали вже польською мовою подекуди в перемішку з латинською. Цей період зветься періодом макароничної мови. Щось схоже на макароничну мову заводитьсь тепер і в нашому часописному, та й не тільки в одному часописному письменстві. Я, само по собі жадаю, щоб це прямування як мога швидче зникло. І в сербів, і в поляків в той давній час просто таки була пішла така поведенія на мову, як оце тепер в нас.

В наш час виїняткового політичного рушення, молодим з радикально-демократичної партії доконешне треба б заходитись коло заснування в кожній губернії усякових часописів та журнальчиків для народа, і політичних, і хліборобських, і лікарських, або й газеток загального змісту, як от д. Волошиновський завів на Подолі часопис «Світову Зірницю». Коли в народа є запит (спрось) на політичні часописи, то доконче треба, не гаячись, вдовольняти такий запит. Покористувавшись вольнішою цензурою, наші молоді письменники з радикально-демократичної партії повинні були й почати з цього. І видавати такі часописи треба чистою народньою сільською мовою і правописом простим .. старою кулішівкою, с приставкою до початкового мягкого і букви й: йіж, йії, а не мудрою желехівкою з массою точек, с «київськи-

мп» вигаданими апострофами, з ціми умовними непотрібними значеннями, котрих ніхто на селі й не розбере.

Коли наші часописні та й деякі не часописні письменники пишуть макароничною мішаниною, то, само по собі, їм здається, що їх мова гарна, і може навіть взорцева. Вони певно гадають, що така мова здаватиметься гарною й доладною й для широкої публіки, коли йдуть в публіку з своїми писаннями протівном та проломом, не приспособляються ні до неї в мові, ні до парода. Але вони дуже помилились. Щоб показати, яка гарна їх мова і для парода, і для публіки, я спробую дати в ярих кольорах підхожий зразець не на галицькі, а на треті українські говірці, на відомі поліські, на півничному краєчку України, межуючому з Білоруссією, приміром, над Прип'яттю, коло Чорнобіля радомисльського повіта. А щоб в ярому кольорі показати, яким чудним здається на Україні старе слово *мені*, я зміню займенник *міні* на поліське *мінс*, ще й накидаю польських словець.

Раз якось влітку в одному селі, недалечко од Чорнобіля, ще не старий чоловік Петро Макогун вранці порався в дворі, а потім, мабуть втомившись, сів на старому пеньку. Його жінка Вувдя бігцем бігла од панських пуль.

— Вувде! гукнув Макогун: де це ти була! Одкуль біжиш, аж засаналась?

— Одтуль біжу, де коні пасуться. Наш гнідий кунь пабіг до панських пуль. Вош (віп) подлив утьок та й ускочив в панське жито. Був би в займані за винас, якби я не угледіла. Не стульки того винасу, скульки клопоту набрались би. Ти не дивися за куньми, а міне однуї клопоти. Скоро (як тільки) вгледіла, та так і помчалась (покатала) до пуль та якось і перейняла.

— Добре зробила, а то був би міне вудвіт перед паном за коня. Той панський сторож часом наче спуд землі вискочить.

— Вудвіт ще не біда, коли гроші йость. А їх то й нема: не спуд землі ж їх викопаш. Треба везти вугілля в Чорнобиль на продаж.

— Чи вугалля ж вже випалилось? Як вже, то й вези. А то сев сабі на пень, тай седиш. Та стережися в місті опуканців. А то ще й тебе преці ошукають (шідлурять), як недавно ошукали Мירוпа Вудода. А міне буде шкода грошей. Грошей треба: чогось наш сірив вул шкандибає. А ти все седиш і кроку не зробиш, а вон шкандибає.

— Як то й кроку не зробиш? Кроки за кроками! все хожу коло роботи. Гроші все потрібні. Хто ж їх не прагне! Хіба ж ти, Вувде, не прагнеш грошей.

— Ти-то мабуть недуже прагнеш, бо тебе все вабить отой пеньок. Але ти преці майже (сливе) ніколи добре не тримаєш їх в руках. Дай преці міне гроші до рук! вудновіла Вувдя ¹⁾.

Чи гарно? От така ж достота гарна для публіки часописна мішанина. Міні й недивно, що ця мова роспудила читалинків, і широка публіка одкаснулась од неї. Сказати по правді, одкаснувся таксамо од неї й я. Читать написане згапжованою часописною мовою важко й непрнемно, як важко читати усе, що написано якоюсь мішаниною, або будлі-яким допотопним провинціяльним жаргоном, як от, приміром, невимовно важко до нудьги читати галицькі оповіданнячка, написані карпатською гуцульською мовою. Їх можна перечитувать тільки тим етнографам кмітам, що кмітять за народніми усяковими говірками та підмовами й записують народні пісьні та казки.

А скільки слали в редакції листів, що часописної мови не можна розібрати? Скільки їм говорять за це! Але це нічого не помагає. Як скажеш кому з часописних письменників, що публіка ремствує на мову в часописях, як дуже чудну, незрозумілу, то кожне каже: та то не публіка! то так думає якихсь там дві або три душі, та й то якихсь неприхильних до українського письмен-

¹⁾ Чи можна було б назвати «русскою» книжню росс. мову, якби змінили початкове о на исковське у оттак: унъ утошоль далеко уть села—ще й всунули туди три польські надіжі?

ства, або й ворожих. Яка самонадійність! Яка віра в свою нехитність! С таким помилним пересвідченням, с такою тенденцією можна і справді запасти українське письменство, зде-скредитовати його до решти в широкі публіці, коли й деякі націоналі й прихильники не можуть читати цієї неясної, часом незрозумілої мішанини, і часом просто сьмішної.

Врешті всього мушу признатися, що сьогочасна часописна й нечасописна письменська мова на Україні наводить на мене сумні й навіть сумні думки. В часописних, та й загалом і в старших і в молодчих письменників примітна велика здатність до механічного переймання, якась пасивність, недостача самостійності в ці справі навіть в тих, котрі промкнулись ліберальними й навіть радикальними поглядами. На цей раз треба винуватити тільки самих себе і більше нікого. Ми знаємо, що невеличкий гурток молодчих радикалів письменників, згодившись з небагатьма галицькими письменниками з радикальної партії, партійно поставили завести і в українському письменстві буцім—то вже виробляну, готовісіньку галицьку книжню мову, само по собі, з її правописом і з її деякими формами: від, сей, отсе і. т. д. Решта молодих і недуже молодих письменників пішла слідком за ними без усякої критики, навіть без розсудливости, без міркування, необачно, неоглядно, забувши, що письменство — не політика... Йдуть вони всі в ці справі завзято, проломом та протівпом, з українською упертістю, не вважаючи на листи в редакції, повні досади, навіть гніву та лайки, не вважаючи на якусь буцім-то безглузду публіку, на котру навіть неварто і вважати. Деякі щиріші й одкритіші на вдачу признавались міні, що як почнуть вони писати, то с пера сами спадають і неначе аж дзюрком ллються якось несамохить ті деякі галицизми: від, сей, отсе, навколо, окремо, з-осібно, позаяк, майже, кроки і. т. д. А в розмові зомною аж сердяться, що в їх недоброхить зсизає з языка галицьке *від* (замість українського *од*), котре й їм самим не припадає до вподоби. На наше лихо між письменниками багатько людей мало освічених, або й зовсім непросвічених. Ці вже йдуть, як вівиці за ватажком... за часописями.

Тільки добродії Шемет, проф. Кримський, Михновський, Немоловський, Грінченко та молодий поет Олекса Коваленко виявили більше самостійности в писаннях, хто в правописові, хто в мові, в її формах, і не пішли механічно, порабському за галицьким пісьменством. І тільки добродії Грінченко, Коцюбинський, проф. Кримський та Олекса Коваленко не вносять зумисне чи й незумисне в свою мову польських слів. Я радив би їм ще викинути й галицьке слово *від* та стародавнє *мені* змінити на *міні*, як в проф. Кримського, або на-міні задля чистоти української мови. Тоді їх мова була б недалеко од взорцевої. Часом ще десь в глушині, куди мабуть ще не заходили галицькі часописі, ще не зайшла пова пошесть, з'явиться якась книжечка, писана чистою українською мовою, без галицьких та польських слів та новомодних викрутасів, як от: *від*, *біля* і т. д. І тільки не сливе кожний письменник зостався самостійним в стилі та в змісті своїх поезій, повістей та оповідань. І в наш час сливе кожний письменник ще має свою самостійну фізіономію та вдачу і в поезіях, і в прозаїчних оповіданнях та повістях (окрім модних декадентів), котру мали й передніші наші письменники. Ще не загинула письменська самостійність та оригінальність, котра стала причиною, що Котляревський та Гоголь поклали новий засновок. міцний та певний, в двох літературах: українські та російські. Але... що стосується до мови, то мабуть ще од часів автора «Слова о полку Игореві», та «Повісті временних лѣтъ» Нестора наші українці були слабкі в ці справі, не дерзкі й... перейшливисті... Багацько в ці справі винне й наше історичне життя.

Чи думали пак, чи гадали часописні письменники та й инчі, що широка публіка не спротивиться оті галицькі старовинні й прихильно прийме її та й читатиме всмак? Мабуть була в їх така думка, на наш погляд дуже необачна й навіть небезпешна для нас. Але нетрудно було заздалегідь напроорокувати, що часописі, писані такою мовою та ще й потрушені таким безтямким значковим правописом, не матимуть посьпіху в широкої та й в неширокої публіки. І справді, декотрі часописі спинились зовсім

таки не є причини арештів, а самі внали і вмірають одна по одні недоброхіть, бо... Їх не змогла читать публіка.

А шкоди, і може непоправної шкоди для української літератури наші часописи наробили чимало. Часописи нашкодили тим, що обездовірили українське пісьменство в публіки, дискредитували його в суспільстві, одбили навіть прихильних до українського пісьменства людей, зробили його навіть трохи сьмішним, давши привід до сьмішків та глуму, як було колись передніше в сімдесятих роках... а в прихильників до українського пісьменства викликали ремствування й нарікання. Тепер після цього всього вже небезпешно й витикатися кому-небудь з виданням нової газети або журналу: така недобра слава про їх, така неспріяюча їм напруга (настроєніє) пішла в суспільстві. Посьміха ще можна сподіватися в народніх массах. Але як непомірковані видавці підсунуть і народові часописи с такою ж самою покаліченою, або галицькою незрозумілою та неясною мовою, та з усякими китайськими значками й ребусами, то, само по собі, й народ одкинеться од їх і не читатиме. Народ не буде читать полапки, по значках та апострофах і точках: селяни надто реалістичні і не звикли, та не зучились до ребусів. Низькоокі наші часописні редакторі та пісьменики певно не добачають цього, і... наробили може непоправної шкоди.

Оце недавно вийшла «Граматка» чи букварь для народніх школ д. Норця. Граматка гарна й педагогічна на зміст, написана народньою доладньою мовою, але вона зовсім не педагогічна через деякі форми мови й правопис, бо написана не давньою простою кулішівкою, а мудрою, напів етимологічною желехівкою. Міні казали, що якийсь студент переробив поставляний мною кулішів правопис на желехівський і понаставляв в граматці ось яких слів: їв, їли, їжа, їду, її, їх і т. д. Я вже згадував вище, що небіжчик Желехівський взяв це ї з двома точками з церковних книжок, назвавши його йотированим, мяким. Через це желехівське ї вийде в народніх (та й в не народніх) школах така

плутанина. Батюшки казатимуть хлопцям, щоб вони читали в молитвах і загалом в церковних книгах І (иже), як просте і: Іоаннъ, Іаковъ і т. д. а вчителі казатимуть, що в граматці те ж таки І з двома точками зверху треба читати инакше, вже як мяке і, як—йі. Батюшки казатимуть, щоб читали: Іоаннъ, Іаковъ, а по Норцеві граматці школярі збиватимуться, бо по неї треба читать: Йіоаннъ, Йіаковъ і т. д. Вийде спотичка між і церковним та українським—і все збиватиме дітей. Це гарна педагогія! Нічого казати. Гострі хлопчаків безпремінно спитають вчителя: чого ж це так, що в молитвах та сама буква І читається так, а в граматці вже инакше? Яку відповідь повинен дати вчитель? Хто вчив дітвору, той добре знає, що хлопці часом завдають такі питання, що... вчитель мусить тільки--одбріхуватися сьак-так. Коли дорослі люде казали міні, що вони все спохвату читають ті слова: Іду, Істи і т. д. иду, исти, а не йіду, йісти, а дітвора і потім читатиме таксамо. В граматці напсано (бік 38): «йіде баба на базар. Йіде чоловік і каже: сідай бабо, підвезу тебе». Як не товмач дітям (та й не дітям), що треба читать йіде, як — йіде, а вони все збиватимуться й читатимуть: «Йіде чоловікъ возомъ»; як сбиваються й дорослі люде, таксамо збиватимуться й діти. Та ще й батюшка кажуть, що треба так читати... й вимовлять І, як російське—і. От і потрапляй поміж гіллям! як кажуть в приказці. А такого непотрібного гілля й накидано в граматці д. Норця. Та я й певний, що цього гілля накидають і в ті букварі та читанки, що, як кажуть, готуються і в Києві, і в Полтаві... Само по собі, що в цім разі мається на думці зовсім не педагогія, не та полегкість для народа, котру мав на думці Куліш, заводячи легкий правопис, без з та ъ, а щось инче: заведення галицького желехівського правописа на Україні.

Само по собі, вчителям доведеться вчити школярів ще й писати по український, і писати як сьлід, без помилок. А чи потраплять же школярі, де писати мяке, йотироване І з двома точками, а де просте, звичайне, з однією точкою? Я вже казав вище, і потім ще казатиму, що самі ж наші часописні письменники й галичани, вже люде дорослі й навіт вчені в вищих шко-

лах місяцями тикають ті дві точки павманя, н́азря, не на своєму місці не то що спохвату, а просто таки з нетямучести. Як же втямлять діти? Одрізнять і йотироване од і нейотированого зовсім не так легко, як декому здається, а діти зовсім не втямлять тієї одлічки і таксамо тикатимуть н́азря точки, як і старі і в нас, і в Галичині. Норцева граматка заведе в школьні книжки щось таке трудне, як от буква ъ, і таке саме морочливе в правописі. Доведеться вчителям просто таки перелічувати слова, або надії, де треба писати і йотироване, як перелічують в «русских грамматиках» усі слова й надії, де треба писати букву ъ¹⁾. Коли в Галичині морочать в школах дітей, то це ж не значиться, що і в наших школах повинна бути така морочлива штука. Найкраще буде викинути отой камінь спотикання для школярів задалегідь. А галичани нехай покинуть потайний етимологічний правопис Желехівського і знов вернуться до простішої немудрої кулішівки, котрою колись видавались «Мета», «Правда» й «Зоря». Тоді зсякне саме джерело, таке принадне для наших позичників та переймачів, і—буде однаковість в правописові на Україні й в Галичині.

Довелось міні балакати с кількома сільськими вчителями, котрі прочитали Норцеву граматку. Вони казали, що коли заведуть цю книжку в школи, то вони перше од усього поприставляють букву й с початку слів: їм, їси, їж, її, їду возом, та тоді вже роздадуть її школярам, ще й скажуть, що не треба вважати на дві точки в книжці та ставити в своїх писаннях скрізь одну точку над і. Що це буде розумно й педагогічно, буде полегкість для школярів, котру й мав на увазі Куліш, про це нема що й казати.

Та й усі сливе часописі, окрім «Шершня», певно й самі не дуже то вірять в чародійну силу тих китайських значків, цих

¹⁾ Я радив би нашим граматистам залишити деякі стародавні терміни без зміни: склонять, склоніння, надії, вид, лице, спрягать, спряжіння... бо слова: вид, лице, спрягать—це ж українські: спрягати воли, спрягаться волами, в супрязі, супряжич, супряжник і т. д.

значкових «драконів», і хоч пісьменики й пишуть желехівкою, але все таки приставляють с початку *й* в словах: йісти, йїду, йїв, йїхав, бо, надїсь, почуваяють песамохїть, шо то не фонетичний правопис, і тільки в ренті схожих слів зоставляють чародійні точки: їх, їм, її, і так далі. Увірував в цього китайського дракона тільки «Шершень», бо він один пише: їсти, їхати, та той студент що напхав таких достоту китайських драконів в Норцеву граматку, певно на страх дітям та на мороку. Я благаю не китайського дракона, а Господа Бога, щоб він захистив од тієї идольської напасти й українські букварі, і читанки, і безталанних українських школярів, на шкурі котрих наші теоретики та механічні переймачі хотять випробовувать уподобні тільки їм одним галицькі тенденції, достоту так, як і усякої масти обрусителі теж випробовували свої особові або державні бюрократичні системи й тенденції. Галиціомани це теж бюрократи по-своєму, тільки на свій, ничий спосіб: в їйх на думці галиціозація української народньої мови, й пісьменської, книжньої, і... школи. Для цього вони ладні поступиться й рідною мовою і навіть... українськими школярами. Це в їйх річ другорядна, на другому плані. чи «пляні», як пишуть в Петербурзі. Діло тут у тому, що «хозяинъ музику любилъ», як каже Крплов, і хотів, пошанувать гостей не хлібом-сіллю, а музиками... Але ці часописні наші музика заграли такої, од котрої луснуть вуха і в старих людей, і в малих школярів...

Є ще й інші хиби в Норцеві граматці. Коли він ставляє в азбуці *ї* йотироване, як опрічною букву, то йому dokonешне треба було поставити ще одну букву в азбуці, котра має таке ж саме право на самостійність. Це *о* мяке, чи йотироване. По такі системи довелось би ставити дві точки над *о* задля одлички (галиц. ріжниці) од твердого *о*. Ми ж, пісьменики, всі орудуємо цім *й* в таких випадках і пишемо: його, йому, йолон, Йосип і т. д. А коли ми всі пишемо: його, йому і т. д., то чому б пак за одним махом не писать і: їйх, їїї, їйї Богу, їйжа і т. д. І тут одгонить чимсь не логичнім, недоробляним. А недоробляне воно тим, що в галицькому пісьменстві цього нема... А якби *ї* це було,

тоді й наші переймачі заводили б це і в українському пісьменстві. Хвалить Бога, що хоч цього в Галичині нема.

В граматці д. Норця скрізь поставляно займенник *мені*, вже всюди на Україні і навіть навкруги Львова (проф. М. Пачовський) вимерший, а на свої живі мові школярі кажуть: міні, або мінні. Д. Норець скрізь ставляє дат. і пред. падіжі з буквою *й* на кінці: «чи не думаєш стать за панібрата такій мудрій, як от я», поставляно в читанці. А діти живою мовою кажуть: за панібрата такі мудрі, як от я. Само по собі, дівтора спитає: на що пак стоїть в граматці на кінці буква *й*, коли люде так не кажуть? А чи потраплять же школярі нисать в своїх писаннях те зайве, померше *й*? На що написано—мені, коли на селі кажуть: мінні? Само по собі, що це все буде обважнювать і вчителя, вчеників. Норцева граматка держиться не книжньої мови наших класиків Куліша й Шевченка, де стоїть — мінні, міні, не держиться й живої народньої мови і її форм, а держаться мови часописної... зовсім таки не авторітетної в педагогічній справі, та ще коли це стосується до сільських шкіл. І при ці нагоді треба сказати: «Хозяїн... музику любилъ», а не педагогію... Та певно він вже й не знає, як там говорять на селах, як не знають і наші сьогочасні часописні й нечасописні письменники. Ще треба додати, що д. Норець зовсім викинув з азбуки букву *ф*, а тим часом в нас є чимало слів з буквою *ф*: фастка — діжечка для збивання масла, фіги, філя, філюється, в Куліша: Над філястими морями, — Досвітки стор. 163, 1876 р., в Глібова, Котляревс. — Чи не філи збила; в буков. письменників; волинське фаля, фігури (хрести при дорозі); та й ненаписати ж нам чужомовні слова оттак: хвамілія (фамілія), хвортупа (фортуна), хворма (форма) і т. д. А сіл у нас в Київщині є багато оттакіх: Фісюрі, Фурся, призвище — Фалендиц, Фесченко і т. д. Норцеві треба б поставити цю букву *ф* в азбуці і викинуть *й*. І в російському словарі на букву *ф* починаються сливе усі чужеземські слова і дуже мало російських.

Норцева граматка просто таки одстала од живої народньої сьогочасної мови. Через це в її й трапляються отакі хиби й

помилки. Ми радимо авторові познайомитись с цією справою в Німеччині, як там в наш час поставлена ця справа в народніх школах. Німці завели в школах школьні книжки на трьох народніх підмовах чи говірках: на осередковій саксонській, на швабській мові по Рейні, в Бадені, Віртенберзі, Баварії і в Швейцарії, і на силезській мові, ще й додали виділ книжок на швабсько-люцернській мові в горняних краях кантона. В тіх книжках нема такої мертвої старовини, як в читанці д. Норця. Там все написано так, як говорять діти, а не так, як говорять вчителі, бо школи животиють для дітей, а не діти для школи, та ще й школи з якимись тенденціями: чи обрусіння, чи обгаличення, чи спольщення, як у нас було до цього часу, та оце знов намагається бути... В Німеччині постановляно за правило, що вчителі в школі в перші роки повинні навіть говорити і вчити тією мовою, якою говорять їх ученики в будні-які місцині, щоб як найшвидче діти вивчилися читати й писати. А в нас в ці справі все робиться навиворіт, та ще й тепер вже хоче так робиться¹⁾. Ще хвалить Бога, що автор хоч повикидав з граматки галицьке *від*, бо воно було в його написано, а поставив українське од, бо це від в приставках маскує й затемнює таки здорово тямую слів навіть для старих.

Коли не годиться кривдити української мови ради якихсь побічних та ще й хибних тенденцій, то кривдить і морочить дітей задля цього просто негуманно. Тоді як в школах молитви й псалтирь, і російські книжки треба читати, як вони надруковані, школярам доведеться читати в українських граматках, букварях та читанках оттакі примітивні написи, химерні, ніби ребуси: ім, їв, їж, їду (їїду), та ще такі як—з'їзд, з'їхався і т. д. з гніздами якихсь китайських премудрих значків. Це, ніби сорочі та ластовинні гнізда, паліпляні на книжках, повинні розбірати діти. І ці гнізда звуться в їх фонетичнім правописом. Це ж просто

¹⁾ На саксонський *platdeutsch* чи *mundart* (говірку, підмову) те-перички навіть перероблюють поезії давніших поетів: Уланда, Шиллера й инч. Дуже вдатно переробляні для народа Шиллерові «Ивикові журавлі» і инч. (*Säksche boesieu von Max Varnejer*).

безглуздя! Нас же люде осьміють. Ці слова с приставками с півзгучних букв треба писать по фонетиці так: зйїзд, обйїхать, обйїв, зьявивсь і т. д.

Через ці усі хиби, котрі будуть обважнювать і учеників, і вчителів, неможна рекомендовать Норцеву граматку, як школьну книжку для народніх шкіл. Ми радимо, щоб в другому виданні автор змінив мудру желехівку на багато простішу кулішівку, таку як у Кулішеві граматці, тільки с приставкою й: йїв, йїї, і позмінював слова й падіжі так, як в наш час говоре на Україні народ, та, само по собі, його діти школярі, а не йїх вчителі.

Є народня приказка: «Біда ходе не сама, а з дітьми». З Галичини вже прийшла до нас «біда» в письменстві, в мові й правописі, але вона прийшла тимчасом ще сама, без дітей. А не в останій час вона вже перекликає на Україну й своїх дітей.

Діло в тому, що небіжчик Желехівський завів дві точки не тільки над мяким, йотированим і, (мої, її їм), але й над тим вже не йотированим, а простісіньким і, що відповідає церковно-славянському ѣ не тільки в таких звичайних словах, як от, приміром: хлѣб, лѣс, але ще і в тих, котрі одповідали, або повстали с тих слів, що мали в коріні ѣ ще мабуть за Кирила й Мефодія, як от—нѣ, що буцім-то повстало з ц.-слав. *ньсть*. В Галичині ще було додержалось до недавнього часу в книжній мові ѣ на кінці таких слів, як слово—Чернівці, і т. д. Я ще памятаю, як стара, чи москвофільська партія писала: Чернивцѣ, цивцѣ (співці), і т. д. Желехівський завів дві точки і над цим і. Окрім того він завів ще дві точки й над і в чужомовних словах: політика, література, біблія і т. д. Вже й не знаю, навіщо їм така честь? Так теперички пишуть в Галичині по рецепту Желехівського ніби фонетикою, але вона прикриває старий церковно-славянський етимологічний правопис. Галицьким тогочаснім вченим очевидно було шкода навіки розстатись з Максимовичовим правописом, а найжальніше їм було дуже сподобної для йїх букви ѣ, котру й Осип Бодяньський найбільше вполював, бо, одкинувши Максимовичів правопис;—кѣнь, вѣн і т. д. він писав в листі: «а букву ѣ я таки оставляю». Він зоставив таки букву ѣ в своїх—«Пась-

ких казках» Писька Материнки. В це, таке принаadie для вчених, ь мабуть був закоханий і Желехівський, бо позначкував його двома точками, щоб принаймні zostались памятники на могилах коханого ь.

Д. Вдовиченко оце перший на Україні пробує заводити отакі штучки мабуть за для того, щоб було вже повне поїднання з галицьким пісьменством в правописові. Може бути, що він за-для того й переложив Короленкове оповідання «Лесь шумить», бо воно було вже переложене ще передніше. Д. Вдовиченко надрукував його в 5 номері «Зорі». Може бути, що під тим назвищем і прізвищем ховається зовсім не Вдовиченко, а хтось инчий, але пам про це байдуже. Подивимось, як то здійснив задуману справу цей переймач галицької мови з її останнім правописним словом, опанувавшим тепер галицьке пісьменство.

Він ставляє дві точки над йотированням і там, де тепер ставляють їх в наших часописах та книжках. Але він і в цьому плутає й не потрапляє ще гірше, ніж плутають в часописах і книжках, бо пише дві точки ось в яких словах: «*ніякі* муки, до широкої *волі* (волі), *міні*, *мусів* (чи не думав часом він, що тут криється *ѣ* — *мусѣвъ?*), *могутнішим*, *нікто* (ніхто), *ведмеді* (ведмеді), *нічого*, *ніби*, *ні* з давніх (з давніх) і т. д. Як ні всі йотировані і потрапили понасти в слова, де стоїть просте і, за не один Бог відає, та... автор перекладчик. По желехівці ці слова треба читати так: до широкої воліі, мініі, нійі, нійі з давнійіх. Отак само будуть розбірати йотироване й просте і й школярі в школах.

Вкупі з цим перекладчик ставляє дві точки по-галицький над і, де воно виникло (чи виникло ж і справді?) з букви ь. Ці намогильні желехівські памятники так надили (вабили, приваляли) перекладчика, що він задумав і собі пошанувати небіжчиків памятною і натикав їх на такий спосіб: «в пансіоні, зовсім, виліз дід, в лісі, і разом с тим плутає так: «довести світові, на світі, (на світі), на горі (ѣ), (на горі), його гріх (ѣ), гріх зовсім, і тут же—вітру (ѣ) (вітру), з усміхом, під сьтіною, лісовий *did* (ді), зімою й літом, ні, ніхто, нічого, ведмеді, півні і т. д.

Така мішанина й плутанина в правописі свідчить уявки (воочію, явно), що перекладчик або гаразд не тямить, або хоч знав колись, та вже позабував, де в російській мові пишеться буква ъ, мішаючи російське *никто* й *нѣкто*, ничто—пѣчто, і т. д. тикаючи їх пазря, павмання.

А вишу, в примітці од Редакції ми бачимо таку саму плутанину: «в цій повісті»; тут доводиться читати: в цій повісті, бо поставлено і йотироване. Потім стоять слова, написані ось як: «Далі, публіцистів в обороні, з польського волинського побуту, а далі—*повість* (повѣсть). І тут ще й стремлять польські надіжі; в гуманім оповіданню (оповіданні), українського народу (народу). Чи не думає пак Редакція заводить в українському письменстві і з двома точками, що повстало з ѣ? Чи може це теж звичайна в цьому плутанина, як і в самому галицькому письменстві, як і в д. М. І. Вдовиченка?

Якби те давнє ѣ очумалось та встало з могили, воно б добре оддячило перекладчикові за таку зневагу на його могилі, і певно наговорило б йому багацько не лицарських слів за такі кривдні для його пам'яті панахидки, та ще ці турецькі панахидки автор часто править на чужих гробках, де поховано не ъ, а щось инче ¹⁾.

Окрім того д. Вдовиченко задумав ставити дві точки ще й над чужомовними словами, як ставляють в Галичині, але таксамо не потрапляє. Ось як він їх ставляє, містичізму (мистицизма), найделікатніших, ріжнومانітних, турист... Мабуть він думає, що слова делікатний, турист—це слова українські (вони французькі), а слова ріжнومانітний, ведмеді, шівні — чужомовні, бо над ведме-

¹⁾ В тому таки номері «Зорі» надруковано оповідання Старицького: „Заклятий скарб“. Старицький, видаючи „Раду“ 1883 р., видав її кулішівкою, як протест проти желехівки в моїх „Хмарах“. В „Зорі“ надруковали його оповідання желехівкою, ще й понаставляли — від навіть в приставках. В „Раді“ в його стоїть: „од кожного, одволжити поезію, од радісних, засмієся (стр. 306, 388).

дями стоять дві точки, тоді як вони цього не заслужили, бо вони полішуки, наші таки, а не якісь загрянинські особи; щоб ще й з ними панькатися.

Цей псевдофонетичний правопис желехівського вже промикується в українське письмо і через статтю д. Франка в «Кіев. Стар. 1906 року (іюль—августь); «Откровеніє св. Стефана». Може незабаром він промкнеться і в наші часописи... Щось воно до того йдеться..... Ми бачимо, що вже з'явилися такі мудрагелі. Начувайтесь, українські читалники й школярі, і вчителі!

Коли вже так плутає письменик Вдовиченко, плутають галицькі письменники і вчені люди в Галичині в вживанні йотированого ї навіть там, де воно не виникло з давнього ѣ, то як же плутатимуть його сільські, недуже то тямущі в філології вчителі, та ще й їх ученики, сільські хлопці, або хоч би й гімназисти. Діло це не таке просте, як здається на перший погляд дехому. І це треба мати на увазі всім складачам (составителям) букварів, грамоток, читанок та й українських грамматик. Як тільки складачі понаставляють желехівських точок в своїх книжках, як понаставляв їх якийсь студент в Норцеві граматці, то нехай вкуші с тим сьміливо ставляють таке правописне правило для школярів: пишніть над і чи одну точку, чи дві, — де влучите, як схочете, де трапиться, а над двома і в заіменникові *йї* ставте або дві, або три, або й чотирі точки, як кому припаде до вподоби. Таке правило, виведяне й мною з усього галицького письменства й з українських часописів та журналів, буде найправдивіше і разом с тим—дуже просте й легке. Над ним і голови не треба морочить.

Оту пісенітницю, оту желехівку, вигадану давнішими галицькими схоластами, перше од усього треба покинути галичанам і знов завести багато простішу давню кулішівку, котрою колись видавались перші часописи в Галичині «Мета», «Правда» й «Зоря», а на Україні—«Основа» й «Метелики» для народа. Як зсякне саме джерело, як зслизне самий зразець тієї пісенітниці в Галичині, то й нашим переймачам не буде чого звідтіл переймать, коли вони вже зроду такі здатні до переймання мови. Щоб

потрапить, де ставити дві точки над і, що відповідає букві ѣ, то треба ж доконче *знати*, де колись писали букву ѣ. А це ж велика труднота! зовсім не легке діло.

Оце тільки що вийшла в світ євангелія од Матфея в перекладі Морачевського. Мова й правопис в цьому виданні підхожі до часописної мови, і через це ми дамо с цієї причини кілька приміток. Св. синод доручив перегляд євангелії Кам'янецькому комітетові з місцевого архиєрея, родом українця, та кількох місцевих священиків, само-по-собі, подолян. Євангелія од Матфея надрукована галицьким правописом, але не повною желехівкою, і не давнішою кулішівкою, як видали в Галичині переклад Нового Завіта перекладчики Куліш та Пулюй в 1871 р. в Відні і в 1880 р. у Львові. Священики завели правопис такий, який знали по галицьких книжках та українських часописах. Я вагаюсь в тім (сумніваюсь), чи й знали вони про давню кулішівку, котрою писались перші галицькі часописи «Мета», «Правда» й «Зоря», котрою видав Куліш свої «Досвітки», а Старицький видав два томи «Ради», 1881 р., одкинувши желехівку, проведяну в моїх «Хмарах», 1874 р.. небіжчиком Антеповичем без моєї згоди. Правопис в давніших книжках—це ж дрібязкова річ і через те дуже забута, бо й я сам часом мушу заглядати в давніші книжки, щоб пригадати, як хтось колись писав. Комітет так само неоглядно й необачно скопіював галицький правопис, як і д. Норець, як і наші часописні письменники з винятком «Хлібороба», «Слобожанщини» та «Хати». Через те то в євангелії від Матфея, як і в Норцеві граматці, як і в часописах стоять такі ж самі дивовижні слова їсти, їли і. т. д.. Євангелію передніше од усіх читатимуть селяни та духовні, а духовні особи це—теж селюки. Селянам доведеться таки добре поморочити голову, щоб розібрати оттакі слова, як їсти, їли, її і т. д. та ще й коли нема кому витовмачить (растолковать) селянам оті загадкові слова. Але комітет пішов таки трохи уперед в порівнянні з часописами. Часописи суспіль ставлять галицький прийменник від і окроми, і в

приставках і зовсім вимкнули с книжок українське *од*, пеначе якогось провінника. В євангелії од Матфея таки zostавили хоч подекуди й українське *од*, як і в Кулішовому виданні: де в Куліша *від*, там і в їх *від*. Але сказати поправді ці *від* в приставках—відвідав, відсік, відіслав і т. д.—дуже заважають в читанні, так що українським селянам і духовним особам доведеться все спиняться, і через те читать полапки, навздогад. Читаю я, наприклад, в перекладі євангелії *від* Матфея стих 51, глав. 7: «відсік йому ухо». Я спершу не розібрав його. В мене найперше майнула думка про засік в коморі, та вже аж потім, як я перевів очі на слово—ухо, я догадався, що то значиться *відсік*,—таке воно для мене чудне. Таким воно здаватиметься й для українського народу, бо народ зовсім не розбірає дієсловів: відкинув, відсік, відбув і т. д. На Україні скрізь кажуть: сікти капусту, бур'ян, мясо на товченики. А про інші речі кажуть так: стяли голову, одтяв ухо, поса, пальця; «поодтинай по одному кихтякові в курчат, щоб позначкувати їх, щоб були «значковані»; «постинав дубцем вершечки бур'яну» і т. д. Куліш і Пулюй видавали свій переклад для Галичини, то й мусіли ставлять — *від*, а переклад євангелії Морачевського видається не для подольської губернії, а для всієї України, де *від* вже вмерло, або де його й споконвіку не було ніколи. В перекладі євангелії Морачевського нігде нема приименника *від*, а скрізь поставляно—*од*. Окрім того в євангелії скрізь поставляно слова: мені (міні, міні) сей, сю, отсе. Морачевський перекладав євангелію в Ніжені давно, ще в 50-х роках. Теперички ці форми слів вже скрізь вимерли й за Дніпром. В остерському повіті, як я сам чув в Н.-Слободці за мостом та в Пізниках, казали сей, ся, отсе в пятидесятих роках, а тепер і в остер. повіті, і далі в Черниговщині вже скрізь кажуть: цей, ця, оце. Справщики певно держались переклада біблії, виправляної і в мові і в формах по-галицький д. Пулюєм, але в оригіналі переклада біблії Куліш і я скрізь ставили україн. *од*, а не *від*. Комітет певно держався того Пулюєвого біблійного текста і підроблювався під його в цих формах мови і в самому желяхівсь-

кому правописі, мабуть, думав, що то й єсть справдешня кулішівка... Це дуже шкодить для переклада, що кам'янецький комітет не держався в правописі сьвятого пісьма Нового Завіта, виданого Кулішем і Др. Ів. Пулюєм в Відні 1871 не желехівським, а давнішим кулішівським правописом з однією точкою над мяким і, а не з двома. Комітет в своєму справляному виданні євангелії од Матфея на двадцять раз *від*, *відсік* і т. д. може ставіть один раз українське *од*, як ставив д. Пулюй в заграничному виданні. Треба було б зробити навпаки, а найкраще було б, якби комітет в дальших виданнях євангелії й євангелистів скрізь ставляв замість *від* українське *од*, а пайбілше в приставках. Це стародавнє від в приставках, як от: відсік, відповів і т. д. і важке, зателепувате, і для публіки просто таки сьмішне, та все несамохить спинає читалника. Воно на Україні якось проти волі викликає осьміх. А цього осьміху не повинно бути при читанні Сьвятого Пісьма...

В Новому Завіті, виданому в Відні 1874 р. та в Кулішовому й моему перекладі біблїї, виданому в Відні Лондонським біблійним товариством, оте від і Кулішеві, й міні повставляв проф. Пулюй. Він змінив і правопис рукописів. В оригіналі наших рукописів цього нема, як нема й правописа желехівського. Усі рукописи написані давньою простою кулішівкою. Я приставляв початкове й перед мяким і: йїсти, йїхать, йїї—і скрізь писав по-народні мові: цей, оце, цю і т. д. І Куліш писав завжди прийменник *од*, а не *від*: «Гірш од татар (Чорна Рада 1857 р. бік 183), «од товариства (бік 123)»; «одчини перше ворота (бік 6)»: «с кіньми, с тобою, с тим», а не потеперішньому польському, з тобою, з кіньми, з полем і т. д. «Се Василь (бік 6) і покажемо оцьому юнакові» (буква ц) (бік 162).

Вважаючи на це все, ми радимо Кам'янецькому комітетові в виданні дальших євангелистів поставити—од скрізь, замість від і навіть в приставках, та ще замінить стародавні померші форми: мені, сей, отсе і т. д. на живі народні форми: міні, мині, цей, оце. В Сьв. Пісьмі не повинно бути нічого чудного, або такого,

що силує читалника недоброхить осьміхнутися. В евангелії од Матфея щось тільки двічі чи тричі трапляється слово — оце, пеначе випадкова, друкарська помилка, як і в наших часописях та журналах часом пускають українські форми, наче... помилки.

І Комітет, як бачимо, кривдить українську мову як раз так, як у нас кривдили йїї здавніх-давен, як кривдять йїї часописні сьогочасні пісьменики.

Уся пісьменська кривда української мови теперички йде з Галічини і навіть з українського переклада біблїї, переробляного на галицьку мову й желехівський поганий значковий, дуже непрактичний правопис.

Я вже писав проф. Пулюєві і од себе і, загалом, як бажання багатьох українців, щоб він в другому виданні біблїї видав йїї такою українською мовою і таким кулішівським давнім правописом, як написані рукописи Кулішеві й мої. Добродійка Олек. М. Кулішева теж писала таксамо до мене лист згідно з цім, встоюючи за українські форми мови й давній Кулішів правопис в рукописах небіжчика. При ці нагоді подаю шановному професорові й »Британському Біблійному Товариству» прохання і од себе, і од д. Кулішевої за цю ж таки справу. А од себе скажу при ці нагоді, що про видання й мого переклада біблїї, й усіх моїх писаннів давньою кулішівкою й з усіма формами живої сьогочасної української мови я мусів постановити такий пункт в свої духовниці, давши право дущеприкащикам кмітити за усякими виданнями й захищать їх од усяких корректорів та видавців, котрі й давніше псували, і навіть ще за мого животтл псують міні й мову й правопис, як кому сподобно... Тепер намножилось багато таких добродіїв, що ладні проводить по чужих утворах і за чужі гроші свої мовні й правописні погляди й тенденції, часом неправдиві, а то й просто таки безглузді.

Камянецький комітет не прийняв апострофів, котрі вигадав «Вік», і котрі ставляються в усіх теперішніх часописях там, де букви: в, б, л, п—в приставках ніби трохи спиняються, стрівшись з буквою я, або з якоюсь инчою самозгучною буквою. І комітет видання евангелій зробив розумно.

В євангелії поставляно скрізь: пять, розвяжеш, памятаю, роз'ясни нам, з'явилась. Знать, що духовні отці в Кам'янці ще не втратили української вимови в цих словах і не почувають потреби спиняти вище показані неловнозгучні букви якимись значками. Але в перекладі суспіль і скрізь поставляні галицько-польські род. і предл. падіжі, ця хвороба усіх без винятку наших часописів: до Єгипту (Єгипта), багато народу (народу), коло Йордану (Йордана), завіту (завіта), вашого заповіту (заповіта), не має кореню (коріня; «накопала коріня спід білого каменя»), цього світу (глав. 13 ст.). Кажуть же на селі: «встав вдосвіта», або «ще до сьвіта схопивсь». Трапляються й росс. падіж: по морю, де треба по-український ставить предлож. п. — по морі (як кажуть: товар ходє по полі, по дворі, а не по полю, по двору). Слово — свідоцтва (криві свідоцтва) польське. На Україні кажуть сьвідок, сьвідчення (па суді), а «свидѣтельство», як бомагу. звуть—засьвідчення. Окрім того скрізь по-галицький поставляно прийменник—з там, де по народні наші мові (перед. к, п, т, х, с) чуть с, як писав і Куліш. В євангелії поставляно: з того часу (гл. 15. 28), зповістив (сповідив) і т. д., а додаткові мислі починаються, як в польські й галицькі мові, не з займенника — котрий, а з—який. І це чудно. Галицького слова «дапину» (подать) в нас ніхто не втяме, що то таке. Слово — зустрілись (стрілись) чудне для нас; усумнились — це треба сказати: завагались; завтра само про своє журитиметься — треба сказати: — пиклюватиметься само про своє, наруга—по-український буде — глум, глузування; слово «улюблений» (Син мой) невдатне, та ще й польське. В цьому місці треба було ставити «любий», як поставляно в Кулішовому перекладі, або «коханий» (Син мій), бо воно загальне: й польське й українське. А польського слова «uliubionu» (улюблений) зовсім нема в українській мові. От вірш с польської пісні: Дзіє ієст край тен улюбьони, дзіє серце свободніє тхніє? В українській мові є підхожі слова: міні сподобний — (любъ мнѣ), уцодобний—(любимый). Опіми й треба було переложити слово—возлюблений. В 14 ч. ст. 25 поставляно: «І зараз примусив Іісус учеників... сісти в човеп». Слово «приму-

сив» теж польське й галицьке. На Україні його нема. Замість його кажуть: «присилував». Краще було б в євангелії поставити: загадав, звелів. Слова—злійших, шійшов (пішов) (гл. 12. ст. 45) поставляно по-галицькому: на Україні кажуть: «духів злійших», пішов. В перекладі слово свита—дуже вульгарне. Треба б було ставлять—удяганка, загальне назвище усякої верхньої одежі з рукавами. Замість—біжи в Єгипет, треба було поставити—тікай в Єгипет; замість—сноходців (лунатиків)—причинуватих, причинених; лагодили мережі—значиться «подчипляли»; треба було поставити—налагоджували мережі; замість—харч (снѣдь) їжа, сіль нездатна—непридатна; перед свині — перед свиньми.

В перекладі скрізь поставляно: «Авраам породив Ісаака. Ісаак породив Іакова... Іуда породив Фареса та Зару від (од) Өамари» і т. д. Це по народній мові треба сказати зовсім навпаки: «од Авраама народився або вродився Ісаак... од Іуди Өамарь породила Фареса та Зару» і т. д. так як поставляно далі (гл. 1. ст. 18): «вона понесла (й породила)... од Духа Сьвятого».

І справді, людям здаватиметься чудно, що чоловіки родили дітей, наче породили, а не жінки, та ще й чоловіки породили дітей од жінок. на селах кажуть так: в цієї молодичі два сини родились од першого чоловіка, а дочка од другого. Хто ж таки скаже, що Грицько породив сина од своєї жінки Мотрі? Це ж просто буде нісенітниця. Так переложив ці місьця й Куліш. Може це вийшло од того, що в 1871 р. Миллард, агент Британського біблійного товариства, порадившись з відомим вченим славістом Миклосичом, котрому він давав передивитися Кулішеві переклади, сказав Кулішеві, що Лондонське біблійне Товариство тільки тоді згодиться купити український переклад євангелії, як переклад буде правдивою фотографією грецького тексту. Куліш і проф. Пулюй місьця цього, само-по-собі, силкувались не одступати од грецького тексту (О переводах еван. на мал. языкъ. Житецкаго, бік 29). Може бути, що Куліш і проф. Пулюй йшли сливе за буквою грецького тексту. Але воно вийшло не по-українському, бо не одповідає наші народні мови. Я держався народньої мови і в Першій книзі Параліменон переложив так: «Од Куша народився

ще й Нимврод: цей почав бути велетнем на землі (гл. 1. ст 10)». «А од Авраама народився Ісаак» (ст. 34). «Сини Давидові, що народились од його в Гедроні, були: найстарший Амнон од Ахинфами ізраїльки; другий — Далуя од Абиґеї кармелійки (гл. 3. ст. 1). Ще кам'янецьким комітетом поставляно (як і в Куліша) (гл. 5. ст. 29): «щоб один з членів твоїх згинув». Слово згинув в народній мові значиться—здох. Кажуть так: кінь здох, віл згинув, а корова одійшла. Виходе що—член здох. Кажуть в піснях: поїхав я на чужину, та там і загинув. Треба б поставити: одна частка тіла загинула. В гл. 7 ст. 16 17. переложено: «добре дерево добрий плід родить». В Куліша поставляно народне слово—овощ. Плід стосується до животин: купив телицю на росплід, на плід; ми молодичі—царські плідниці.

В перекладі Кулішевого Нового Завіта скрізь поставляно по-народньому: молисса, одречесся; а в євангелії від Матфея стоїть по-російському: молишся, відречешся. І це недобре, не по народній мові

Ця стаття написана мною, як відповідь на ті листи, котрі вже давно шлють міні добродії про часописну й сьогочасну книжню українську мову. Ціх листів я маю чимало. Описувати кожному, та ще й писати про те саме разів десять, або й більше, я не маю часу, та ще й я пересвідчився, що ті мої листи—це ж надаремне гаяння часу й сил, та й годі. Ці листи до мене писали декотрі письменники й не письменники с тієї молоді (та й не дуже молоді) партії, що вже давно наважилась потроху наблизити українську письменську мову до галицької, готуючи Україну до прийняття скарбів галицької, буцім-би-то вже готовіської виробленої мови, тієї партії що вже давненько систематично змінює зумисне деякі українські форми слів, а то й самі слова в виданих популярних книжках, і в літературних збірниках, і в видаваних нею утворах деяких передніших письменників. Ці добродії радять міні, щоб я писав по-галицький: сей, сю, отсе, на отсій, від, відвіт, берешся, роздивився, мені, пасінне, нущення—і инчу стародавню пісенітницю, а на Україні (пишуть

вони) хто хоче, нехай собі ці слова читає по-своєму, як хоче (гарна пошана до рідної мови!): чи цей, цю, оце, на оці, од, од-віт, бересся, насіння, міні—чи міні, чи сей, сю, отсе, на отсій, насіння і т. д.—одним словом—як хто хоче. Як бачать читальники, ці листи йшли або од закатованих книжників, ладних поступитися українською народньою мовою, як заведено, навіть не маючи на увазі популярних книжок для просвіти народа, забувених навіть за елементарні правила педагогії про видання книжок для народа та для народніх шкіл. Ці добродії просто кажуть міні: пиши ти по-галицький, а українці нехай читають по-своєму, або як собі схотять. Ця партія повидавала для українців усякі збірники: «Літературний Збірник», «Дубове листе», і виявила свої заміри й тенденції в дивовижному по мові херсонському альманасі «Зь потоку життя», як прелюдію або передмову до мови дальших своїх виданнів. Покористувавшись вольнішою цензурою, ця партія вже просто й безцеремонно заходилась заводити книжню галицьку мову в часописях і такий самий галицький значковий правопис, а ні трішечки не вважаючи на українську, в ці справі дуже вередливу публіку.

Інчі листи слали міні люди другої партії, і старі й молоді. Ці добродії вже встоюють за українську мову, як осередкову, пісьменську, що повинна бути і для України й Галичини спільною пісьменською мовою. Од страшної часописної мови вони просто впали не в польський «розпач», не в галицьку «роспуку», а в правдивий український сум та в тугу, страхаючись (опасаясь) наступального для української мови занепаствіння й погибелі.

Деякі кмітливі й мірковані пісьменики, з людей мірних (уміренних, середних), побачивши, що в нашому пісьменстві настала якась плутанина, якесь безладдя і в мові і в безтямкому правописові, заприкмітивши, що галицьке пісьменство і своєю мовою, й чудернацьким нефонетичним правописом зрушило нормальну пісьменську течію на Україні і збиває її з пуття, просять писати й розплутать ту плутанину, щоб хоч заздалегід і зачасу вияснить цю всю поплутану справу в сьогочасні часописні

макароничні мові, доки ще книжня мова не зміцніла в письменстві, доки ця мова не стала звичкою для письменників, і доки ця макароничня мова ще не заведена в школи. Можна сподіватися та ще й з певністю, що такої мови ніхто й не покваняться пускати в школи, та ще й сільські.

Моя стаття нехай буде загальною відповіддю усім моїм шановним кореспондентам, що сподобили мене своїх, в декого часом дуже вартних і наукових листів.

І. Нечуй-Левіцький.

м. Біла-Церква
1906 року.
